

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Historický ústav

Dějiny rodiny textilních
podnikatelů Janderů
v Ústí nad Orlicí

Diplomová práce

Autor: Bc. Tereza Klaudová

Studijní program: N705 Historické vědy

Studijní obor: Historie

Vedoucí práce: PhDr. Vlastimil Havlík, Ph.D.

Hradec Králové 2020

Zadání diplomové práce

Autor:	Tereza Kloudová
Studium:	F17NP0023
Studijní program:	N7105 Historické vědy
Studijní obor:	Historie
Název diplomové práce:	Dějiny rodiny textilních podnikatelů Janderů v Ústí nad Orlicí
Název diplomové práce AJ:	The history of textile family Janderovi in Ústí nad Orlicí

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Diplomová práce pojednává o historii jedné z nejvýznamnějších podnikatelských rodin v Ústí nad Orlicí, která měla podíl na textilní tradici ve městě. Cílem práce je postihnout historii rodu od nejstarších dob, přes období největší prosperity, až do znárodnění firmy. Pojednáno je také o právním boji firmy Adolf Jandera v letech 1945-1948.

Prameny: SOA Zámorsk, SOkA Ústí nad Orlicí, Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, Literatura: Klička, V. Ripka, J. Musil, F. Sekotová, V.: Vývoj textilního strojírenství v regionu Orlicka. Ústí nad Orlicí 2003. Lesák, Vladimír, Textilní průmysl v Ústí nad Orlicí od poloviny 19. století do konce první republiky, Hradec Králové 1993. Šplíchal, V.: Historie a současnost podnikání na Ústeckoorlicku. Žehušice 2005. Sekotová, Věra, Když v Ústí stavy klapávaly, psaly historii : lnářství a počátky rozvoje bavlnářství, Ústí nad Orlicí, 1994.

Garantující pracoviště:	Historický ústav, Filozofická fakulta
Vedoucí práce:	PhDr. Vlastimil Havlík, Ph.D.
Oponent:	prof. PhDr. Dana Musilová, CSc.
Datum zadání závěrečné práce:	13.11.2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala pod vedením vedoucího diplomové práce PhDr. Vlastimila Havlíka, PhD. samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové

Tereza Klaudová

Anotace

KLAUDOVÁ, Tereza, Dějiny rodiny textilních podnikatelů Janderů v Ústí nad Orlicí. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2020.

Práce je zaměřena na vývoj podnikání jedné z největších a nejúspěšnějších rodin textilních podnikatelů – rodiny Janderů. V práci je pojednáno o čtyřech firmách, které příslušníci rodu vlastnili. Kromě vývoje jejich podnikání, je v práci pojednáno o vývoji textilního průmyslu v Ústí nad Orlicí od nejstarších dějin do vzniku Třetí republiky. Další části práce se zaměřují na vývoj dělnické třídy, vznášení jejich požadavků a sebeuvědomění si jako nové vrstvy společnosti, včetně vzniku prvních dělnických spolků. Dále se práce zabývá bojem Bohuslava Jandery o svůj majetek v poválečných letech, který Jandera prohrál vzhledem k novému uspořádání společnosti. Poslední část práce se věnuje osudům rodiny Janderů po roce 1948. Kdy jedna větev rodu emigrovala do zahraničí a začala nové podnikání v Austrálii a druhá větev zůstala v Ústí nad Orlicí a následně byla perzekuována ve vykonstruovaném soudním procesu. Cílem práce je rekonstruovat vývoj textilního průmyslu na příkladu rodiny Janderů, jako nedílné součásti regionálních dějin Orlickoústecka. Do přílohy jsou zařazeny historické fotografie a reprodukce archivních pramenů.

Klíčová slova: Ústí nad Orlicí, historie textilnictví, Jandera

Annotation

KLAUDOVÁ, Tereza, The history of textile family Janderovi in Ústí nad Orlicí. Hradec Králové, Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2020.

This thesis is aimed at development of bussines of one of the famous textile bussines family – the Jandera family. There is written about four companies, which were owned by family members. I also would like to describe the develompment of textile industry in Ústí nad Orlicí from the oldest times to begin of Third Republic. Next part is about development of workers, about their requirements, including establishment of first societies. Next part concists of really hard fight of Bohuslav Jandera against the new regime beacuse of his property. He did not win because the changes of goverment and law in new Republic. Last part is dedicated to Jandera family after the year 1948. One part of the family had emigrated and started new bussines in Australia and the second part stayed in Ústí nad Orlicí. The part which stayed was persecuted in trial. The main goal is to present the development of textile industry in Ústí nad Orlicí, especially the Jandera family as a part of modern regional history.

Key Words: Ústí nad Orlicí, Textile Industry, Jandera family, History of textile Industry

Poděkování

V úvodu této práce bych chtěla poděkovat vedoucímu práce PhDr. Vlastimilovi Havlíkovi, Ph.D za cenné rady a pomoc při zpracování diplomové práce. Dále bych ráda poděkovala zaměstnancům Městského muzea v Ústí nad Orlicí za ochotu při poskytování pramenů, za cenné rady a pomoc při vyhledávaných informací v pramenech.

Obsah

Úvod.....	10
1. Rozbor pramenů a literatury	14
2. Z historie textilnictví na Orlickoústecku	19
2.1 Textilní výroba v 16. - 18. století.....	19
2.2 Ústecká textilní výroba od 18. století do počátků tovární výroby	21
2.3 Počátky textilní tovární výroby	24
2.4 Textilní průmysl v první polovině 20. století.....	25
2.5 Od druhé světové války do roku 1948	27
3. Rodina Janderů a její podnikatelské aktivity	29
3.1 Z minulosti rodiny Janderů	29
3.2 Adolf Jandera, ruční a strojní tkalcovna a šlichtovna, Ústí nad Orlicí	30
3.3 Ema Janderová a Jindřich Jandera, továrna na plst, Ústí nad Orlicí.....	38
3.4 Jindřich Jandera, bělidlo a úpravna, Ústí nad Orlicí	39
3.4.1 Úpravna a bělidlo, číslo popisné 442	41
3.4.2 Úpravna a bělidlo, číslo popisné 280, a objekt „Panského mlýna“	42
3.5 Mechanická a ruční tkalcovna, bělidlo a úpravna Jan Jandera	44
4. Sociální situace dělníků ve firmách rodiny Janderů	45
4.1 Od konce 19. století do vzniku První Československé republiky	46
4.1.1 Formování odborových organizací	52
4.2. Od počátku První Československé republiky do počátku Třetí Československé republiky.....	53
5. Poválečný vývoj firmy Adolf Jandera	60
5.1 Boj o znárodnění firmy Adolf Jandera v Ústí nad Orlicí v letech 1945 – 1946.....	62
5.2 Bohuslav Jandera jako národní správce firmy Braunstein a spol. v Červené Vodě.....	67
5.2.1 Braunstein a spol., komanditní společnost Červená Voda	68
5.3 Boj o dům č. p. 412 v Ústí nad Orlicí	70
6. Rodina Janderů v druhé polovině 20. století.....	79

6.1. Emigrace rodiny Adolfa Jandery	80
6.2 Soudní proces s Jindřichem a Miladou Janderovými.....	81
Závěr	84
Seznam použitých pramenů a literatury.....	86
Literatura a periodika	91
Prameny archivní povahy.....	86
Archivní pomůcky.....	91
Zařízení muzejního typu	92
Seznam zkratek.....	93
Vysvětlení odborných pojmů.....	94
Rejstřík jmenný a místní	95
Seznam Příloh	104
Přílohy.....	I - XXVII

Úvod

Téma diplomové práce „Dějiny rodiny textilních podnikatelů Janderů v Ústí nad Orlicí“ jsem si vybrala hned z několika důvodů. Primárním důvodem pro zvolení tématu byl vztah k rodnému Ústí nad Orlicí a jeho textilní tradici. Dalším důvodem, proč jsem si toto téma zvolila, byl ten, že jsem se již s problematikou historie textilnictví seznámila při psaní bakalářské práce, měla jsem již přehled o celé problematice a také jsem měla přehled o pramenné základně pro toto téma. Dalším z důvodů je, že mě zaujaly osudy zakladatelů tradice. V mnoha případech se jedná o neobyčejně zajímavé osudy, na kterých lze sledovat vývoj skrze jednotlivá století, od výrobců pláten, suken a dalších materiálů vyráběných doma ve světnici, případně v malé dílně, po velkopodnikatele a továrníky zaměstnávající mnoho dělníků v Ústí nad Orlicí, až po konec jejich podnikání zapříčiněný novým uspořádáním poměrů po druhé světové válce. Z mnoha textilních rodin, které by si jistě zasloužily samostatné zpracování – ať již rodina Hernychova a Brožkova, jsem si vybrala rodinu Janderů, která v minulosti patřila právě mezi tři nejstarší rodiny s textilní tradicí. Posledním důvodem proč jsem toto téma zvolila, byl ten, že sama moje rodina byla v minulém století zaměstnána v textilním odvětvím, ať v samotném Ústí a nebo nedaleké České Třebové a členové rodiny jsou absolventy ústecké textilní školy. S uvedeným tématem souvisí také můj zájem o budovy bývalých továren, ty jsou v dnešní době v mnohých případech zbourány a nebo jsou v dezolátním stavu. Pouze na některé se usmálo štěstí a byly zachráněny, tyto objekty dnes zpravidla slouží jiným účelům. Konkrétně v případě továren rodiny Janderů byla zachráněna jedna. Bývalý areál firmy Adolfa Jandery prošel značnými úpravami, některé budovy byly strženy a nahrazeny, zbylé prošly rekonstrukcí a dnes se v areálu nachází firma pro výrobu strojů a komponentů. Bývalý areál firmy Jindřicha Jandery chátrá. V areálu firmy Emmy Janderové po demolici vznikl autobazar a sídlo technických služeb. Největší změny se dostalo areálu v roce 1924 vyhořelé firmy Jana Jandery. V minulém století byla na jejím místě vystavěna speciální základní a mateřská škola.

První kapitola je věnována rozboru pramenů a literatury, bez kterých by práce nemohla vzniknout. Kapitola je doplněna o moji zkušenost s institucemi, ve kterých jsem studovala předložené materiály.

V úvodní části druhé kapitoly diplomové práce jsem se zaměřila na historii textilnictví v Ústí nad Orlicí jako celku. Úvod kapitoly je věnován geografickému vymezení města a jeho nejstarším dějinám. Druhá část potom pojednává o vzniku cechů a hospodářském vývoji města s přihlédnutím k textilní tradici. Třetí část je věnována vývoji v 18. století a přechodu k počátkům tovární výroby. V této části se již objevují jména nejvýznamnějších textilních rodin, co by výrobci bavlněných výrobků a začíná se psát jejich historie jakožto budoucích vážených továrníků. Následující část je věnována transformaci rukodělné textilní výroby na průmyslovou. V této části se již objevuje firma Jindřicha Jandery, Adolfa Jandery a Jana Jandery. V další části práce se věnuji vzniku Československé republiky a vývoji textilnictví v ní, včetně všech nástrah, které vznik nového státního útvaru přinesl a které bylo nutné pro zachování výroby překonat. Poslední část je věnována podnikání a situaci během druhé světové války a v letech po ní, kdy docházelo ke znárodnování jednotlivých firem a jejich začleňování do jednoho velkého národního podniku Spojené české a moravské bavlnářské závody, od roku 1948 nesoucí název UTEX, spojené české a moravské bavlnářské závody, národní podnik Ústí nad Orlicí. Celá kapitola má za cíl poukázat na spletitý vývoj textilnictví na Orlickoústecku, jehož poznání je nezbytně nutné pro pochopení vývoje firem, kterým jsou věnovány následující kapitoly.

Třetí kapitola je již věnována samotné rodině Janderů. V úvodu bylo nutné přiblížit stručně její historii ve sledovaném období a rodinné vztahy, neboť se jednalo o rodinu čítající mnoho příslušníků a bylo třeba se v ní „zorientovat“. První firmou, která je v rámci kapitoly pojednána, je firma Adolfa Jandery. Z firem, které byly v majetku jednotlivých příslušníků rodu byla největší a nejúspěšnější. Historie výroby v místě, kde se firma nacházela, sahá až do třicátých let devatenáctého století. Historie firmy potom jako takové do sedmdesátých let devatenáctého století, kdy firma Adolfa Jandery vznikla.

Obdobím jejího největšího rozkvětu byla třicátá léta, avšak toto období bylo přerušeno odtržením Sudet od Československa a následnou druhou světovou válkou. Po ukončení války v květnu 1945 firma dále produkovala textilní výrobky, a to až do roku 1946, kdy byla znárodněna a včleněna do národního podniku Spojené české a moravské bavlnářské závody. Avšak její majitelé se svého majetku nevzdali bez boje. Bojovali o něj až do konce února 1948. Další část kapitoly je věnována firmě Emy Janderové. Ta má ze všech „janderovských“ firem nejkratší historii, neboť byla založena až v roce 1934. Po druhé světové válce na ní byla uvalena národní správa a byla řízena z Českých vlnářských závodů v Liberci, odkud byla vyňata a v roce 1948 se stala součástí národního podniku MITOP, spojené továrny na plst, Mimoň. Následující část je věnována druhé největší firmě v držení Janderů, a to firmě Jindřicha Jandery. Historie firmy sahá do třicátých let devatenáctého století. Avšak spojena s osobou Jindřicha Jandery je až od šedesátých let devatenáctého století. Kromě produkce vlastních textilií firma úzce spolupracovala s firmou Adolfa Jandery. Po druhé světové válce byla firma prvního ledna 1948 znárodněna zpětně k datu prvního ledna 1946 a začleněna do národního podniku Textilní tiskárny, barevny a úpravny Dvůr Králové nad Labem. Poslední firmou, kterou se zabývá tato práce je firma Jana Jandery. Ta vznikla v roce 1856. Zajímavostí je, že kromě výrobních prostor továrna disponovala také městskými lázněmi. Výrobu v ní ukončil požár v roce 1924 a již nebyla pod vedením Janderů obnovena.

Čtvrtá kapitola práce je věnována další neodmyslitelně důležité součásti podnikání a průmyslu jako takového. Touto součástí bylo utváření nové společenské vrstvy – dělnictva. Stejně jako v jiných zemích, i v Ústí nad Orlicí si dělnictvo uvědomovalo potřebu prosazení svých požadavků a nejinak tomu bylo ve firmách Janderů. Bohužel, právě k této kapitole se nedochovalo mnoho přímých pramenů, a tak bylo nutné koncipovat ji obecněji. Kapitola pojednává o vývoji a vzniku dělnických hnutí, o početných projevech nespokojenosti dělnictva, ale také o sociální politice jednotlivých firem a řešení problémů této společenské vrstvy. Sociální situace dělnictva je v práci charakterizovaná od konce devatenáctého století do počátku Třetí Československé republiky.

Předposlední kapitola je věnována boji Bohuslava Jandery a Jaroslava Jandery o záchranu svého majetku, o který přišli po druhé světové válce. Odmítali akceptovat fakt, že firma Adolf Jandera byla znárodněna a oni tak přišli o svou firmu. Tento boj, někdy označovaný jako největší poválečný souboj podnikatelů s komunisty, byl velmi vleklý, celý spor byl ukončen až v únoru 1948, kdy Janderovi definitivně ztratili majetek. Bohuslav a Jaroslav Jandera tímto bojem prokázali neobyčejnou statečnost. Zároveň je tento boj příkladem toho, co poválečná léta znamenala pro podnikatele v Československu. Domnívám se, že tato kapitola by si zasloužila samostatné zpracování, neboť, jak jsem uvedla již výše, případ takového vzdoru u nás nemá obdobu.

Závěrečnou kapitolu jsem věnovala osudům rodiny po Únoru 1948. Myslím, že je nutné uvědomit si, že ztrátou majetku se historie podnikání rodiny Janderů psát nepřestala. Bohuslav Jandera s rodinou po znárodnění majetku emigroval do zahraničí. V Austrálii se začal opět věnovat podnikání. Na druhé straně rodina Jindřicha Jandery v Ústí nad Orlicí zůstala a jakožto bývalá „buržoazní rodina“ byla postihována. Vrcholem byl vykonstruovaný proces s Jindřichem a Miladou Janderovými, ve kterém přišli o to poslední, co jim zbylo – svobodu.

Cílem mé diplomové práce je zmapovat vývoj historie textilní výroby v Ústí nad Orlicí a zejména pak podnikání rodu Janderů, protože dosud neexistuje odborné pojednání věnované tomuto tématu. Ráda bych také připomenula zašlou slávu jedné z rodin, která stála u zrodu textilnictví v Ústí, jedné z rodin, díky níž město dostalo označení Východočeský Manchester.

1. Rozbor pramenů a literatury

K tématu, které jsem si pro svou diplomovou práci vybrala a které jsem zpracovávala, existuje v souhrnu velmi rozsáhlé množství pramenů a literatury, výjimku tvoří oblast sociální politiky a dělnictva. Pojednání, které by sledovalo vývoj podnikání rodiny Janderů v Ústí nad Orlicí dosud zpracováno nebylo.

Prameny archivní povahy pojednávající o historii ústeckoorlického textilnictví ve sledovaném období byly k dispozici ve Státním okresním archivu v Ústí nad Orlicí. Zde se nacházejí fondy jednotlivých měst a panství, které jsem v práci použila. Práci mi bohužel stěžovala jazyková bariéra, kterou bylo nezbytné překonat zvláště v porozumění nejstarším dějinám. Pracovala jsem zde s fondy archivu města Ústí nad Orlicí¹, archivu města Lanškroun², díky kterému jsem měla možnost se dostat k berním rulám, dále s fondem Okresního úřadu v Lanškrouně³ a v poslední řadě s fondem Cechu tkalcovského.⁴ Bohužel, spolupráce s ústeckým archivem vždy patřila k těm složitějším a nepříjemným a i tentokrát se toto nepsané pravidlo projevilo.

Z hlediska tématu byla však nejdůležitější badatelská práce, kterou jsem vykonávala ve Státním oblastním archivu v Zámrsku. Zde jsem pracovala s téměř všemi fondy firem, které jsou zahrnuty v diplomové práci. Šlo o fond firmy Adolfa Jandery⁵, který byl nejobsáhlejší a poskytl mi nejvíce informací, dále s fondem firmy Jindřicha Jandery⁶ a fondem firmy Emy Janderové.⁷ K dispozici nebyl fond firmy Mechanická a ruční tkalcovna, bělidlo a úpravna Jan Jandera, která vyhořela, a proto bylo nutné hledat poznatky k historii firmy v jiných fondech. Celkově mohu konstatovat, že informací ve fondech bylo dostatečně množství. Kromě fondů primárně určených pro bádání o jednotlivých firmách bylo nutné bádání i v dalších fondech a archivních materiálech. Ty se zabývaly již vývojem textilnictví v poválečné době a v období znárodnování. Jednak to byl fond národního podniku Utex⁸ a fond firmy Braunstein, protože tato firma byla

¹ SOKA Ústí nad Orlicí, Archiv města Ústí nad Orlicí.

² SOKA Ústí nad Orlicí, Archiv města Lanškroun.

³ SOKA Ústí nad Orlicí, archivní fond Okresní úřad Lanškroun.

⁴ SOKA Ústí nad Orlicí, archivní fond Cechu tkalcovského.

⁵ SOA Zámrsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí.

⁶ SOA Zámrsk, archivní fond Jindřich Jandera bělidlo, barevna a úpravna a mercerizace.

⁷ SOA Zámrsk, archivní fond Ema Janderová a Jindřich Jandera, továrna na plst, Ústí nad Orlicí.

⁸ SOA Zámrsk, archivní fond Utex, bavlnářské závody, n. p. Ústí nad Orlicí.

dočasně vedena Bohuslavem Janderou. Byl jejím národním správcem.⁹ Část informací mi také poskytl fond Texa, tkalcovna pestrobarevného zboží.¹⁰ Co se spolupráce s archivem týče, byla poměrně spleťtá, neboť v době, kdy jsem téma začala zpracovávat, nebyly stále ještě všechny podnikové archivy přestěhované a přístupné v metodickém pracovišti v Hradci Králové. Toto zjištění pro mě bylo poněkud nepříjemné, protože stěhování započalo již v době, kdy jsem pracovala na bakalářské práci. Po otevření metodického pracoviště a badatelný bylo možné již dojíždět bádát, avšak kapacita badatelný byla pouze pro šest badatelů a pracoviště se o tato místa dělila s hradeckým archivem, který procházel rekonstrukcí. Tato situace možnost soustavné práce poměrně omezovala, jelikož se několikrát stalo, že kapacita byla naplněna na další dva týdny dopředu. Dalším negativem byl nedostatečný soupis fondů v elektronické verzi online a jejich neaktualizovaný stav uložení a přestěhování. Navzdory tomu musím velmi ocenit ochotu personálu a dle mého názoru lepší dopravní dostupnost oproti badatelně v Zámrsku.

Třetím archivem, jehož služby jsem pro bádání využila, byl Archiv bezpečnostních složek v Praze (ABS). Práci mi zde velmi usnadnila elektronická evidence spisů, takže jsem si mohla vše předem v pohodlí domova objednat a následně se dostavit k bádání připravených materiálů. Velmi oceňuji pomoc archivářů, se kterými jsem se tam setkala. Z pracovníků navštívených institucí byli pravděpodobně nejochotnější a nejpríjemnější. Měla jsem tam možnost studovat dva archivní fondy, které mi přišly ze všech doposud studovaných asi nejzajímavější, neboť jsem byla první, kdo se s nimi rozhodl seznámit. Musela jsem tedy čekat na jejich odtajnění. Kromě toho jsem mohla zpracovat informace o něčem, o čem zatím nikdo v souvislosti s nějakou textilní rodinou v Ústí nad Orlicí nepsal. V ABS jsem dostala ke studiu fond KR/MV signatura V2526.¹¹, který pojednával o soudním procesu s příslušníky rodiny a s fondem KR/MV, signatura KR-951019 MV¹², který pojednává o emigraci rodiny Janderů do zahraničí.

Čtvrtou institucí, kterou jsem využila pro studium pramenů, bylo Městské muzeum v Ústí nad Orlicí. S touto institucí a jejími ochotnými pracovníky mám několikaleté dobré zkušenosti již z období přípravy bakalářské práce. Městské muzeum bylo první institucí, na kterou jsem se obrátila s dotazem k tématu, protože neježe disponuje velkými fondy,

⁹ SOA Zámrsk, inventář archivního fondu Braunstein a spol., komanditní společnost Červená Voda.

¹⁰ SOA Zámrsk, fond Texa, tkalcovna pestrobarevného zboží, Ústí nad Orlicí.

¹¹ Archiv bezpečnostních složek, fond KR/MV, signatura V2526.

¹² Archiv bezpečnostních složek, fond KR/MV, signatura KR-951019 MV.

ale také proto, že do něj dochází mnoho regionálních historiků, od kterých bylo možné získat další informace a nebo se nechat nasměrovat. Během mého studia mi byla předložena práce místního historika Jindřicha Nygrína, který se historií textilního průmyslu v minulém století velmi zabýval. Šlo o *Kroniky bavlnářských závodů UTEXU národních podniků, ředitelství v Ústí nad Orlicí*¹³, které podaly obraz situace poválečné a přestavby ústeckých firem v národní podnik. Dalším z děl Jindřicha Nygrína byla práce *Staré rody Ústecké věrny svému rodovému zaměstnání, in: Ústí nad Orlicí město přírodních krás a dobrého textilu*¹⁴, která se, na rozdíl od výše zmíněné práce, vrací zpět do minulosti a rekonstruuje počátek textilní tradice v Ústí nad Orlicí. Další velmi cennou prací byla publikace s názvem *Něco málo z historie národního podniku Perla v Ústí nad Orlicí po znárodnění*¹⁵, která taktéž podává svědectví o znárodnění a částečně o historii předválečného textilnictví. Z dalších prací lze jmenovat *Organizační vývoj národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel Řádu Práce, Ústí nad Orlicí na léta 1945 – 1971*.¹⁶

Kromě těchto archivních materiálů jsem pracovala taktéž s prameny z různých fondů. Nejstěžejnější v rámci bádání v městském muzeu pro mě byl fond Řemesla, továrny a podnikatelské subjekty¹⁷, ve kterém bylo možno najít informace důležité zejména pro kapitulu pojednávající o sociální situaci dělnictva a jeho požadavcích vůči podnikatelům. Co se týče dělnictva a dělnických spolků, byla mi velmi nápomocna práce Věry Sekotové, uložená taktéž v Městském muzeu v Ústí nad Orlicí s názvem *První dělnický spolek v Ústí nad Orlicí*.¹⁸

Pokud jde o literaturu z větší části byla dobře dostupná. Z institucí, které pro mne byly velmi přínosné, mohu jmenovat v podstatě tři. Národní knihovnu, Městskou knihovnu v Ústí nad Orlicí a příruční knihovnu Městského muzea v Ústí nad Orlicí. Jistou

¹³ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, Jindřich, NYGRÍN, *Kroniky bavlnářských závodů UTEXU národních podniků, ředitelství v Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí, 1952, číslo přírůstkové 1310, D3789.

¹⁴ Jindřich, NYGRÍN, *Staré rody Ústecké věrny svému rodovému zaměstnání, in: Ústí nad Orlicí město přírodních krás a dobrého textilu, Ústí nad Orlicí, 1946.*

¹⁵ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, *Něco málo z historie národního podniku Perla v Ústí nad Orlicí po znárodnění*, inventární číslo 1011/75.

¹⁶ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, *Organizační vývoj národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel Řádu Práce, Ústí nad Orlicí na léta 1945 – 1971*, inventární číslo 206/75.

¹⁷ Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, fond Řemesla, továrny a podnikatelské subjekty.

¹⁸ Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, Věra Sekotová, *První dělnický spolek v Ústí nad Orlicí*, In: Sborník okresního archivu Ústí nad Orlicí 1989, 1989.

nevýhodou bylo, že většinu knih bylo možno zapůjčit si pouze prezenčně, což byl zejména případ Národní knihovny.

Z literatury použité v této práci je nutné vyzdvihnout několik publikací, které byly pro mé bádání a studium přínosné, případně mě dokázaly navést. Základní literaturou, díky které jsem v práci prezentovala město Ústí nad Orlicí, byla kniha Radíma Duška *Ústí nad Orlicí*¹⁹. Druhým a velmi důležitým zdrojem poznání pro mě byla kniha Věry Sekotové *Když v Ústí stavy klapávaly, psaly historii: lnářství a počátky rozvoje bavlnářství*²⁰, ve které se čtenář seznámí s vývojem textilního průmyslu od dob nejstarších až po dvacáté století. Autorka vždy ve stručnosti přiblížila i jednotlivé firmy, které ve městě působily. Další knihou Věry Sekotové, která mi přiblížila dějiny města Ústí nad Orlicí, byla kniha *Ústecká radnice a městské dějiny*²¹. Čerpala jsem ještě z dalších dvou publikací Věry Sekotové. Z publikace *Zapomenuté Ústí textilních manufaktur*²², opět věnované historii textilnictví od nejstarších dob po vznik manufaktur a dále z knihy *Křížová cesta v Ústí nad Orlicí*²³, která mně posloužila již jen k doplnění informací získaných z výše zmíněných titulů.

Pro pochopení utváření se orlickoústeckého textilního průmyslu pro mne byla důležitá publikace Vladimíra Lesáka *Textilní průmysl v Ústí nad Orlicí od poloviny 19. století do konce první republiky*²⁴.

Z dalších děl, které mi byly během práce přínosem, jmenuji například *Průmyslový atlas Československé republiky*²⁵ Ernesta Pfohla, kde je pojednáno také o situaci na Orlickoústecku. Mapy jsou taktéž dobrým průvodcem k vytvoření si uceleného přehledu o textilním průmyslu v našich zemích. Pomohl mi také příspěvek *Základní rysy textilní výroby v českých zemích v letech 1918 – 1938*²⁶ Jana Steinera, otištěný ve sborníku *Z dějin textilu*. V jiném čísle uvedeného sborníku vyšla pro mě rovněž přínosná studie

¹⁹ Radim, DUŠEK, *Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí 2005.

²⁰ Věra, SEKOTOVÁ, *Když v Ústí stavy klapávaly, psaly historii: lnářství a počátky rozvoje bavlnářství*, Ústí nad Orlicí 1994.

²¹ Věra SEKOTOVÁ, *Ústecká radnice a městské dějiny*, Ústí nad Orlicí 1998.

²² Věra SEKOTOVÁ, *Zapomenuté Ústí textilních manufaktur*, Ústí nad Orlicí 2014.

²³ Věra SEKOTOVÁ, *Křížová cesta v Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí 1994.

²⁴ Vladimír, LESÁK, *Textilní průmysl v Ústí nad Orlicí od poloviny 19. století do konce první republiky*, Hradec Králové 1993.

²⁵ Ernest, PFOHL, *Průmyslový atlas Československé republiky*, Liberec 1920.

²⁶ Jan, STEINER, *Základní rysy textilní výroby v českých zemích v letech 1918 – 1938. Z dějin textilu. Studie a materiály*. č. 12., 1988.

*Několik vzpomínek na boj o znárodnění firmy Adolf Jandera v Ústí nad Orlicí,*²⁷ kterou zpracoval Jan Danielis. Pomohla mi také kolektivní práce profesora Františka Musila, Lenky Suchomelové a Jiřiny Vaškové *Přehled vývoje národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel řádu práce, Ústí nad Orlicí v letech 1946 – 1985*²⁸

Během studia sociálních dějin a vývoje dělnictva na Orlickoústecku jsem se seznámila s pracemi Jiřího Cihláře *Za chléb, práci a svobodu, za šťastný život v socialismu*²⁹ a *Založení KSČ na Orlickoústecku*³⁰ K dalším pracím, které jsem prostudovala patří *Transformace sociálního systému v Československu po únoru 1948*³¹ Lenky Kalinové nebo *Vznik revolučního odborového hnutí*³² Václava Jiši.

K pochopení tématu poúnorové emigrace jsem měla k dispozici několik publikací. Například *České menšiny v Evropě a ve světě*³³ Jaroslava Vaculíka nebo *Slovník českých dějin*³⁴ Libora Vykoupila. Asi nejdůležitější knihou pro studium poúnorového období na Orlickoústecku pro mě byla publikace Radima Duška *Osudy politických vězňů: Zdokumentováno na území okresu Ústí nad Orlicí*³⁵ a kniha *Rok 1989 v dokumentech komunistické strany Československa, okresního výboru Ústí nad Orlicí*, taktéž od Radima Duška.³⁶

Celkově mohu hodnotit prameny a literaturu k tématu mé práce za dostačující.

²⁷ Jan DANIELIS, *Několik vzpomínek na boj o znárodnění firmy Adolf Jandera v Ústí nad Orlicí*, Z dějin textilu, 5, Ústí nad Orlicí 1983.

²⁸ František Musil – Lenka Suchomelová – Jiřina Vašková, *Přehled vývoje národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel řádu práce, Ústí nad Orlicí v letech 1946 – 1985*, Ústí nad Orlicí, nedatováno (xerokopie)

²⁹ Jiří Cihlár, *Za chléb, práci a svobodu, za šťastný život v socialismu*, Ústí nad Orlicí 1979.

³⁰ Jiří Cihlár, *Založení KSČ na Orlickoústecku*, Hradec Králové 1979.

³¹ Lenka Kalinová, *Transformace sociálního systému v Československu po únoru 1948*. Z hospodářských a sociálních dějin Československa 1918 – 1992, Praha 1998.

³² Václav Jiša, *Vznik revolučního odborového hnutí*, Praha 1977.

³³ Jaroslav, VACULÍK, *České menšiny v Evropě a ve světě*. Praha 2009.

³⁴ Libor, VYKOUPIIL, *Slovník českých dějin*, Brno 2000

³⁵ Radim, DUŠEK, *Osudy politických vězňů: Zdokumentováno na území okresu Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí 1996.

³⁶ Radim Dušek, *Rok 1989 v dokumentech komunistické strany Československa, okresního výboru Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí 2015.

2. Z historie textilnictví na Orlickoústecku

Město Ústí nad Orlicí leží v podhůří Orlických hor a v blízkosti Kralického Sněžníku, při soutoku dvou řek, Tiché Orlice – pramenící na Kralickém Sněžníku – a říčky Třebovky, která pramení v oblasti obce Koclířov na Svitavsku. Právě na soutoku vznikla na přelomu 12. a 13. století malá osada, která byla podle polohy u ústí řeky Třebovky do Orlice pojmenována Oustí.³⁷ První písemné zmínky o Ústí pocházejí z roku 1285, kdy vrcholila kolonizace v době vlády Václava II. a vznikalo nové sídliště v oblasti dnešního Mírového náměstí. Ústí nad Orlicí a jeho okolí spadalo k lanškrounskému a lanšperskému panství, které v roce 1292 z části král věnuje cisterciáckému klášteru na Zbraslavi u Prahy. Ovšem velká vzdálenost mezi jednotlivými středisky nedovolila efektivní správu panství, a proto v roce 1358 došlo k prodeji nedalekému biskupství v Litomyšli.³⁸ V době husitských válek byli majiteli Kostkové z Postupic. Za jejich držby, v roce 1498, postihl město největší požár, během kterého bylo celé poničeno, proto se o této době a povaze města mnoho neví. Význam města v této době upadá, což bylo zapříčiněno také tím, že správní středisko bylo přeneseno z hradu Lanšperk do města Lanškroun. Na počátku 16. století získali panství Pernštejnové, kteří se zasloužili o rozvoj města a okolí.³⁹

2.1 Textilní výroba v 16. - 18. století

Po většinu 16. století byli majiteli panství Pernštejnové, a to konkrétně v letech 1505–1544 a 1564–1588. V této době se poddanská městečka stávala pilíři místního obchodu. První doložený oficiální doklad o vysoké úrovni rozvoje ústeckoorlického textilnictví se datuje do roku 1512, kdy byl Vojtěchem z Pernštejna založen ve městě tkalcovský cech a o pět let později stav

³⁷ Radim, DUŠEK, *Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí 2005, s. 10.

³⁸ *Tamtéž*, s. 12.

³⁹ *Tamtéž*, s. 15.

soukenický.⁴⁰ Jelikož poddanské město Ústí nemělo přírodní podmínky pro intenzivní rozvoj zemědělství a ani se zde nenacházely zdroje surovin, které by vedly k rozšíření řemeslné výroby, stalo se tkalcovství a soukenictví jedním z mála možných způsobů obživy místních obyvatel. Významná událost pro město se udála v roce 1542, kdy majitel panství Jan z Pernštejna vyjednal u krále Ferdinanda I. pro Ústí právo pořádat dva výroční trhy.⁴¹ V roce 1579 dostalo město za vlády Rudolfa II. právo pořádat dokonce třetí jarmark.⁴² Z 16. století jsou zachyceny také první informace o významných rodinách, které se podílely na rozvoji textilní tradice. Jednalo se například o rodinu Brožkových, Andresových nebo Janderových.⁴³ Lanšperské a lanškrounské panství, kterým bylo Ústí součástí, koupil 5. prosince 1622 rod Lichtenštejnů. Město ovšem během třicetileté války velmi trpělo – bylo téměř zpustošeno a hospodářství rozvráceno. Počet obyvatel po válce sotva přesahoval sto obyvatel, z toho byl zaznamenán pouze jeden barvíř pláten a dva kolovratníci.⁴⁴ Ve druhé polovině 17. století se město z následků války vzpamatovalo a vrátili se do něj také řemeslníci, kteří oživilo textilní tradici.

Podhůří lanškrounského panství poskytovalo příznivé podmínky pro pěstování kvalitního lnu, který byl surovinou pro výrobu pláten v samotném městě i na venkově, kde bylo přadláctví nejvýznamnější formou obživy nejhudší části poddaných. Ti museli odvádět vrchnosti část vyrobené příze a zbytek mohli prodávat řemeslníkům na městských trzích. Vybranou část příze následně vrchnostenské úřady předávaly cechům, které ji přerozdělily svým členům k dalšímu zpracování. Z této doby se zachovala výtka ústeckého cechu, který si stěžoval, že obdržená příze nebyla kvalitní, a proto ani plátna z ní nebudou

⁴⁰ Jindřich, NYGRÍN, *Vznik a vývoj soukenického a tkalcovského průmyslu v Ústí nad Orlicí a okolí od nejstarších dob*, in: *Ústí nad Orlicí město přírodních krás a dobrého textilu*, Ústí nad Orlicí 1946, s. 20.

⁴¹ SOKA Ústí nad Orlicí, Archiv města Ústí nad Orlicí, karton 2, přírůstkové číslo 41.

⁴² *Tamtéž*, č. 45

⁴³ Jindřich, NYGRÍN, *Staré rody Ústecké věrny svému rodovému zaměstnání*, in: *Ústí nad Orlicí město přírodních krás a dobrého textilu*, Ústí nad Orlicí, 1946, s. 23.

⁴⁴ SOKA Ústí nad Orlicí, Archiv města Lanškroun, berní rula revitalizace panství 1650, č. kartonu 2, přírůstkové číslo 14.

kvalitní.⁴⁵ Tkalci plátna ve městě byli zásobiteli městského trhu i okolních obcí. Plátno vyrobené v Ústí potřebovalo další úpravu jako bělení, neboť mělo „surový“ charakter. V roce 1654 bylo ve městě celkem pět tkalců.⁴⁶

Ve druhé polovině 17. století došlo v rámci panství k dělbě práce mezi venkovským obyvatelstvem a cechy. Zatímco předení lnu zůstalo činností venkovanů, výroba plátna se stala výsadou městských řemeslníků. Městští tkalci museli platit dvakrát ročně poplatek z každého tkalcovského stavu, který vlastnili. V Ústí poplatek činil obvykle jeden krejcar a jeden a půl denáru. V rámci panství nebyl poplatek jednotný. Ani v této době nebylo plátno kvalitní – len byl předen ve špatných podmínkách a bělení probíhalo podomácku, takže plátno zůstávalo šedé a bylo nutné jej barvit na černo.⁴⁷

2.2 Ústecká textilní výroba od 18. století do počátků tovární výroby

25. ledna 1705 vypukl ve městě požár, během kterého shořelo třicet dva domů včetně radnice a budovy lázní. Město se kvůli požáru dostalo do tíživé ekonomické situace, ze které se probudilo až o šestnáct let později – v roce 1721, kdy také začala výstavba nové radnice, dodnes symbolu ústeckého náměstí. I v první polovině 18. století si cechy ponechaly ústřední úlohu v chodu městského řemesla a obchodu.⁴⁸

Roku 1722 se ústečtí mistři cechu tkalcovského přidali během jednání o nových cechovních artikulích, probíhajících v Praze a Vídni, k mistrům z České Třebové a Lanškrouna. Všechny tři cechy požadovaly prodloužení výuční doby na tři roky, čemuž bylo vyhověno ještě téhož roku. Kníže Lichtenštejn vydal nové artikule a zároveň do nich zanesl povinnost vybírat dva krejcare ročně od každého mistra z Ústí a České Třebové, které byly odváděny do pokladny cechu lanškrounského.

⁴⁵ SOA Zámorsk, fond Velkostatek Lanškroun, č. kartonu 7, inventární číslo 10.

⁴⁶ SOKA Ústí nad Orlicí, Archiv města Lanškroun, berní rula revitalizace panství 1654, č. kartonu 2, přírůstkové číslo 16.

⁴⁷ Věra, SEKOTOVÁ, *Když v Ústí stavy klapávaly, psaly historii: lnářství a počátky rozvoje bavlnářství*, Ústí nad Orlicí 1994, s. 35.

⁴⁸ Věra SEKOTOVÁ, *Ústecká radnice a městské dějiny*, Ústí nad Orlicí 1998, s. 51.

Toto rozhodnutí vyvolalo nevoli. Až v roce 1739 bylo lanškrounským cechem dovoleno se z těchto odvodů vykoupit, přičemž toto vykoupení zahrnovalo také možnost volně obchodovat s přízí ve městech panství. Právě tento krok byl jedním z předpokladů pro následný rozvoj lnářské výroby v Ústí. V doplňku vydaném lanškrounským panstvím roku 1739 bylo také zdůrazněno, že mistři nemají právo se usnášet o ceně výrobku a případném zdražení.⁴⁹

K větším změnám došlo až s nástupem Marie Terezie na trůn. V roce 1750 byl vydán patent, který udával rozměry jedné štuky příze.⁵⁰ Zároveň bylo stanovena délka jedné nitě na čtyři pražské lokte i určena šířka a délka plátna. V této době se počet stavů, na kterých se pracovalo, pohyboval okolo padesáti, ale toto číslo se rok od roku zvyšovalo. Překážkou se stal nedostatek příze a neschopnost pokrýt poptávku trhu, což bylo zapříčiněno i ztrátou Slezska, nejprůmyslovější oblasti s rozsáhlou plátenickou výrobou. Armáda Marie Terezie navíc potřebovala plátno pro výrobu uniforem a ošacení vojáků. O problémech, které v této době sužovaly Orlickoústecko, pojednal hrabě Chamaré, který si všiml neefektivního sběru příze a výroby plátna.⁵¹ Výroba neprodleně vyžadovala jak rekonstrukci a zajištění lepších výrobních podmínek, tak i navýšení počtu mistrů. Poptávka po plátně se zvyšovala a mistrů přibývalo. Ke zvyšování kvality příze však souběžně nedocházelo.⁵²

Růst počtu mistrů a jednotlivých dílen se ustálil až v 90. letech 18. století, kdy prameny uvádějí devadesát funkčních stavů.⁵³ Z tohoto období pocházejí také první zmínky o ústeckém barvíři Augustinovi Andresovi. Kromě toho, že byl jednou z osob, které bývají spojovány s počátky textilní tradice v regionu, je jeho jméno spjato s význačnou památkou města – Křížovou cestou vedoucí z Ústí směrem k Litomyšli, která byla dokončena roku 1755.⁵⁴ Koncem 18. století se město řadilo do plně rozvinuté plátenické oblasti rozprostírající se od Lanškrouna

⁴⁹ Věra SEKOTOVÁ, *Zapomenuté Ústí textilních manufaktur*, Ústí nad Orlicí 2014, s. 8.

⁵⁰ Měrná jednotka, která se určovala takto: 16 čteníků, tedy 8 přáden = 7 680 metrů nití.

⁵¹ Jan Ludvík Harbuval – Chamaré (1701-1764) byl významným textilním odborníkem ve službách vídeňského dvora. Založil plátenickou manufakturu v Potštejně (1754).

⁵² SOA Zámorsk, fond Velkostatek Lanškroun, č. kartonu 10, inventární číslo 22.

⁵³ SOA Zámorsk, fond Velkostatek Lanškroun, č. kartonu 10, inventární číslo 25.

⁵⁴ Věra SEKOTOVÁ, *Křížová cesta v Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí 1994, s. 2.

k Poličce. Textilní výroba zaměstnávala dvě třetiny dospělého obyvatelstva v regionu, ale životní úroveň řemeslníků a jejich rodin byla nuzná. Zcela převažovala podomácká výroba, manufakturní výroba byla opomíjena. V roce 1795 bylo Ústí povýšeno z městečka na municipální město a následujícího roku došlo k uzavření smlouvy mezi ústeckými tkalci a vrchnostenským úřadem v Lanškrouně o placení roční daně z tkalcovských stavů. Tímto se tkalci vykoupili jednorázově.⁵⁵

Na počátku 19. století bylo v Ústí vedeno 204 tkalcovských mistrů, pracovalo se celkem na 310 stavech a mistři zaměstnávali sto tovaryšů a učedníků. Jejich počet se neustále zvyšoval s tím, jak přicházeli učedníci z různých míst, například z Prostějova.⁵⁶ A stejně tak odcházeli z Ústí učni na vandr, například do Brna nebo Opavy. Se zvyšováním zájmu o řemeslo rostly také nároky na původ a schopnosti učňů, přijati do učení tak mohli být pouze ti nejlepší. Doba učení se různila, zpravidla činila sedm let.⁵⁷

Ve druhém desetiletí 19. století se dominantním odvětvím textilního průmyslu stalo zpracování bavlny. V tomto období se ve městě rozvíjí také zpracovávání hedvábí. Z původních sedmi mistrů zpracovávajících bavlnu se jejich počet rozrostl na 69 mistrů v roce 1835. Z bavlny se tkaly barchety, pro výrobu dámského šatstva se používal mezulán. Díky faktorům se výrobky z města dostávaly až do Terstu nebo Lvova.⁵⁸ Mezi nejvýznamnější faktory patřil Libor Alois Schlesinger, který patřil mezi členy sdružení Repeal a zprostředkoval pro občany města knihy a čerstvé zprávy z Prahy. Byl také jedním z iniciátorů schůze ve Svatováclavských lázních v Praze 11. března 1848. Téhož roku byl zatčen za boj na barikádách v Praze, což vedlo k silným nepokojům v jeho rodném městě a následnému propuštění. Zůstal ale pod drobnohledem policie a to se mu stalo osudným při obchodní cestě do Srbska, kde byl zatčen za převoz zakázaných knih.

⁵⁵ SOkA Ústí nad Orlicí, archivní fond Cechu tkalcovského, č. kartonu 1, inventární číslo 18.

⁵⁶ Město Prostějov bylo jedno z největších textilních center na našem území. Již v 19. století bylo jedním z největších center výroby konfekce v Evropě. Proto zde byl i vysoký počet učedníků, kteří hledali uplatnění v jiných městech a obcích.

⁵⁷ SOkA Ústí nad Orlicí, archiv města Ústí nad Orlicí, č. kartonu 2, inventární číslo 17.

⁵⁸ SOkA Ústí nad Orlicí, archivní fond Cechu tkalcovského, č. kartonu 1, inventární číslo 22.

Po svém propuštění a návratu do Ústí v roce 1856 prodal dům, obchod přenechal Janu Janderovi a následně se odstěhoval do Ameriky.⁵⁹

Ve třicátých let 19. století se již objevovala jména nejvýznamnějších textilních rodů, jejichž tradice zůstává známá dodnes – Josefa Hernycha nebo Jana Jandery, kteří zhotovovali bavlněné výrobky. Roku 1834 bylo zaznamenáno, že městský úřad vyřizoval tři další žádosti o povolení k obchodu s bavlněnou přízí. Po roce 1835 se bavlnářství stává nosnou silou ústeckého textilního průmyslu, a to na dalších 150 let.⁶⁰

2.3 Počátky textilní tovární výroby

V 60. letech 19. století počet tkalcovských mistrů v Ústí dosahoval padesáti. O deset let později už se tkalcovští mistři objevovali jen výjimečně. Z bývalých zámožnějších mistrů a také faktorů se stali průmysloví podnikatelé. Ostatní se stali zaměstnanci podnikatelů. Nutno však podotknout, že faktorský způsob výroby v této době ještě zcela nevymizel. Udržel se až do roku 1914. Ve druhé polovině 19. století začala ve městě tovární výroba nahrazovat řemeslnou. Nástup tovární výroby nebyl dramatický, nýbrž velmi pozvolný. V roce 1896 bylo registrováno 38 malých i větších podniků. V převážné většině byli majiteli Češi, potomci starých rodů, kteří zůstali věrni textilní tradici po generace. Z těch nejvýznamnějších lze zmínit například Závod na úpravu tkaných látek bavlněných Jan Hernych, Bělídlo a úpravna Jindřich Jandera, Mechanická a ruční tkalcovna, bělidlo a úpravna Jan Jandera, Ruční a strojní tkalcovna a šlichtovna Adolf Jandera.⁶¹

Šedesátá a sedmdesátá léta byla obdobím rozkvětu tovární výroby, naproti tomu podomácká výroba upadala. Obyvatelé usilovali o pracovní pozici v některé z továren. Z továren založených v Ústí dosáhla největšího rozmachu Hernychova firma, která se stala pod vedením Floriana Hernycha největší tkalcovskou firmou

⁵⁹ SOkA Ústí nad Orlicí, archiv města Ústí nad Orlicí, č. kartonu 2, inventární číslo 3/32.

⁶⁰ SOkA Ústí nad Orlicí, archiv města Ústí nad Orlicí, č. kartonu 2, inventární číslo 3/32.

⁶¹ Jindřich, NYGRÍN, *Staré rody Ústecké věrny svému rodovému zaměstnání*, in: *Ústí nad Orlicí město přírodních krás a dobrého textilu*, Ústí nad Orlicí, 1946, s. 27.

v celé monarchii. Ostatní továrníci se báli tak prudkého rozvoje, takže tolik neexpandovali.⁶²

2.4 Textilní průmysl v první polovině 20. století.

Vznik samostatného československého státu s sebou přinesl mnoho nevyřešených otázek týkajících se hospodářství a průmyslu. Zejména textilnictví bylo ve velmi nevýhodné pozici. V rámci bývalé monarchie uspokojoval textilní průmysl především domácí trh v Předlitavsku i Zalitavsku, ale nyní byl odkázán na vývoz do zahraničí, s čímž souviselo uvalení cel a potřeba být dostatečně konkurenceschopný na trhu. Za další problém lze označit zastaralost textilního průmyslu, zejména z hlediska organizace. Situaci ještě komplikovaly důsledky války a celkově nepříznivá hospodářská a finanční situace nového státu. Ovšem skutečně destruktivní se pro textilní průmysl stal nedostatek bavlny, který v lepším případě vedl k dočasnému vyřazení podniků z provozu, v horším případě k jejich zániku.⁶³ Cena bavlny velmi kolísala. V prvních měsících roku 1919 mírně stoupala, vláda Československé republiky se proto problémem snažila řešit. Příděl pro jednotlivé podniky se pohyboval kolem šedesáti procent požadovaného množství. K uspokojení nabídky a poptávky došlo v roce 1920. Vývoj naznačoval dosažená hospodářská úroveň na počátku 20. století, nestalo se tak. Továrníci byli vyzýváni ke zvyšování objemu výroby, ale většině majitelů chyběl kapitál, o který přišli v důsledku války. Koncem roku 1920 se produkce bavlněného zboží vrátila na zhruba 40 % předválečné produkce.⁶⁴

Problémy ovšem netrpěli pouze továrníci. Ústí bylo městem textilního dělnictva a jiná průmyslová odvětví se ve městě příliš neuplatňovala. V továrnách bylo proto cítit napětí a nespokojenost, strach dělnictva o budoucnost značně rostl. 29. září 1919 se celou situaci snažil vysvětlit dělnictvu Josef Kučera, předseda Svazu průmyslníků pro Ústí a okolí. Schůze poukázala na bídu dělnictva, která se

⁶² Vladimír, LESÁK, *Textilní průmysl v Ústí nad Orlicí od poloviny 19. století do konce první republiky*, Hradec Králové 1993, s. 26.

⁶³ Vladimír, LESÁK, *Textilní průmysl v Ústí nad Orlicí od poloviny 19. století do konce první republiky*, Hradec Králové 1993, s. 47.

⁶⁴ Ernest, PFOHL, *Průmyslový atlas Československé republiky*, Liberec 1920, mapa číslo 7 a 8.

s blížící zimou měla ještě prohloubit. Na neúspěšnou schůzi navázal v říjnu 1919 tábor textilního dělnictva, kterého se kromě ústeckých zúčastnilo i dělnictvo z okolí. Tábor přijal rezoluci, v níž uvedl své požadavky, jako bylo zajištění uhlí pro textilní průmysl, zvýšení podpor v nezaměstnanosti, dovoz americké bavlny a zákaz dovozu textilních výrobků ze zahraničí.⁶⁵ Důsledky první světové války se ještě prohloubily v období hospodářské krize v letech 1921–1923. Klid nenastal ani v roce 1925, neboť 15. srpna se textilní dělnictvo připojilo ke čtyři dny trvající stávce. Reakce svazu textilních průmyslníků na sebe nenechala dlouho čekat: Ve všech továrnách byl dělníkům ukončen pracovní poměr a po uplynutí výpovědní lhůty továrny vyhlásily výluky. Na vzniklou situaci reagoval Okresní soud v Ústí nad Orlicí a po jednání většina zaměstnavatelů slíbila, že pracovní poměr s dělnictvem opět obnoví.⁶⁶

V roce 1927 se celková vytiženost bavlnářských továren přiblížila roku 1913. Na nejnižší úroveň klesla v roce 1933, k mírnému vzestupu došlo v roce 1937. V Ústí nad Orlicí bylo roku 1930 zaměstnáno 6 677 osob v odvětví textilního průmyslu, z toho 5 139 v bavlnářství, 1 224 ve vlnářství, 29 v hedvábnictví a 285 v ostatních textilních odvětvích.⁶⁷ Během hospodářské krize v letech 1927–1933 došlo k hlubokému poklesu v exportu, který pokračoval i ve druhé polovině třicátých let. V roce 1933 se nedostavila očekávaná konjunktura, naopak došlo k prohloubení deprese. O pět let později předznamenala další hospodářskou krizi, která vyvrcholila druhou světovou válkou v září 1939. Rapidně se snížil počet továren na území celého Československa. Ty, které nebyly zrušeny úplně, pracovaly pouze omezeně.

⁶⁵ Vladimír, LESÁK, *Textilní průmysl v Ústí nad Orlicí od poloviny 19. století do konce první republiky*, Hradec Králové 1993, s. 69.

⁶⁶ SOkA Ústí nad Orlicí, archivní fond Okresní úřad Lanškroun, č. kartonu 4, přírůstkové číslo 540.

⁶⁷ Jan, STEINER, *Základní rysy textilní výroby v českých zemích v letech 1918 – 1938. Z dějin textilu. Studie a materiály*. č. 12., 1988.

2.5 Od druhé světové války do roku 1948

Během druhé světové války bylo město ze tří stran obklopeno hranicí nacistického Německa, což do velké míry zapříčinilo problém se zásobováním místních továren, ale také pracovní silou. Některé továrny byly nuceny ukončit svůj provoz, což byl případ firmy Antonína Brožka. Její zaměstnanci byli přeřazeni do závodu pro válečnou výrobu.⁶⁸ Jiné podniky musely přeměnit svou výrobu tak, jak bylo žádoucí pro danou dobu. Například firma Bedřicha Pollaka v Hylvátech začala opravovat motory pro německé letectvo. Opačným příkladem je továrna Adolfa Jandery, která během celého období války fungovala beze změny.⁶⁹ Nejtragičtější osud postihl rodinu Rudolfa Freuda, majitele textilní továrny a Žida. Kromě dcery Hany, která po skončení války emigrovala do Spojených států, všichni zahynuli v koncentračním táboru.⁷⁰

Po skončení druhé světové války bylo jasné, že textilní průmysl v Ústí nad Orlicí nebude stejný jako před válkou. Způsobily to mimo jiné dekrety vydané prezidentem republiky Edvardem Benešem. Konkrétně se jednalo o dekret číslo 100, který spadal do skupiny konfiskačních dekretů. Z jeho znění bylo patrné, že konfiskaci a následnému znárodnění neuniknou minimálně čtyři firmy podnikající v Ústí nad Orlicí – mezi nimi továrny rodin Hernychů nebo Janderů.⁷¹ Započalo tedy období znárodnování a vzniku velkých textilních národních podniků v ČSR. V Ústí nad Orlicí se konkrétně jednalo o národní podnik Spojené české a moravské bavlnářské závody, který vznikl dne 7. března 1946.⁷² Jeho „jádro“ vzniklo z bývalých Hernychových závodů a dále z firem Seidl a spol., tkalcovna a přádelna, Kerhartice nad Orlicí, Arnst a spol., Ústí nad Orlicí a z firmy Adolf

⁶⁸ O přeřazení zaměstnanců archivní prameny týkající se firmy Antonína Brožka blíže nehovoří, není tedy známo, kam byli přemístěni.

⁶⁹ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, *Jindřich, NYGRÍN, Kroniky bavlnářských závodů UTEXU národních podniků, ředitelství v Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí, 1952, číslo přírůstkové 1310, D3789, s. 43.

⁷⁰ Jindřich, NYGRÍN, *Staré rody Ústecké věrny svému rodovému zaměstnání*, in: *Ústí nad Orlicí město přírodních krás a dobrého textilu*, Ústí nad Orlicí, 1946, s. 79.

⁷¹ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, *Něco málo z historie národního podniku Perla v Ústí nad Orlicí po znárodnění*, inventární číslo 1011/75, s. 1

⁷² *Tamtéž*, s. 1.

Jandera, mechanická tkalcovna, Ústí nad Orlicí. Sám Emil Hernych byl jmenován generálním ředitelem národního podniku. Podnik se věnoval předení bavlny a bavlněných odpadů, bělení, tkaní, barvení a upravování, odbyt a nabývání surovin a zboží. Dne 18. září 1948 vznikl UTEX, spojené české a moravské bavlnářské závody, národní podnik se sídlem v Ústí nad Orlicí.⁷³ Koncem roku 1948 bylo rozhodnuto UTEX rozdělit do pěti základních celků (závodů), aby bylo zajištěno efektivní vedení. Základní závod byl v Ústí nad Orlicí, jednalo se o bývalé Hernychovy závody, závod číslo dva ležel v České Třebové. Číslo tři byl závod v Chocni a číslo čtyři v Letohradě. Poslední základní závod ležel ve Svitavách.⁷⁴

⁷³ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, *Organizační vývoj národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel Řádu Práce, Ústí nad Orlicí na léta 1945 – 1971*, inventární číslo 206/75, s. 1.

⁷⁴ SOA Zámorsk, fond Utex, bavlnářské závody, n. p. Ústí nad Orlicí, inventární číslo 6, karton 7.

3. Rodina Janderů a její podnikatelské aktivity

3.1 Z minulosti rodiny Janderů

Tradice textilnictví rodu Janderů je stará jako textilnictví v samotném Ústí nad Orlicí. Prvním, v roce 1639 doloženým členem byl Jan Jandera. Ovšem nejstarším doloženým tkalcem byl Václav Jandera – zmínka o něm pochází z roku 1734 a je tedy možné jej symbolicky považovat za zakladatele textilní tradice rodiny.⁷⁵ Bylo by velmi náročné rekonstruovat a sledovat vývoj jednotlivých příslušníků rodu, proto bude pozornost upřena na hlavní a nejvýznamnější linii rodiny, kterou je linie Jana Jandery a jeho synů. Jan Jandera měl tkalcovskou dílnu ve svém domě v Královeshradské ulici. V manželství zplodil deset dětí – šest chlapců a čtyři dcery. Zvláště významní byli pak tři bratři – Adolf, Jan a Jindřich.⁷⁶

Jan Jandera, který se narodil v roce 1833 a zemřel roku 1907, byl zakladatelem firmy Jan Jandera, mechanická a ruční tkalcovna, která v roce 1924 vyhořela a již nebyla obnovena.

Adolf Jandera, který se narodil v roce 1836 a zemřel v roce 1910, byl zakladatelem mechanické tkalcovny Adolf Jandera. Jeho pokračovateli byli synové Jaroslav (1873-1933) a Bohuslav (1889–1975), který se v roce 1939 dokonce stal zastupitelem města, a poté vnuk Jaroslav, syn Jaroslava Jandery (1910 – 1986). Bohuslav a Jaroslav Jandera mladší byli posledními vlastníky firmy.⁷⁷

Poslední z bratrů, Jindřich Jandera, narozený v roce 1838, který zemřel v roce 1906, se stal zakladatelem firmy Jindřich Jandera. Po něm firmu přebírají synové Otto (1867 - 1934) a Jindřich (1873 -1949). Po smrti Otty v roce 1934 stáli v čele

⁷⁵ Jindřich, NYGRÍN, Staré rody Ústecké věrny svému rodovému zaměstnání, in: Ústí nad Orlicí město přírodních krás a dobrého textilu, Ústí nad Orlicí, 1946, s. 24.

⁷⁶ SOA Zámorsk, inventář archivního fondu Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, s. 1.

⁷⁷ SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 1, inventární číslo 2.

firmy Jindřich Jandera mladší a vdova po Ottovi Ema Janderová (1975 - 1953) a Jindřich Jandera mladší.

Co se týče osudu dalších synů Jana Jandery: Václav byl štafírem, František řezníkem a Josef vlastníkem mandlovny a barevny. Bohužel o jeho firmě se nedochovaly informace, který by poskytl bližší představu o fungování jeho podniku.⁷⁸

Po roce 1948 byla část členů rodiny nucena emigrovat do zahraničí. Zbylá část, která ve městě zůstala, čelila mnoha úskalím – přece jen se jednalo o bývalé příslušníky buržoazie. I v dnešní době se ve městě nacházejí potomci rodu, ačkoliv již příjmení Jandera nenesou.

3.2 Adolf Jandera, ruční a strojní tkalcovna a šlichtovna, Ústí nad Orlicí

Počátky textilní výroby v místě, na kterém podnikal Adolf Jandera, lze datovat do roku 1829, kdy se dcera mlynáře Kazílka vdala za soukenického mistra Antonína Vavřince původem z Přívratu. V místě, které bylo původně mlýnem, nechal Vavřinec zřídit soukenickou provozovnu a vykonával v ní své řemeslo.⁷⁹ V roce 1858 manželé prodali polovinu stavení Leopoldu Jarešovi, který byl jejich zeť. Po smrti manžela v roce 1872 prodala Julie Jarešová usedlost Františce a Josefu Marešovým, kteří v místě provozovali živnost soukenickou. V listopadu 1899 prodali stavení s přílehlou zahradou Adolfu Janderovi za pět tisíc zlatých.⁸⁰ V sousedství usedlosti stál také mlýn, který byl postaven již v roce 1605 a v roce 1883 jej koupili bratři Boomsové, majitelé továrny v Hylvátech. Ti mlýn zrušili a nechali v objektu zřídit snovárnu a soukárnu pro potřeby hylvátské továrny. V roce 1893 odkoupil bývalý mlýn Adolf Jandera, který ještě 30. října téhož roku

⁷⁸ Jindřich, NYGRÍN, Staré rody Ústecké věrny svému rodovému zaměstnání, in: Ústí nad Orlicí město přírodních krás a dobrého textilu, Ústí nad Orlicí, 1946, s. 24.

⁷⁹ SOA Zámorsk, inventář archivního fondu Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, s. 2.

Původní mlýn se nacházel v místech mezi tehdejšími ramenem řeky Třebovky, směrem k dnešní železniční trati.

⁸⁰ Tamtéž.

získal povolení ke zřízení mechanické tkalcovny. Z počátku pracoval pouze se čtyřmi stavy, ale následující roky výrobu značně rozšířil a vytvořil jednu z největších továren v Ústí.⁸¹

Mechanická tkalcovna však vyžadovala rozšíření o další výrobní prostory, takže původní stavení a přilehlý mlýn bylo nutné zbořit. V dubnu roku 1900 byla na původním místě vystavěna nová tkalcovna s kapacitou 200 stavů, přípravná a šlichtovna na parní pohon. Projekt továrny vytvořil Josef Hernych, bratr továrníka Floriana Hernycha.⁸² K celému areálu byl ještě následující rok přistavěn trojdomek, který sloužil k ubytování dělníků firmy. K domku byla přistavěna ještě vrátnice a v roce 1906 došlo k další přístavbě tkalcovny.⁸³

Rok 1906 ale nebyl pro podnik významným pouze z hlediska stavebních úprav. V tomto roce vstupuje do firmy jako společník Jaroslav Jandera, syn Adolfa Jandery a budoucí majitel firmy. Tímto právním aktem vznikla dne 3. září veřejná obchodní společnost.⁸⁴

Expanze výroby si však žádala také více energie potřebné k pohonu strojů. Doposud byla získávána pomocí mlýnského kola, což začalo být nedostačující, a proto firma v září 1907 požádala o souhlas k přestavbě starého jezu na řece Třebovce. V roce 1913 byla v rámci těchto úprav instalována nová turbína, kterou dodala firma Breitfeld, Daněk a spol. z Prahy.⁸⁵ Po instalaci turbíny začala firma vyrábět elektrický proud nejen pro svoje potřeby, ale až do 1. dubna 1938 část dodávala i do městské sítě.⁸⁶

⁸¹ SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 1, inventární číslo 2.

⁸² Tamtéž.

⁸³ SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 1, inventární číslo 2.

⁸⁴ SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 1, inventární číslo 4.

⁸⁵ Jednalo se o firmu, která byla historických předchůdcem ČKD.

⁸⁶ SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 33, inventární číslo 405.

Do roku 1907 firma vyráběla jemné véby a následně hrubší módní zefíry. Později byla zavedena produkce jemného pestrobarevného zboží.⁸⁷

Zakladatel firmy Adolf Jandera zemřel 5. září 1910 a jako jeho nástupce byl předem určen nejstarší syn Jaroslav, který se již v té době značně na rozhodování firmy podílel. Ostatní majetek byl rozdělen mezi zbylé potomky – syny Bohuslava, Adolfa, Oldřicha, Leona a manželku Julii Janderovou.⁸⁸ Bohuslav Jandera byl v době úmrtí otce ještě nezletilý, proto do řízení firmy vstoupil později, a to v roce 1915. Naopak velmi smutný osud měl Oldřich Jandera, který 24. dubna 1920 zemřel v psychiatrické léčebně v Bohnicích. O ostatních potomcích se informace bohužel nedochovaly.⁸⁹

Co se počtu pracovníků týče, v této době v továrně pracovalo 93 mužů a 126 žen, pracovalo se celkem na 360 stavech. Z tohoto počtu bylo 21 mužů po vypuknutí první světové války povoláno k vojenské službě, což do značné míry znamenalo problémy se výrobě kvůli chybějící pracovní síle.

Po skončení války a překonání problémů s ní spojených začala firma opět rozšiřovat svou výrobu. To by nešlo bez nákupu nových pozemků, proto 20. března 1923 firma odkoupila za 140 tisíc korun od manželů Zemanových dům s pozemkem ležící v bezprostřední blízkosti firmy.⁹⁰ Dalším z větších odkupů pozemků byla louka v Hylvátech, kterou firma koupila od pivovarníka Rösslera za 2 tisíce korun 31. září 1924.⁹¹ Firma v tomto období zakoupila i řadu menších pozemků, zpravidla takových, které měly pouze pár metrů čtverečních.

⁸⁷ SOA Zámorsk, inventář archivního fondu Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, s. 2.

⁸⁸ SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 1, inventární číslo 7.

⁸⁹ Tamtéž.

⁹⁰ SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 1, inventární číslo 1.

⁹¹ Tamtéž.

V polovině 20. let došlo po delší době ke změně výroby a hlavním produktem se staly módní popelíny, jímž byla přiznávána světová úroveň a které velmi dobře odolávaly konkurenci jak na vnitřním, tak i zahraničním trhu.⁹²

V roce 1927 bylo opět aktuální téma úpravy koryta Třebovky, neboť tehdejší stav byl nevyhovující z důvodu častých záplav. Dne 21. března podala firma městské radě žádost na její regulaci, jež byla 10. října téhož roku schválena. Vybudován byl nový jez a došlo také ke svedení Knapovského potoka do říčky. Po ukončení prací byly pozemky okolo řeky prodány městskému stavebnímu fondu.⁹³ Ve stejném roce začaly stavební úpravy firmy samotné a o rok později byly již kolaudovány nové stavby: domek pro vrátného, skladiště bavlny, přístavba kotelny, kovárna, truhlárny a zámečnická dílna.⁹⁴

Dne 29. září 1932 zemřela vdova po Adolfu Janderovi – Julie. Po její smrti byl její veškerý majetek rozdělen mezi syny Jaroslava a Bohuslava.⁹⁵ O přibližně půl roku později – 4. dubna 1933 – zemřel Jaroslav Jandera. Jeho pozůstalost, která byla odhadnuta na pět a půl milionů korun, byla rozdělena mezi vdovu Marii, dceru Vlastu, syna Jaroslava a dceru Ludmilu Kreutzovou rovným dílem. Po smrti Jaroslava Jandery do vedení firmy vstoupil jeho syn Jaroslav Jandera mladší.⁹⁶

Třicátá léta byla spojena s dalším rozšiřováním firmy i celého podnikatelského impéria. V roce 1937 se objevila snaha odkoupit závod firmy Norbert Lounger v Liteni u Berouna, z toho ovšem nakonec sešlo.⁹⁷ Téhož roku firma podala žádost městské radě na výstavbu obchodního domu v ulici Lukesova. Stavební práce, které prováděla firma Tošovský, začaly 31. května 1937 a probíhaly

⁹² SOA Zámorsk, inventář archivního fondu Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, s. 2.

⁹³ SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 35, inventární číslo 575.

⁹⁴ SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 34, inventární číslo 524.

⁹⁵ SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 1, inventární číslo 12.

⁹⁶ Tamtéž.

⁹⁷ SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 35, inventární číslo 581.

nepřetržitě i v zimě. Dokončeny byly 20. května 1938. Kromě prodejních prostor se v domě nacházely sklady, kanceláře a obytná část.⁹⁸

V roce 1938 se objevily problémy s dovozem látek a zboží do Rumunska, kam firma dovážela mnoho let. Měla dokonce své zastoupení v Oršavě na jihovýchodě země, u hranic se Srbskem. Nová celní nařízení dovoz značně komplikovala a firma dovážela zboží do Rumunska bez potřebných povolení, o kterých mezitím v Československu jednala.⁹⁹

Z dochovaných knih odběratelů je ovšem zřejmé, že se firma orientovala převážně na obchod se Západem. Pravděpodobně nejbližším odběratelem z hlediska geografické vzdálenosti byl obchod s látkami ve Wellingtonu na americké Floridě. Z dalších zajímavých míst lze zmínit například Hamburk, Paříž či Brusel. Nejvíce odběratelů pocházelo dle očekávání z Ústí nad Orlicí a jeho okolí.¹⁰⁰ V roce 1933 bylo dosaženo maxima exportu v historii závodu – tvořil celých padesát procent produkce.¹⁰¹ Kromě továrny v Ústí měla firma i sklady bavlny, které se nenacházely ve městě, ale i v poměrně vzdálených obcích. Těchto skladů bylo celkem dvanáct: Luže, Lažany, Kornice, Řepníky, Voděrady, Litomyšl, Třebechovice pod Orebem, Písečná, Kyšperk (Letohrad), Vysoké Mýto, Dolní Dobrouč a Chotěšiny.¹⁰²

Održení Sudet od Československa mělo za následek, že mnohým zaměstnancům pocházejícím z okolních obcí se zkomplikovalo cestování do továrny. Město bylo de facto obklopeno Sudety, proto bylo nutné vyjednat výjimky a potvrzení, která umožňovala překračovat hranice. Příkladem jsou pracující z České Třebové, kteří by za normálních okolností mohli cestovat po

⁹⁸ SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 34, inventární číslo 532.

⁹⁹ SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 33, inventární číslo 448.

Závod v Oršavě firma vlastnila do roku 1939.

¹⁰⁰ SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 33, inventární číslo 423.

¹⁰¹ SOA Zámorsk, inventář archivního fondu Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, s. 2.

¹⁰² SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 33, inventární číslo 417.

silnici dříve spojující tato dvě města, ale protože Hylváty již byly v Sudetech, museli do práce dojíždět přes Řetovou a Andrlův Chlum, což byla zajižďka zhruba sedm kilometrů v každém směru. Bohuslav Jandera svým zaměstnancům sjednal potřebná povolení, avšak nové uspořádání státu stěžovalo jeho podnikání. Lidé chodili do práce pozdě a nebyli tolik produktivní, jelikož delší cesta je vysilovala.¹⁰³ Dne 22. listopadu firma změnila sídlo. Přenesla je do Prahy na Hanspaulku, výroba zůstala zachována v Ústí nad Orlicí.¹⁰⁴ V předválečném roce 1938 firma zaměstnávala 445 dělníků, z toho 313 žen a 132 mužů.¹⁰⁵

Kromě podnikání se firma angažovala také v dobročinnosti v rámci místních a celorepublikových organizací. Například o Vánocích 1937 darovala dvacet metrů flanelových zbytků útulně pro hluchoněmé dívky a ženy v pražské Krči. Dalším darem bylo osmnáct metrů flanelu pro Pražskou tělocvičnou jednotu.¹⁰⁶ V rámci místních organizací firma zastávala názor, že je nutné pomáhat zvláště spolkům a organizacím v pohraničí, neboť životní situace v těchto oblastech byla horší. Přispěla proto například tělocvičné jednotě Sokol v Mladkově nebo při stavbě obecné školy v Lanšperku.¹⁰⁷ Po smrti Jaroslava Jandery vznikla také nadace Jaroslava Jandery mající za cíl pomáhat chudým dělníkům ve městě a znevýhodněným rodinám, kterým každoročně rozdělila určitý finanční obnos. Nadace se podílela finančním darem ve výši 2 000 korun na stavbě orlickoústecké nemocnice v roce 1939.¹⁰⁸ Kromě dobročinné činnosti se firma podílela i na rozvoji kultury a volnočasových aktivit ve městě. Finančně přispěla na stavbu Roškotova divadla a každoročně darovala peníze Klubu českých turistů v Ústí nad

¹⁰³ SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 18, inventární číslo 205.

¹⁰⁴ SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 1, inventární číslo 18.

¹⁰⁵ SOA Zámorsk, inventář archivního fondu Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, s. 2

¹⁰⁶ SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 15, inventární číslo 142.

¹⁰⁷ SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 15, inventární číslo 142.

¹⁰⁸ Tamtéž.

Orlicí, protože Jaroslav Jandera byl za svého života jeho prvním místopředsedou. Po mecenáši klubu byla v roce 1940 pojmenována chata na Andrlově Chlumu.¹⁰⁹

I během těžkých měsíců, které vyústily do druhé světové války, firma rozšiřovala a modernizovala svoji výrobu. V květnu 1939 započala přístavba a úprava kanceláří, expedice a výpravny. V dubnu následujícího roku bylo vydáno úřední povolení ke zboření části továrny z roku 1805 a tkalcovny z roku 1893. Bylo přistoupeno ke stavbě moderní přípravny, jejíž kolaudace proběhla 1. dubna 1941. V tomto období došlo k automatizaci části tkalcovny, k čemuž byly využívány stavy Hrdina a Roscher.¹¹⁰ Tohoto roku byla v závodě vybudována i artézská studna a čistírna odpadních vod. Dne 19. července 1941 firma odkoupila pozemky od Jana Hernycha a nemovitost od manželů Tošovských za účelem svého dalšího rozšiřování.¹¹¹ Dne 21. srpna téhož roku požádala firma o úpravu staré kotelny, a to přes zákaz výstavby nových objektů. Svoji žádost odůvodnila tím, že tento zákaz na tuto stavbu neplatí, protože se jedná o nedílnou součást podnikání. Výstavba byla povolena. Kromě stavebních úprav v závodě došlo v říjnu 1941 ke kolaudaci bytových domů, které firma nechala vystavět pro své zaměstnance ještě před výše zmíněným zákazem. Dva domy s byty o dispozici 1+1 byly vystavěny v lokalitě pod ústeckoorlickou nemocnicí a další domy vznikly v lokalitě Na Štěpnici. Měly dispozici 2+1.¹¹² V roce 1943 rodina zažila první významnější konflikt s německou správou, když byla nucena prodat dům za 80 tisíc korun. Objekt následně sloužil německé správě.¹¹³

Ve válečných letech 1939-1940 ve firmě pracovalo 659 zaměstnanců - 400 žen a 259 mužů. Z tohoto počtu je 57 uvedeno jako těžce pracujících. Toto číslo se

¹⁰⁹ „Janderova chata“ stojí na Andrlově Chlumu dodnes, prošla rekonstrukcí a je přístupná veřejnosti. Nachází se v ní restaurace a turistická ubytovna. Andrlův Chlum je oblíbené výletní místo návštěvníků z okolí a jeho dominantou je rozhledna o výšce padesát tři metrů.

¹¹⁰ SOA Zámrsrk, inventář archivního fondu Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, s. 2.

¹¹¹ SOA Zámrsrk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 1, inventární číslo 1.

¹¹² SOA Zámrsrk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 15, inventární číslo 143.

¹¹³ SOA Zámrsrk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 2, inventární číslo 19.

drobně mění v letech 1941-1945, kdy bylo ve firmě průměrně zaměstnáno 590 dělníků. Z toho 400 bylo žen a 190 mužů, počet těžce pracujících se proti minulému období nezměnil.¹¹⁴ Během války byla firma nucena propouštět ve velkém pouze jednou, a to 5. března 1941, kdy propustila 141 dělníků.¹¹⁵ Průměrná hodinová mzda, která se lišila podle druhu práce dělníka, se ve válečných letech pohybovala od 3,70 do 5,60 korun.¹¹⁶ Zprávy o počtu osob, které byly nasazeny na nucené práce do Německa, odešly na frontu či byly poslány do koncentračních táborů. se nedochovaly. Prameny mlčí i o počtu pracujících židovského vyznání, ale jelikož firma musela 23. února 1942 vydat prohlášení o nezastoupení Židů a nezastoupení židovského kapitálu, od tohoto data nezaměstnávala s určitostí žádné takové dělníky.¹¹⁷

Po osvobození Rudou armádou a po ukončení druhé světové války firma fungovala dál. Produkce se dále zvyšovala, ale již od léta 1945 se začala potýkat s nedostatkem zaměstnanců, kteří odcházeli do pohraničí, kde dostávali bydlení a hledali novou práci.¹¹⁸ Ačkoliv jiné firmy v Ústí nad Orlicí podlehly znárodnění, Janderova firma zůstala v rukou svého majitele až do začátku roku 1946, kdy byla včleněna do národního podniku Spojené české a moravské bavlnářské závody. Ovšem tímto aktem podnikatelská činnost Bohuslava a Jaroslava Jandery neskončila – naopak začal boj o udržení o firmy v jeho vlastnictví.¹¹⁹

¹¹⁴ SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 18, inventární číslo 210.

¹¹⁵ SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 17, inventární číslo 202.

¹¹⁶ SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 17, inventární číslo 226.

¹¹⁷ SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 1, inventární číslo 1.

¹¹⁸ SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 8, inventární číslo 178.

¹¹⁹ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, Jindřich, NYGRÍN, Kroniky bavlnářských závodů UTEXU národních podniků, ředitelství v Ústí nad Orlicí, Ústí nad Orlicí, 1952, číslo přírůstkové 1310, D3789, s. 43.

3.3 Ema Janderová a Jindřich Jandera, továrna na plst, Ústí nad Orlicí

Historie této firmy oproti jiným firmám, které vedl rod Janderů v Ústí nad Orlicí, je poměrně krátká oproti historii samotného závodu. Firma Ema Janderová a Jindřich Jandera, továrna na plst byla zapsána do obchodního rejstříku u krajského soudu v Chrudimi 30. září 1934. Obchodovat začala prvního října 1934. Vznikla tedy až po smrti Otto Jandery, manžela Emy Janderové a bratra Jindřicha Jandery a sestávala se z jednoho závodu.¹²⁰ Po druhé světové válce byla na jediný závod firmy uvalena národní správa a od počátku 1947 byla firma řízena z Českých vlnářských závodů v Liberci. Prvního ledna 1948 byla firma znárodněna a začleněna do národního podniku MITOP, spojené továrny na plst Mimoň, jakožto závod 06.¹²¹

První písemné zmínky o závodu pochází z padesátých let 18. století. Václav Jahoda odkoupil od obce ústecké část louky za „Panským mlýnem“. Jeho syn Jan Jahoda na tomto místě vystavěl barevnu s obytnou částí. V osmdesátých letech 19. století, konkrétně v roce 1877 koupili barevnu František a Antonie Vorlovi z Borohrádku, kteří závod modernizovali a rozšířili.¹²² Modernizace rodinu přivedla do vysokých dluhů a roku 1886 závod v dražbě koupil Josef Zajíček. Zajíček byl však již vysokého věku a proto závod pronajal Jindřichovi Janderovi. O dva roky později, v roce 1879 jej prodal bratrům Floriánu a Janu Hernychovým, dalším významným továrníkům v Ústí nad Orlicí. V době vlastnictví Hernychů, byl závod rozšiřován a modernizován. V roce 1920 byl závod za milion korun československých prodán firmě Textilní závody v Hořicích. Tato firma byla v roce 1922 přetvořena na firmu Texa, která bohužel měla velmi špatné výdělkové poměry a dělníci byli nuceni hledat práci v jiných továrnách. V této době zde pracovala přes dvě stě dělníků. O pět let později zde byla zastavena výroba,

¹²⁰ Firmou Jindřicha Jandery se zabývá kapitola 3.2.

¹²¹ SOA Zámorsk, inventář archivního fondu Ema Janderová a Jindřich Jandera, továrna na plst, Ústí nad Orlicí, s. 2.

¹²² SOA Zámorsk, fond Texa, tkalcovna pestrobarevného zboží, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 1, karton 1.

dělníci byli propuštěni a objekt začal chátrat. Závod zakoupila v roce 1940 Ema Janderová.¹²³ Výroba, která zde fungovala od 18. století, byla zrušena a nahrazena továrnou na plst. Staré stroje byly rozprodány do jiných firem, a nebo skončily ve starém železe. Nová výroba se zaměřovala na zpracování zvířecí srsti a ovčí vlny příměsí umělých vláken. Výsledným produktem byla tabule, plst, kotouče, využívané hlavně v kovoprůmyslu. Značná část produkce byla směřována na export do zahraničí. Hlavními vývozními zeměmi bylo Nizozemí, Norsko, Švýcarsko, ale také Palestina. Firma měla i své zastoupené v zahraničí, a to ve Švédsku a Nizozemí. Co se počtu zaměstnanců týče, v době svého největšího rozvoje zaměstnávala šedesát tři dělníků. Po druhé světové válce, v květnu 1945 byla na podnik uvalena národní správa.¹²⁴

3.4 Jindřich Jandera, bělidlo a úpravna, Ústí nad Orlicí

Počátky firmy Jindřich Jandera lze datovat do třicátých let 19. století, kdy Jan Jandera vystavěl běličskou dílnu a v následujících letech začal s rozšiřováním svého podnikání. Avšak největším rozšířením prošla pod vedením Jindřicha Jandery, po němž získala své jméno. Rozšiřování společnosti a nákup pozemků dokládají četné kupní smlouvy. V roce 1869 byla rozšířena o objekt, ze kterého v následujících letech vznikl druhý závod. Jindřich Jandera starší 1. listopadu 1906 zemřel a do čela nastoupili jeho dva synové – Otto Jandera a Jindřich Jandera mladší. 28. listopadu téhož roku dochází k dalším změnám ve vedení. Dle výpisu z obchodního rejstříku se majiteli firmy stali Jindřich Jandera mladší a vdova po Jindřichu Janderovi starším, Arnoštka Janderová.¹²⁵ Tohoto roku se firma také mění na veřejnou obchodní společnost. Arnoštka Janderová 18. prosince 1913 opouští vedení a jediným majitelem zůstává Jindřich Jandera mladší, a to až do roku 1923, kdy je nahrazen Ottou Janderou a sám se stává prokuristou firmy.

¹²³ SOA Zámorsk, archivní fond Texa, tkalcovna pestrobarevného zboží, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 3, karton 1.

¹²⁴ SOA Zámorsk, archivní fond Ema Janderová a Jindřich Jandera, továrna na plst, Ústí nad Orlicí, karton 1, inventární číslo 1.

¹²⁵ SOA Zámorsk, archivní fond Jindřich Jandera bělidlo, barevna a úpravna a mercerizace, Ústí nad Orlicí, karton 1, inventární číslo 2.

Mimo podnikání v oblasti textilnictví se firma podílela také na elektrifikaci města Ústí nad Orlicí, když od 2. prosince 1929 dodávala elektrický proud do městské sítě. Avšak tato spolupráce nebyla zřejmě úspěšná, jak dokládají archivní materiály. Několikrát došlo k jejímu přerušení, ať už ze strany firmy nebo města. V roce 1931 firma dokonce dodávala elektrický proud pouze v sobotu a v neděli, protože město nedodrželo slíbený odbyt, řádně neplatilo a dokonce si stěžovalo na cenu elektřiny.¹²⁶

Otto Jandera zemřel 23. dubna 1934. Dle notářského zápisu byl jeho majetek rozdělen na polovinu mezi bratra Jindřicha a vdovu Emmu, přičemž jejich hlas v rozhodování o vedení firmy byl rovnocenný.¹²⁷

Významným mezníkem v podnikání byla také dohoda s firmou Adolfa Jandery o spolupráci a výpomoci uzavřená 14. září 1935. V budovách firmy Adolfa Jandery byla zřízena barevna přízí, která byla provozována společností Jindřicha Jandery. Tato dohoda, která byla uzavřena na následující tři roky, byla později prodloužena a rozšířena o výrobu a dodávku vojenských podšívек. Problém nastal v roce 1940, kdy firma Adolfa Jandery část zakázky určené firmě Jindřicha Jandera předala nejmenované konkurenci, dohodu o spolupráci porušila a následně byla vypovězena.¹²⁸

Během druhé světové války působila firma nepřetržitě, avšak její výroba byla podřízena potřebám válečného hospodářství. Došlo pouze k drobným změnám, jako byl sklad motorů v „Panském mlýně“ a dočasné zavedení výroby na zpracování chlupů.¹²⁹ Po skončení války se jí nevyhnul, tak jako i dalším firmám v Ústí nad Orlicí a celém Československu, dopad dekretů prezidenta Edvarda Beneše. Firma byla znárodněna prvního ledna 1948 se zpětnou platností od 1. ledna 1946 a začleněna do národního podniku Textilní tiskárny, barevny a

¹²⁶ SOA Zámorsk, archivní fond Jindřich Jandera bělidlo, barevna a úpravna a mercerizace, Ústí nad Orlicí, karton 1, inventární číslo 66.

¹²⁷ SOA Zámorsk, archivní fond Jindřich Jandera bělidlo, barevna a úpravna a mercerizace, Ústí nad Orlicí, karton 1, inventární číslo 5.

¹²⁸ SOA Zámorsk, archivní fond Jindřich Jandera bělidlo, barevna a úpravna a mercerizace, Ústí nad Orlicí, karton 1, inventární číslo 24.

¹²⁹ „Panskému mlýnu“ je věnován oddíl 3.4.2 této práce.

úpravny Dvůr Králové. K 1. ledna 1948 byly závody bývalé firmy Jindřich Jandera z Textilních tiskáren, bareven a úpraven vyjmuty a včleněny do národního podniku UTEX v Ústí nad Orlicí.¹³⁰

3.4.1 Úpravna a bělidlo, číslo popisné 442

Tento závod se nacházel v místech zvaných „Na Bělisku“. Jednalo se o oblast toku Tiché Orlice pod Kubincovým kopcem směrem k soutoku Tiché Orlice a Třebovky. Na místě stával kamenný mlýn, jehož vlastníky byla knížata z rodu Lichtenštejnů. Po obou stranách koryta Tiché Orlice se dříve nacházely dílny barvířů, běličů a ručních tkalců. Podnikal zde i zakladatel firmy Jindřich Jandera, tkadlec Jan Jandera.¹³¹ V roce 1828 si pronajal část obecní louky při korytu řeky Tiché Orlice, kde vystavěl běličskou dílnu, kterou později rozšířil a pozemek v roce 1854 od obce odkoupil. Následně v roce 1868 vystavěl dílny, u odpadu Tiché Orlice zbudoval kamenný taras a nad ním postavil sklad příze a pláten.¹³² Roku 1872 se řemesla po otci ujal syn Jindřich, taktéž vyučený jako tkadlec. Ještě téhož roku nechal vystavět dům nesoucí číslo popisné 442. Roku 1877 byl dům rozšířen a vystavěna kotelna s továrním komínem, čímž byla v továrně zavedena výroba na parní pohon. V 80. letech 19. století firma zaměstnávala jednoho tovaryše, devět dělníků a šestnáct dělnic.¹³³

Ke značným změnám došlo v roce 1885, kdy byla továrna opět rozšířena. Došlo k výstavbě nové kotelny se dvěma kotly a nového továrního komínu. Jindřich Jandera pokračoval v rozšiřování podniku i během následujících let.¹³⁴ V roce 1908 vydal Okresní úřad v Lanškrouně povolení ke stavbě jednopatrového

¹³⁰SOA Zámorsk, inventář archivního fondu Jindřich Jandera bělidlo, barevna a úpravna a mercerizace, Ústí nad Orlicí, s. 2.

¹³¹ SOA Zámorsk, inventář archivního fondu Jindřich Jandera bělidlo, barevna a úpravna a mercerizace, Ústí nad Orlicí, s. 1

¹³² Jedná se o slepé rameno řeky Tiché Orlice.

¹³³ SOA Zámorsk, archivní fond Jindřich Jandera bělidlo, barevna a úpravna a mercerizace, Ústí nad Orlicí, karton 1, inventární číslo 2.

¹³⁴ SOA Zámorsk, archivní fond Jindřich Jandera bělidlo, barevna a úpravna a mercerizace, Ústí nad Orlicí, karton 2, inventární číslo 1.

skladiště a k přestavbě strojovny. O tři roky později byla vybudována velká nádrž na vodu a nad ní patrové skladiště.¹³⁵

Růst závodu pokračoval i v letech meziválečných. V roce 1929 byl k objektu přistavěn obytný dům a v roce 1930 získala firma povolení k výstavbě nové kotelny a nového továrního komínu, jehož výška měla být třicet pět metrů. Ke kolaudaci došlo 30. října 1931. Během druhé světové války a v období po ní se žádné další stavební úpravy v závodě neprováděly.¹³⁶

3.4.2 Úpravna a bělidlo, číslo popisné 280, a objekt „Panského mlýna“

Historie tohoto místa sahá až do roku 1536, kdy zde stála hospodářská usedlost soukeníka Petra Knapovského. Do roku 1569 v usedlosti hospodařil Jan Dědek se svou ženou a v letech 1629 až 1645 Jiří Broulík, který zde měl zřízenou kovárnu. V jejím sousedství stával „Panský mlýn“ a pila, vedla tudy také silnice do Libchav a dále na severozápad. Jednalo se tedy o rušné a strategicky výhodné místo.¹³⁷

V roce 1716 koupil usedlost Václav Brožek, mistr soukenický z Ústí nad Orlicí, který zde zřídil soukenickou barevnu. Chalupa s barevnou mu byla v 1727 zabavena cechem soukenickým jako náhrada za nesplacené dluhy. Následující rok usedlost koupil knížecí polesný v Lanškrouně Jindřich Milltner, který ji pronajímal. Po čase se v ní přestalo pracovat a zpusťla. V roce 1759 usedlost koupil Jan Krása, který ji opravil a přikoupil okolní pozemky, na kterých vystavěl novou chalupu.¹³⁸ Ve třicátých letech 19. století chalupy vlastnil František Slavík. Neví se, ve kterém roce byly stavby zbořeny a nahrazeny jednou velkou. V šedesátých letech výroba opět zanikla a v domě byl otevřen Vincencem

¹³⁵ SOA Zámrsk, archivní fond Jindřich Jandera bělidlo, barevna a úpravna a mercerizace, Ústí nad Orlicí, karton 2, inventární číslo 1.

¹³⁶SOA Zámrsk, inventář archivního fondu Jindřich Jandera bělidlo, barevna a úpravna a mercerizace, Ústí nad Orlicí, s. 2.

¹³⁷SOA Zámrsk, inventář archivního fondu Jindřich Jandera bělidlo, barevna a úpravna a mercerizace, Ústí nad Orlicí, s. 1.

¹³⁸ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, *Jindřich, NYGRÍN, Kroniky bavlnářských závodů UTEXU národních podniků, ředitelství v Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí 1952, číslo přírůstkové 1310, D378, s. 52.

Urbanem hostinec. Po Urbanově smrti byl hostinec provozován manželi Felcmanovými z Čenkovic. V této době byly na hostinec podávány stížnosti, zejména pro ruch a pro výskyt pochybných osob.¹³⁹

V roce 1869 koupil objekt s takzvanou „Felcmanovou hospodou“ Jindřich Jandera a ještě téhož roku ho nechal zbořit a na jeho místě vystavěl jednoposchod'ovou rohovou budovu průčelím orientovanou k panskému mlýnu. K její kolaudaci došlo v lednu 1891. Sestávala z přízemního bytu, v prvním patře byly umístěny kanceláře, mandl a parní bělidlo. Již v říjnu 1892 došlo ke změně využití budovy a v prvním poschodí byla umístěna tkalcovská škola, která zde sídlila deset let, než byla přemístěna do vlastního objektu. Po přestěhování školy byly prostory v prvním patře pronajaty hedvábníkovi Janu Rollerovi, který zde sídlil až do roku 1932 a provozoval kolem třiceti stavů.¹⁴⁰ V roce 1908 bylo přistavěno druhé patro, kde byla umístěna místnost pro česací stroje a sušárna.

V roce 1927 došlo k rozšíření závodu zakoupením usedlosti zvané „Panský mlýn“ s pilou a lukami. Mlýn byl zrušen a stroje demontovány, pila byla pronajata až do svého zrušení v roce 1939. Na počátku tohoto roku bylo také započato se stavbou nové provozovny a skladiště. V „Panském mlýně“ byla během okupace prováděna vnitřní úprava pro sklad motorů, který zde měl vzniknout. Ve zbylých prostorách závodu byla zavedena nová výroba pro zpracování chlupů, která zde sídlila pouze dočasně, než byla přemístěna do vlastních prostor. Ani v tomto závodě firmy se během druhé světové války a období po ní již nekonala žádná přestavba.¹⁴¹

¹³⁹ *Tamtéž*, s. 52.

¹⁴⁰ *Tamtéž*, s. 53.

¹⁴¹ SOA Zámorsk, inventář archivního fondu Jindřich Jandera bělidlo, barevna a úpravna a mercerizace, Ústí nad Orlicí, s. 1

3.5 Mechanická a ruční tkalcovna, bělidlo a úpravna Jan Jandera

Firma byla založena v roce 1856 na jižním okraji města směrem na Litomyšl. Kromě výroby vznikl v témže roce i obchod s plátny. V letech 1870–1871 došlo k modernizaci a rozšíření firmy o parní bělidlo a úpravnu v městské části zvané Lázně. Do tovární budovy byly umístěny i městské lázně. Jednalo se o patrně první bělidlo na parní pohon v Ústí nad Orlicí. Roku 1896 začala firma s mechanickým tkaním a disponovala třiceti tkalcovskými stavy. O dva roky později Jandera získal titul dvorního dodavatele, které mu udělilo Místodržitelství v Praze. Činnost firmy přerušil požár v roce 1924, k následné obnově již nedošlo. Vyhořelý tovární objekt odkoupil v roce 1932 Jan Roller mladší, který zde začal zpracovávat přírodní hedvábí z tuzemského chovu.¹⁴² Informací o firmě se dochovalo velmi málo, a proto není možné vývoj rekonstruovat obsáhleji.

¹⁴² SOA Zámorsk, archivní fond Jindřich Jandera, karton 1, inventární číslo 12.

4. Sociální situace dělníků ve firmách rodiny Janderů

Vznik a vývoj textilního průmyslu na Orlickoústecku měl za následek vývoj nové společenské vrstvy – dělnictva. Počet pracujících v průmyslu, v tomto případě textilním, se každoročně zvyšoval, a to z několika zásadních důvodů. V první řadě to byl velký rozvoj továren, které si žádaly nově pracující, a v druhé řadě to byly výhody, které dělnictvu tyto továrny přinášely, ať už se jednalo o omezenou pracovní dobu, tedy byli chráněni z právního hlediska, ale také vyšší o výdělky, které za odvedenou práci získali. Nutno podotknout, že pracovní podmínky v továrnách nebyly příliš dobré, a to zejména z hlediska bezpečnostního, zdravotního a v neposlední řadě hygienického. V devadesátých letech devatenáctého století v Ústí nad Orlicí vznikaly první spolky dělnictva, které se zasloužily o zlepšení kvality života, ať už se jednalo o oblast vzdělávací, ale i oblast bydlení. Nejvýraznějším vítězstvím dělnictva v rámci Rakouska – Uherska lze shledávat v zavedení všeobecného a rovného volebního práva v Předlitavsku v roce 1907.¹⁴³ Počátek 20. století je také spojen s hospodářskou krizí, která se promítla také do textilnictví a značně zhoršila podmínky dělnictva. Po letech krize se v roce 1905 dostavila nebývalá konjunktura. Další roky byly ve znamení hospodářských výkyvů. V Ústí nad Orlicí nevedla do velké míry k zakládání nových továren a firem, ale spíše k upevnování pozic stávajících a zejména k jejich rozšiřování a s tím spojené i hledání pracovních sil.¹⁴⁴ Naproti tomu z pohledu dělnictva šlo o roky, kdy vznikaly první odborové organizace a spolky. Významným mezníkem ústeckých pracujících byl rok 1911, kdy se na podzim konaly nejrozsáhlejší stávky a snahy o vyslyšení požadavků dělnictva. Po zhruba měsíčním boji byly vyslyšeny pouze částečně.¹⁴⁵ V následujících letech se na kvalitě života dělníků podepsala válka na Balkáně a od roku 1914 první světová válka. Obě tyto války znamenaly snížení produkce textilních továren, odchod

¹⁴³ Otto Urban, *Česká společnost 1848 – 1918*, Praha 1982, s. 529.

¹⁴⁴ SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera, karton 31, inventární číslo 233.

¹⁴⁵ Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, fond Remesla, továrny a podnikatelské subjekty, inventární číslo 35400/1911.

mužů na frontu, což vedlo ke snížení pracovní síly a vysoké nezaměstnanosti těch, kteří nebyli posláni na frontu. Po vzniku Československé republiky se musela společnost vypořádat s mnoha důsledky války a rozpadu monarchie, které se projeví v průmyslu a tím pádem také v situaci dělnictva. Hledání nových odbytišť v rámci trhu, ale i bytová krize, to jsou jen dva z problémů, kterým musel nový státní útvar čelit.¹⁴⁶ Dvacátá léta a část třicátých let jsou obdobím, kdy v Ústí docházelo k častým demonstracím a stávkám z důvodu špatné situace dělnictva. Tato doba je také obdobím počátku vlivů komunistů ve společnosti pracujících. K uklidnění situace došlo v polovině let třicátých, kdy byly překonány důsledky ekonomické krize. Ovšem toto období je již dobou, kdy se v Ústí začíná prosazovat sudetoněmecké hnutí a s ním sílicí nebezpečí ze strany Německa.¹⁴⁷ Vznik Protektorátu a s ním způsobené okleštění Ústí nad Orlicí Sudety mělo za důsledek další zhoršení podmínek pracujících, které se v následujících letech v souvislosti s druhou světovou válkou nemohly nijak zlepšit. Situace dělnictva se začala měnit až v roce 1945 a v letech následujících, které jsou již otázkou velkého vlivu komunistů a prosazováním jejich cílů.¹⁴⁸

4.1 Od konce 19. století do vzniku První Československé republiky

Přímých důkazů z ústeckých továren se dochovalo velmi málo. Z dokladů, které jsou k dispozici, je naprosto zřejmé, že na prvním místě stál zisk a opatření zajišťující kvalitu práce a kvalitní podmínky byly až velmi vzadu. Ovšem i důkazy, které by přímo svědčily o špatných podmínkách dělnictva, chybí. To lze vysvětlit logicky – pokud by si dělník stěžoval na zacházení v továrně, lze jej nahradit. To také dokládá velké množství žádostí o zaměstnání, které se dochovaly.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Jiří Cihlár, *Za chléb, práci a svobodu, za šťastný život v socialismu*, Ústí nad Orlicí 1979, s. 6.

¹⁴⁷ SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera, karton 22, inventární číslo 135.

¹⁴⁸ Jiří Cihlár, *Za chléb, práci a svobodu, za šťastný život v socialismu*, Ústí nad Orlicí 1979, s. 10.

¹⁴⁹ SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera, karton 22, inventární číslo 135.

Pracovní doba byla ve druhé polovině 80. let devatenáctého století stanovena na jedenáct hodin denně. V továrnách se zpravidla pracovalo od šesti hodin ráno do šesti hodin večer, mezi dvanáctou a třináctou hodinu byla přestávka. Tato zákonem nařízená pracovní doba byla velmi často překračována, majitelé si často nedělali starost, zda mají k překročení pracovní doby úřední povolení. Toto lze shledat v anonymní stížnosti na Jana Jandery z roku 1893. Stěžovatel uvádí, že již po deset dnů se pracuje do půlnoci, místo do šesti hodin večer a některé dny dělníci pracovali i celou noc.¹⁵⁰ Pracovní doba byla prodlužována i jinými způsoby. Například krácením přestávky na jídlo. Co se týče zkrácení pracovní doby na deset hodin denně, v Ústí nad Orlicí začaly tyto tendence růst až v roce 1899 a to v souvislosti s brněnskou stávkou, ovšem zde dlouho nebyly úspěšné.

Rozvoj továren vedl ke zvyšování počtu nově přicházejících do měst a zvyšování počtu dělnictva, tato situace vyvolávala potřebu dělnických bytů. Než došlo k samotné výstavbě dělnických domků, byly k dispozici v továrnách pro dělníky ze vzdálenějších obcí noclehárny, které měly oddělené prostory pro ženy a pro muže. Na počátku 90. let bylo započato se stavbou dělnických domků, své měla i firma Adolfa Jandery. Z dochovaného záznamu lze velmi jednoznačně usuzovat, že šlo o ubytování v hrozných podmínkách. Například pokud se jednalo o plíseň a vlhkost. Zlepšení situace nastalo v roce 1911. Tohoto roku skupina továrních zaměstnanců založila Družstvo pro stavbu rodinných domků v Ústí nad Orlicí. Již o rok později bylo postaveno a předáno do užívání prvních sedm rodinných domů.¹⁵¹

Co se týče formování a vytvoření dělnické organizace, lze za první počín pokládat oslavy prvního máje v roce 1890. Tehdy se mezinárodní svátek dělnictva slavil v českých zemích, v Praze, poprvé, a právě tato skutečnost byla odrazovým můstkem zvýšení snah o sebeuvědomění se dělnictva. Již o rok později, konkrétně 5. prosince 1891, se v Ústí konala dělnická schůze. Byla svolána Theodorem Marklem a vystoupil na ní Jan Čermák z Brna, redaktor Odborného listu dělnictva

¹⁵⁰ SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera, karton 31, inventární číslo 233.

¹⁵¹ Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, 100 let textilní výroby v závodě Perla 03, s. 35.

textilního v Rakousku. Schůze se konala v hostinci Václava Jinocha a bez pozvánky nebyl zájemcům umožněn přístup.¹⁵²

Kromě této schůze ústečtí dělníci bojovali i o založení dělnického vzdělávacího spolku, v září 1891 byla odeslána již čtvrtá žádost, tři předchozí byly zamítnuty pro nedostatky ve stanovách spolku. V prosince 1891 bylo vydáno povolení a první ustavující schůze se konala na počátku ledna 1892. Spolek dostal název Lidumil a předsedou se stal Theodor Markl, jehož jméno je nejvýznamnější, co se týče snah o formování uvědomění ústeckého dělnictva.¹⁵³ O svůj spolek se snažilo dělnictvo i v Hylvátech, části města Ústí nad Orlicí. Ten jim však byl také několikrát zamítnut. Prameny hovoří až o roce 1896, kdy se na valné schůzi stal předsedou spolku s názvem Dělnický vzdělávací a podpůrný spolek v Hylvátech František Doleček.¹⁵⁴

Následující roky byly spojeny s požadavky o docílení všeobecného volebního práva. Potvrzena byla také spolupráce dělnictva napříč továrnami a soudržnost dělnictva v rámci Podorlicka. Ta byla symbolicky potvrzena 30. července 1893, kdy se v České Třebové konalo veřejné shromáždění, kterého se zúčastnilo na sedm set dělníků a byly zde prvně vyřčeny požadavky volební reformy. Setkání se zúčastnili také zástupci z Brna a Vídně.¹⁵⁵

První máj roku 1894 byl dalším významným manifestem ústeckého dělnictva. Skupiny dělnictva vyšly do ulic města již kolem šesté ráno. Kromě dělníků z firem Adolfa Jandery a Jindřicha Jandery se akce zúčastnilo kolem osmi set dělníků. Avšak nutno podotknout, že pouze dělnictvo z firem Janderů dostalo ten den vyplaceno celou mzdu. Opět byly vyřčeny požadavky na všeobecné volební

¹⁵² Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, fond Řemesla, továrny a podnikatelské subjekty, inventární číslo 246/1891.

¹⁵³ Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, Věra Sekotová, *První dělnický spolek v Ústí nad Orlicí*, In: Sborník okresního archivu Ústí nad Orlicí 1989, 1989, s. 19.

¹⁵⁴ Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, Věra Sekotová, *První dělnický spolek v Ústí nad Orlicí*, In: Sborník okresního archivu Ústí nad Orlicí 1989, 1989, s. 22.

¹⁵⁵ Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, fond Řemesla, továrny a podnikatelské subjekty, inventární číslo 146/1893.

právo a zkrácení pracovní doby. Tyto požadavky byly s hlučným souhlasem dělnictva přijaty.¹⁵⁶

Lze tedy konstatovat, že konec 19. století byl obdobím formování organizace dělnictva, toto období provázely také drobné stávky, bohužel, v jaké míře se projevíly v továrnách Janderů nelze určit. Stávkující zpravidla vždy pocházeli z továren hernychovských. Z archivních materiálů se dozvídáme pouze o dohledu četnictva u továren v květnu 1899.¹⁵⁷

I na počátku nového století o sobě dělnictvo dávalo značným způsobem vědět skrze stávky v jednotlivých továrnách. Ve většině případů šlo opět o továrny rodiny Hernychů. Firmám rodiny Janderů se stávky vyhýbaly a nebo se neuskutečňovaly v takové vysoké míře. Velká stávka se konala 28. listopadu 1905, zúčastnilo se jí kolem osmi tisíc dělníků z města a okolí a v Ústí se jí účastnili dělníci všech továren.¹⁵⁸ Dalším manifestem dělnictva byla oslava 1. května roku 1906, které se účastnilo kolem tisíce pracujících. Nebyla ovšem nějak organizovaná, protože každá továrna měla jiný pracovní režim, ať již ranní směny, odpolední směny a ku příkladu ve firmě Adolfa Jandery dělníci pracovali celý den. Ti, kteří se do práce nedostavili, byli vystaveni hrozbě, že dostanou okamžitou výpověď a budou vypovězeni z dělnických bytů firmy Adolfa Jandery.¹⁵⁹ Po této akci se dělníci na krátký čas odmlčeli.

Všeobecné zdražování potravin vedlo ke velké nevoli dělnictva. Posléze vyvrcholilo stávkovým hnutím v roce 1911. Hnutí mělo kořeny na Náchodsku, avšak do dalších oblastí se promítalo velmi rychle. Z tohoto důvodu vznikl v Ústí akční výbor, který předložil továrníkům jasné požadavky, kterými bylo zvýšení mezd minimálně o třicet procent a jasně definovaná minimální mzda 3 K denně v případě špatného materiálu. Dalším požadavkem bylo povolení volna 1. května,

¹⁵⁶ SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera, karton 31, inventární číslo 233.

¹⁵⁷ Tamtéž.

¹⁵⁸ Jiří Cihlár, *Za chléb, práci a svobodu, za šťastný život v socialismu*, Ústí nad Orlicí 1979, s. 9.

¹⁵⁹ SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera, karton 31, inventární číslo 233.

zkrácená pracovní doba pro ženy a zřízení dělnického výboru v každé továrně.¹⁶⁰ Dne 17. října vypukla v Náchodě stávka, která se rychle přenášela i do dalších měst, včetně Ústí. Následující den se ve městě konala schůze zástupců dělnictva, kde bylo usneseno, že pokud továrníci nevyslyší jejich požadavky, 19. října vyhlásí stávku.¹⁶¹ K té došlo a firma Adolfa Jandery byla druhá (první byly hernychovské závody), ve které se zastavila výroba. Ještě toho dne, 19. října došlo k jednání zástupců dělnictva se zástupci městské rady, ale k žádné dohodě nedošlo. Příštího dne se již část zaměstnanců vrátila do práce, ale klidu nebylo dosaženo. Z továren se stávka přenesla do ulic. Toho večera se konala schůze ústeckých podnikatelů, kde také samozřejmě byli příslušníci rodiny Janderů. Podnikatelé se usnesli požadavky dělnictva odmítnout. Důvodem byl fakt, že v továrnách se podmínky dělníků liší, a to včetně výše mzdy, a tedy nelze tento požadavek aplikovat plošně.¹⁶² Následující den se již většina zaměstnanců vrátila do továren a stávka se začala rozpadat. Výjimku tvořili dělníci firem Adolfa Jandery a Jana Hernycha. Údaje o celkovém počtu stávkujících se však rozcházejí, podle dostupných informací jich bylo mezi dvěma a třemi tisíci. Konkrétně ve firmě Jindřicha Jandery stávkovalo všech šedesát zaměstnanců a ve firmě Adolfa Jandery všech sto padesát zaměstnanců.¹⁶³

Následující dny přinesly změny v oblasti stávkové pohotovosti. Počet firem, které se do stávky zapojily, se měnil ze dne na den. Ale i přesto podnikatelé nechtěli ustoupit požadavkům dělnictva. Což vedlo až k zdramatizování celé situace, a proto se okresní hejtmanství rozhodlo 28. října razantně zasáhnout a zakázat veškeré srocování, shromažďování a průvody jakéhokoliv významu do odvolání. Pokud by došlo k porušení zákazu, měl být dav rozeznán četnictvem.¹⁶⁴ Z důvodu nepřesných a nedochovaných pramenů nelze s určitostí říct, jak

¹⁶⁰ Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, fond Řemesla, továrny a podnikatelské subjekty, inventární číslo 19553/1911.

¹⁶¹ Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, fond Řemesla, továrny a podnikatelské subjekty, inventární číslo 22877/1911.

¹⁶² Tamtéž.

¹⁶³ Tamtéž.

¹⁶⁴ Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, fond Řemesla, továrny a podnikatelské subjekty, inventární číslo 23307/1911

probíhaly následující dny. Dle dochovaných dokumentů víme, že úplná stávka pokračovala pouze v hernychovských závodech a ve firmě Adolfa Jandery. I zde však začalo docházet k rozhovorům mezi majiteli a zaměstnanci. Dělníkům firmy Adolfa Jandery bylo nabídnuto okamžité zvýšení mezd o pět procent. Tato nabídka byla odmítnuta. K dohodě mezi zaměstnanci a majiteli firmy Adolf Jandera došlo až 17. listopadu, kdy bylo odsouhlaseno zvýšení mezd o deset procent. Dělníci se vrátili do práce 20. listopadu.¹⁶⁵ Tímto datem lze pokládat úsilí dělníků za ukončené, z hlediska úspěchu však pouze částečně, ačkoliv nejdůležitější požadavek – zvýšení mzdy, dosažen byl.

Následující roky jsou již spojena se zhoršující se situací dělníků. A to z důvodu následků války na Balkáně. Z důvodu snížení odbytu, nedostatku materiálu pro výrobu, byly továrny nuceny své zaměstnance propouštět, což pro dělnictvo znamenalo mimo ztráty příjmu také ztrátu bydlení, protože mnoho z nich bydlelo ve firemních bytech a ty museli po ukončení pracovního poměru k určitému datu opustit. Toto období také vedlo k roztržitém jednoty dělnictva a potyčkám mezi jednotlivými organizacemi.¹⁶⁶ Toto krátké období, které proběhlo po ukončení války, nedokázalo napravit to, co válka na Balkáně způsobila a záhy vypukla první světová válka. Prakticky již od 1. srpna firmy v Ústí pocítily dopad tohoto konfliktu. Doprava na železnici byla zastavena, což způsobilo, že nebylo možné dopravit materiál na výrobu a nebylo ani možné odvézt hotové výrobky. A firmy začaly své zaměstnance propouštět, případně pozastavovat výrobu.

Situace dělnictva byla ve válečných letech tragická a vedla k nahromadění nespokojenosti, která se musela projevit. To se stalo v říjnu 1916. Ve městě došlo k demonstraci z důvodu nedostatku brambor, které se zúčastnilo čtyři sta osob a demonstrujícími byly převážně ženy.¹⁶⁷ Další projevy nespokojenosti se projeví v roce 1917. 29. května se konala demonstrace a průvod městem a následující dva

¹⁶⁵ Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, fond Řemesla, továrny a podnikatelské subjekty, inventární číslo 35400/1911.

¹⁶⁶ Zájmy textilníků. Časopis svazu českých textilníků v Rakousku, ročník 3., 1912, 6. června.

¹⁶⁷ Jiří Cihlář, *Založení KSČ na Orlickoústecku*, Hradec Králové 1979, s. 19.

dny dělníci stávkovali a odmítali návrat do práce.¹⁶⁸ K dalším projevům nespokojenosti došlo na začátku května 1918, kdy se ženy opět dostavily před ústeckou radnicí a demonstrovaly kvůli nedostatku potravin. V této době dochází také ke značné radikalizaci dělnictva, a to ve směru národnostním a politickým, což se nejvíce projevilo 14. října 1918. Tohoto dne došlo ke generální stávce a výroba ve všech doposud fungujících továrnách byla zastavena a následoval průvod městem. Lidové masy požadovaly ukončení války, uzavření míru. Do těchto požadavků se promítly požadavky hospodářské, sociální a státoporné.¹⁶⁹

4.1.1 Formování odborových organizací

Počátek dvacátého století je spojen se vznikem místní odborové organizace. Již 7. ledna 1900 se sešlo kolem čtyř set ústeckých textilních dělníků na schůzi, kde bylo usneseno založení organizace. Kdy však vznikla přesně známo není. S jistotou lze říct, že v roce 1901 již plně fungovala a stala se místní skupinou Unie textilního dělnictva v Rakousku. Z dochovaných materiálů lze zjistit, že v roce 1901 měla čtyřicet šest členů a v roce 1905 téměř dvojnásobek, a to osmdesát členů. Zájem o členství byl však velmi nízký, důvody, proč dělníci do organizace nevstupovali, byly různé. Těmi zásadními byl strach z perzekuce zaměstnavatele a nebo povinnost platit členské příspěvky. Nezájem se projevoval nejvíce u žen. V roce 1905 bylo členkami organizace pouze šestnáct žen.¹⁷⁰

V průběhu prvních let dvacátého století vznikly v Ústí organizace křesťanských sociálů (Křesťansko-sociální strana) a odborové organizace národních sociálů (Česká strana národně sociální). Místní organizace Všeodborového sdružení křesťanského dělnictva ve městě vznikla pravděpodobně v roce 1902, konkrétní datum známo není. O rok později se 19. února konala veřejná schůze odbočky organizace.¹⁷¹ Odborové organizace národních sociálů vznikly v Ústí až něco

¹⁶⁸ *Tamtéž*, s. 19.

¹⁶⁹ *Tamtéž*, s. 30.

¹⁷⁰ Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, Věra Sekotová, *První dělnický spolek v Ústí nad Orlicí*, In: Sborník okresního archivu Ústí nad Orlicí 1989, 1989, s. 36.

¹⁷¹ Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, fond Remesla, továrny a podnikatelské subjekty, inventární číslo 3996/1903.

později. První pokusy jsou známé z roku 1904, avšak založení bylo zamítnuto z důvodu nedostatečných podkladů ve stanovách. Odbočku povolilo místodržitelství až 9. března 1906.¹⁷² Co se významnosti týče, organizace národních sociálů zaznamenala prudkých rozmach, v roce 1910 sdružovala již sto deset členů.¹⁷³

Významným počinem bylo založení spolku Pokrok. V jeho čele stáli ústečtí sociální demokraté. Z jmen již zmíněných lze uvést Theodora Markla. Cílem spolku bylo šířit politické povědomí a zásady sociálně demokratické. Ustavující schůze se konala 15. února 1903 v hotelu Friml, schůze se zúčastnilo dvacet osm členů ze čtyř okresů – Ústí nad Orlicí, Žamberk, Lanškroun a Litomyšl.¹⁷⁴ Aktivita spolku se projevila například 9. srpna 1903, kdy na ústeckém náměstí uspořádal tábor lidu, jehož účelem bylo vyjádření o potřebě všeobecného volebního práva.¹⁷⁵ Další hromadnou akcí spolku byla schůze týkající se zdražování potravin, kterou spolek svolal 22. října 1907. Uskutečněna byla taktéž v hotelu Friml.¹⁷⁶

4.2. Od počátku První Československé republiky do počátku Třetí Československé republiky

Rozpad monarchie a vznik nového státního útvaru s sebou přinesl četná úskalí. Zejména do života pracujících v průmyslu. Již v prosinci 1918 se ústecké dělnictvo vyjádřilo v rezoluci, která byla doručena ministerstvu pro zásobování lidu. Vyjádřilo v ní výtku k cenám základních potravin, které se stávaly stále méně dostupné pro obyčejné lidi. Dodalo, že ani mzdy dělnictva nejsou k těmto cenám úměrné.¹⁷⁷ Tato situace vedla k demonstracím a vyvolávala nespokojenost.

¹⁷² Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, fond Řemesla, továrny a podnikatelské subjekty, inventární číslo 7093/1906.

¹⁷³ SOA Zámorsk, fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna v Ústí nad Orlicí, karton 23, inventární číslo 110.

¹⁷⁴ Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, fond Řemesla, továrny a podnikatelské subjekty, inventární číslo 4893/1903.

¹⁷⁵ Tamtéž.

¹⁷⁶ Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, fond Řemesla, továrny a podnikatelské subjekty inventární číslo 553/1908.

¹⁷⁷ Jiří Cihlár, *Založení KSČ na Orlickoústecku*, Hradec Králové 1979, s. 42.

Jednou z nich byla demonstrace 15. února 1919. Dělnictvo se srocovalo do menších skupin a přesunulo na ústecké náměstí.¹⁷⁸ Další demonstrace, mnohem výraznější, se konala 27. května 1919. Zhruba tisícový dav nesl od ústeckého nádraží dvě šibenice s vulgárními nápisy.¹⁷⁹

Situaci se nepodařilo uklidnit ani v září 1919. Josef Kučera se snažil na schůzi Svazu průmyslníků pro Ústecko dne 29. září vysvětlit celou situaci v průmyslu a poukázat na fakt, že s nastupující zimou se problém ještě více prohloubí.¹⁸⁰ Na tuto schůzi navázal tábor textilního dělnictva, který se konal počátkem října a účastnilo se ho dělnictvo i blízkého okolí. Byla přijata rezoluce, která opět poukazovala na největší problémy, kterými byly podvýživa u dětí a dospívajících, nezaměstnanost a nízká podpora ze strany státu. Vyjádřeny byly také požadavky, kterými byla vyšší podpora v nezaměstnanosti, požadavek dovozu bavlny ze Spojených států, dovoz příze z Itálie a zajištění uhlí.

V srpnu roku 1925 se ústečtí pracující zapojili do velkého stávkového hnutí, které se 15. srpna transformovalo na čtyřdenní stávku, které se účastnilo kolem dvaceti tří tisíc dělníků z šedesáti sedmi firem v oblasti. Mnoho podnikatelů vyřešilo situaci tím, že zaměstnancům, kteří se do stávky zapojili, dali výpověď, případně jim výpověď pohrozili. U firmy Jindřicha Jandery byl rozvázán pracovní poměr se sto třiceti zaměstnanci. O situaci v dalších janderovských firmách se informace nedochovaly. V návaznosti na tuto stávku se 22. srpna konal v České Třebové tábor lidu, kterého se účastnilo na tři tisíce osob, včetně dělníků z ústeckých továren. Důvodem tohoto shromáždění byl požadavek na zvýšení mezd dělnictva, protože v mnohých továrnách se pracovalo za mzdu sedmdesáti až osmdesáti korun za týden.¹⁸¹

Složitá situace dělníků se na počátku třicátých let stále prohlubovala v důsledku zvyšování nezaměstnanosti. Některé továrny byly nuceny omezit provoz, včetně firmy Adolf Jandera. V této době začal být i značný vliv KSČ. Nepovolený tábor

¹⁷⁸ Nezávislé listy, 22.2.1919.

¹⁷⁹ Tamtéž, 7.6.1919.

¹⁸⁰ Jiří Cihlář, *Založení KSČ na Orlickoústecku*, Hradec Králové 1979, s. 60.

¹⁸¹ Jiří Cihlář, *Založení KSČ na Orlickoústecku*, Hradec Králové 1979, s. 63.

lidu byl uspořádán komunistickým poslancem KSČ Josefem Novotným, který 9. ledna 1930 vystoupil před dělnictvo a mluvil o boji proti buržoazii.¹⁸² Komunisté ve firmě Adolfa Jandery se pokusili 25. února 1931 uspořádat na náměstí demonstraci v rámci Mezinárodního dne boje proti nezaměstnanosti. Ta byla ale rozeznána a komunisté se o ni pokusili ten den ještě jednou – po pracovní době. Zde se již účast odhadovala na tisíc osob, nezaměstnaných i dělníků, ale byla rozeznána také a několik osob bylo zatčeno.¹⁸³ Nutno podotknout, že komunisté si počínali aktivně, ale neměli mnoho přívrženců, odhadovalo se kolem 150 osob.¹⁸⁴

Projevy nesouhlasu a nespokojenosti byly v Ústí na počátku třicátých let poměrně časté. 7. ledna 1932 předložil akční výbor nezaměstnaných zastupitelstvu svoje požadavky ohledně jednorázové zimní výpomoci nezaměstnaným. Ta činila sto korun ženatým, osmdesát korun svobodným, deset korun příplatek na každé dítě na příděl padesáti kilogramů uhlí. Peněžní prostředky na vyplácení těchto dávek měly být z hrazeny z příspěvků továrníků a osob, jejichž roční výdělek přesahoval třicet tisíc korun.¹⁸⁵ 8. února 1932 byl na ústeckém náměstí uspořádán tábor lidu proti nezaměstnanosti. Zde vystoupila Karla Pfeiferová, pozdější senátorka KSČ, hovořila o zhoršování sociálního pojištění a vystupovala proti buržoazii.¹⁸⁶ Je nesmírně důležité zdůraznit, že odbory sociálních demokratů a národních socialistů měly snahu o snížení dopadů hospodářské krize na dělnictvo, ať už se jednalo o různé formy vyjednávání s firmami, o pomoc rodinám v nouzi. Jejich úsilí mělo výsledky. Komunisté se snažili o vytváření napětí a vyvolávání protiburžoazních nálad ve společnosti a tím se pokoušeli prosazovat svoje politické cíle. Dne 23. srpna 1932 se konala schůze ústeckých komunistů. Zde opět vystoupila Karla Pfeiferová a zdůraznila, že je cílem buržoazie a kapitalismu zničit dělnictvo a že je nutné pořádat další a další stávky, protože jsou nástrojem pro zničení kapitalismu. Vyzvala

¹⁸²SOA Zámorsk, fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna v Ústí nad Orlicí, karton 23, inventární číslo 110

¹⁸³ Tamtéž.

¹⁸⁴ Tamtéž.

¹⁸⁵ Tamtéž.

¹⁸⁶SOA Zámorsk, fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna v Ústí nad Orlicí, karton 23, inventární číslo 110.

k uspořádání tábora lidu 6. září 1932 na ústeckém náměstí, kterého se měli zúčastnit všichni dělníci z ústeckých továren.¹⁸⁷ Tento tábor se skutečně konal. Ovšem účast zhruba dvou set osob z akce neudělala akci úspěšnou. Mimo jiné tam vystoupil i Antonín Zápotocký.¹⁸⁸

Další akce proti snížení mezd se konala 7. prosince 1933. Zde spojili své síly komunisté, sociálně demokratická strana (i německá), křesťanští socialisté i českoslovenští socialisté. Již den před ní byli dělníci varováni, že pokud se zúčastní, budou propuštěni. Z obav o zvýšení nezaměstnanosti zasáhlo okresní hejtmanství, které intervenovalo u továrníků, aby na varování rezignovali a povolili zaměstnancům účast bez postihu.¹⁸⁹

V roce 1934 začal být nejhlubší bod dopadů krize pomalu překonáván. Pouze firma Adolf Jandera byla nucena propustit kolem šedesáti dělníků, důvodem byl problém s odbytem zboží v Rumunsku. V říjnu téhož roku přijala propuštěné zpět. Ovšem fungovala v omezeném provozu, kdy dělníci pracovali na kratší hodinový úvazek. Jedině tak bylo možné nepropouštět.¹⁹⁰ I přes toto gesto nelze hovořit o úplném vyřešení dopadů krize. Stále bylo ve městě mnoho nezaměstnaných dělníků z jiných továren. Někteří našli uplatnění alespoň na čas během výstavby okresní nemocnice.¹⁹¹

K určitému oživení výroby a ke zlepšení situace pracujících došlo v roce 1935. V této době nedocházelo ke větším konfliktům a ty, ke kterým došlo, byly bezvýznamného charakteru. Jednalo se třeba o hodinové stávky. Záznam o špatném zacházení se zaměstnanci se objevil v roce 1937 u firmy Jindřich Jandera. Jednalo se stížnost na šikanu zaměstnanců, která zde byla na denním

¹⁸⁷ Tamtéž.

¹⁸⁸ Tamtéž.

¹⁸⁹ Tamtéž.

¹⁹⁰ SOA Zámrsk, fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna v Ústí nad Orlicí, karton 5, inventární číslo 19.

¹⁹¹ SOA Zámrsk, fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna v Ústí nad Orlicí, karton 23, inventární číslo 110.

pořádku, a na špatné vyplácení mezd, kdy byl dělník pracující hodiny přes čas odměněn mzdou bez příplatků.¹⁹²

Situace se razantně změnila po přijetí Mnichovské dohody. Je nutné konstatovat, že z této doby, tj. z doby předválečné, ale již i z doby válečné, se nedochovalo mnoho pramenů, rekonstrukce tohoto období závisí na střípcích, které se dochovaly. Ústí nad Orlicí se stalo výběžkem obklopeném Sudety. To znamenalo značný problém pro pracující z hlediska cestování za prací. Příkladem jsou zaměstnanci dojíždějící z České Třebové. Ti nyní nemohli do práce cestovat přes Dlouhou Třebovou a Hylváty, tak jak tomu bylo doposud, neboť Hylváty byly již územím Sudet. Cestovat do práce tedy museli přes Řetovou, což znamenalo prodloužení o celou hodinu, v zimě i o více.¹⁹³ Kromě problémů s dojížděním se musely firmy vypořádat i s úbytkem dělnictva, což pro samotné dělnictvo znamenalo zastat práci navíc. Bohužel, ani v Ústí nad Orlicí nebylo výjimkou, že došlo k persekucím osob a odvodům na nucené práce do Říše. Jako další příklad ztížení celé situace lze uvést změnu pracovní doby jako reakci na nařízení zatemňování. V dopise ze 4. září, adresovaném 1939 Adolfem Janderou Živnostenskému inspektorátu v Pardubicích, firma ohlašuje, že je nucena změnit pracovní dobu, a to tak, že směna nově pracovala od pěti hodin ráno do dvanácti hodin a od jedné hodiny odpoledne do sedmé hodiny večer. Takto každý den, včetně sobot.¹⁹⁴ Lze předpokládat, že i ostatní firmy byly nuceny aplikovat úpravu pracovní doby, a to tak, aby byla zachována v co největším rozsahu. Zkrácení pracovní doby by bývalo mělo dva dopady – buď by bylo nutné zaměstnancům ponížít mzdu, což firmy neměly v zájmu dělat. A nebo jako druhé řešení, bylo zdražení svých výrobků, a to od devíti do patnácti procent, aby byla vyrovnána ztráta na zisku. Další velmi zásadním bodem sociálního vývoje nejen dělnictva byl přidělový systém, který byl zaveden v Protektorátu 2. října 1939, jednalo se o potravinové lístky a od prosince 1939 také o poukázky na textil a obuv. Na

¹⁹²SOA Zámrsk, inventář archivního fondu Jindřich Jandera bělidlo, barevna a úpravna a mercerizace, Ústí nad Orlicí, s. 2.

¹⁹³SOA Zámrsk, fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna v Ústí nad Orlicí, karton 23, inventární číslo 110.

¹⁹⁴SOA Zámrsk, fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna v Ústí nad Orlicí, karton 23, inventární číslo 111.

nedostatek potravin plynoucích z přidělu reagují pracující firmy Jindřicha Jandery 7. října 1940. V žádosti prosí firmu o vyplacení drahotní výpomoci najednou, aby si mohli koupit brambory. V druhém bodě žádají o výpomoc s dodávkou uhlí, protože sedm metráků uhlí je nedostatečné. Odpověď na žádost se bohužel nedochovala.¹⁹⁵ Kromě všech negativních dopadů války na pracující je nutné také zmínit, že i německá správa se starala o těžce pracující. Příkladem je propagandisticky zaměřená zotavovací akce „Odkaz Reinharda Heydricha“, kterou v letech 1943 a 1944 mohli využít vybraní dělníci jako týdenní bezplatný rekreační pobyt v různých lokalitách na území Protektorátu. Konkrétní účastníky vybírala správa závodu. Z každé firmy bylo vybráno mezi sedmi až deseti osobami, které se akce zúčastnily. Z pravidla šlo o ty, kteří odváděli ve firmě nejtěžší práci.¹⁹⁶

Po konci druhé světové války a během obnovování průmyslu zasahoval do sociálního postavení dělnictva ve velké míře stát. Byl omezen volný pohyb pracovních sil. Propouštění zaměstnanců bylo vázáno na souhlas okresního úřadu ochrany práce. Dalším zásahem státu bylo rozmisťování pracovních sil, to bylo umožněno za základě dekretu číslo 88/1945 Sb. o pracovní povinnosti.¹⁹⁷ Dalším bodem bylo prosazení takzvaných záruk zajištění existence každého občana v aktivním věku. Čímž byla značná část sociálního zabezpečení převedena přímo do rukou firem. Během prvních dvou let od ukončení války bylo dosaženo odstranění hladových mezd a zlepšila se životní úroveň dělnictva.¹⁹⁸ Kromě těchto změn bylo dělnictvo podporováno také přímo jednotlivými firmami. Byly v nich zřizovány závodní rady, které získaly své postavení na základě dekretu č. 104/1945 Sb.¹⁹⁹ Závodní rady byly v jednotlivých firmách ustanovovány od 12. května 1945. V tento den byla vydána směrnice, která ustanovila volby do

¹⁹⁵ SOA Zámorsk, archivní fond Jindřich Jandera bělidlo, barevna a úpravna a mercerizace, Ústí nad Orlicí, karton 3, inventární číslo 45.

¹⁹⁶ SOA Zámorsk, archivní fond Jindřich Jandera bělidlo, barevna a úpravna a mercerizace, Ústí nad Orlicí, karton 3, inventární číslo 51.

¹⁹⁷ Dekret prezidenta republiky č. 88/1945.

¹⁹⁸ Lenka Kalinová, *Transformace sociálního systému v Československu po únoru 1948. Z hospodářských a sociálních dějin Československa 1918 – 1992*, Praha 1998, s. 132.

¹⁹⁹ Dekret prezidenta republiky číslo 104/1945.

závodních rad ve všech podnicích, v nichž bylo zaměstnáno více než dvacet zaměstnanců. Hlavním cílem byl dohled nad výrobou a nad dodržováním zájmů pracujících. Již od počátku získaly závodní rady velkou moc. Například spolurozhodovaly i při přijímání nových zaměstnanců.²⁰⁰

Kromě závodních rad nově ve firmách působily také závodní odborové skupiny. Odboroví funkcionáři měli za hlavní úkol podávat návrhy pro zdokonalení sociálního zabezpečení v rámci firmy.²⁰¹

O tom, jak závodní rady a odborové skupiny fungovaly konkrétně ve firmách rodiny Janderů prameny bohužel nepodávají svědectví.

²⁰⁰ Jíša Václav, *Vznik revolučního odborového hnutí*, Praha 1977, s. 76-78.

²⁰¹ Tamtéž.

5. Poválečný vývoj firmy Adolf Jandera

Po ukončení druhé světové války a ustanovení Košického vládního programu 5. dubna 1945 bylo jasné, že soukromé podnikání v Československu bude do značné míry omezeno a jednotlivé firmy budou znárodněny. Toto znárodnění proběhlo na základě dekretů prezidenta republiky Edvarda Beneše, označovaných také jako Benešovy dekrety. Konkrétně se jednalo o dekret číslo 100, který nabyl účinnosti 27. října 1945 a řadil se do skupiny konfiskačních dekretů. Textilního průmyslu se týkaly odstavce 20 až 25.²⁰²

Do dvacátého odstavce spadaly přádelny mykané příze, počesané příze, bavlny, juty, upraveného lnu a umělých vláken, které mezi lety 1938 až 1940 (se stavem vždy k 1. lednu) zaměstnávaly podle průměru stavů 400 zaměstnanců. Do odstavce č. 21 spadaly tkalcovny bavlny zaměstnávající více než 500 zaměstnanců podle průměru stavů k prvnímu lednu let 1938 až 1940. Dvacátý druhý odstavec zahrnoval tkalcovny vlny, umělých vláken a hedvábí, podniky vyrábějící koberce a pokrývky, trhární, podniky na výrobu krajek a prýmků a podniky odvětví pletářského a stávkářského s více než 400 zaměstnanci. Odstavec č. 23 zahrnoval podniky pro výrobu šicích nití a přízí, přádelny na zpracování textilního odpadu, tkalcovny lnu a konopí a podniky pro výrobu vaty a obvazových materiálů, které zaměstnávaly podle průměru stavů 400 zaměstnanců. Odstavec č. 24 se potom vztahoval na firmy zušlechťující textilní výrobky a textilní tiskárny zaměstnávající více než 200 zaměstnanců, opět podle průměru stavů k 1. lednu v letech 1938 až 1940.²⁰³ Odstavec číslo 25 se vztahoval na podniky průmyslu oděvního s více než 500 zaměstnanci podle průměru stavů ke dnům 1. ledna let 1938 až 1940.

Po vydání dekretu bylo jasné, že se znárodnění nevyhne ani podnikům na Orlickoústecku – v samotném Ústí nad Orlicí se mělo jednat minimálně o čtyři

²⁰² Dekret prezidenta republiky č. 100/1945 Sb., Sbírká zákonů a nařízení republiky Československé, ročník 1945.

²⁰³ *Tamtéž.*

firmy.²⁰⁴ Za znárodněný majetek byla vyčleněna náhrada a také bylo vymezeno, komu se náhrada nevydává. Do skupiny osob bez nároku na náhradu spadali především Němci a Maďaři. Výjimkou byli ti, kdo prokázali, že zůstali věrni Československé republice. Další vyloučenou skupinou z procesu náhrad byly osoby, jež vyvíjely činnost proti samostatnosti státu, jeho svrchovanosti, nebo ti, kdo nadržovali germanizaci a maďarizaci na území Československa. Osoby spadající do těchto skupin zároveň naplňovaly skutkové podstaty trestných činů, které byly ustanoveny v dekretu č. 16/1945 Sb. O potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech.²⁰⁵ Takto odsouzené osoby neměly možnost domáhat se náhrady za zestátněný majetek. Náhrada za znárodněný majetek byla vypočtena z obecné ceny majetku určené na základě úředních cen stanovených ke dni vyhlášení platnosti dekretu. Náhrada za majetek byla vyplacena v cenných papírech. Pro tyto účely byl zřízen Fond znárodněného hospodářství, na který dekret nahlížel jako na samostatnou právnickou jednotku.²⁰⁶

Samotný proces znárodnování se pochopitelně neobešel bez odporu vlastníků firem. K největšímu vzdoru na území Orlickoústecka, ale významného i v rozměru celorepublikovém, bylo úsilí o zachování majetku firmy Adolfa Jandery. Tento vleklý boj trval celé tři roky.²⁰⁷

²⁰⁴ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, *Něco málo z historie národního podniku Perla v Ústí nad Orlicí po znárodnění*, inventární číslo 1011/75, s. 1.

²⁰⁵ Dekret prezidenta republiky č. 16/1945 Sb., Sběrka zákonů a nařízení republiky Československé, ročník 1945.

²⁰⁶ *Tamtéž*.

²⁰⁷ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, Jindřich, NYGRÍN, *Kroniky bavlnářských závodů UTEXU národních podniků, ředitelství v Ústí nad Orlicí, Ústí nad Orlicí, 1952*, číslo přírůstkové 1310, D3789, s. 4

5.1 Boj o znárodnění firmy Adolf Jandera v Ústí nad Orlicí v letech 1945 – 1946

Firma Adolfa Jandery patřila k nejstarším textilním továrnám na Orlickoústecku. Syn Adolfa Jandery – Bohuslav – byl po celou dobu druhé světové války uznávanou osobou mezi dělníky. Chránil je před nasazením na nucené práce v Německu a pomáhal těm, kteří byli nuceni opustit své domovy po obsazení a odtržení pohraničí.²⁰⁸ Toto ideové zastání Bohuslava Jandery na dělnictvo se skutečně projevilo po skončení války. Dosáhl toho, že v jeho továrně, na rozdíl od většiny jiných textilních firem, nebyla zavedena národní správa, takže činnost majitele nebyla zatím omezena.²⁰⁹ Koncem května 1945 byla v závodě zvolena čtrnáctičlenná závodní rada, kterou většinově tvořili členové KSČ. Předsedou byl zvolen Josef Kněžek, jednatelem Josef Křen. Bohuslav Jandera nemohl proti závodní radě otevřeně vystoupit, avšak předpokládal, že ji svým obratným jednáním brzy získá na svou stranu. O tom svědčí jeho projev při příležitosti zasedání závodní rady 1. června 1945, ve kterém zdůraznil, že si závodní rady velmi váží, vidí v ní reprezentativní představitele pracujících v továrně a její členové jistě budou působit pozitivně pro rozvoj a vedení závodu. Tato řeč, která využívala terminologii sociálně demokratické propagandy, se však nezměnila v nástroj sloužící zájmům podnikatele.²¹⁰

Již 17. schůze závodní rady dne 24. září 1945 projednávala kolaboraci Bohuslava Jandery, který zval na hony do Ústí Němce a žádala vysvětlení, jaké okolnosti vedly k propuštění dvou zaměstnanců, příslušníků KSČ, jejich následnému zatčení a věznění. Na tuto otázku nebyl Bohuslav Jandera schopen odpovědět.²¹¹ Nesmířitelnost zájmů se pak v plném rozsahu ukázala při boji o znárodnění firmy. Na shromáždění osazenstva závodu 25. října 1945 oznámil

²⁰⁸ Jan DANIELIS, *Několik vzpomínek na boj o znárodnění firmy Adolf Jandera v Ústí nad Orlicí*, Z dějin textilu, 5, Ústí nad Orlicí 1983, s. 137 – 138.

²⁰⁹ SOA Zámorsk, *fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí*, karton 1, inventární číslo 12.

²¹⁰ *Tamtéž*.

²¹¹ SOA Zámorsk, *fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí*, inventární číslo 4, karton 1.

Josef Kněžek podpis dekretů o znárodnění průmyslu.²¹² Zaměstnanci firmy následně odešli na náměstí v Ústí nad Orlicí, kde se konala manifestace vyjadřující souhlas se znárodnovacími dekrety. Po této události již započalo samotné jednání o znárodnění firmy: 8. listopadu 1945 byli pozváni dva zástupci závodní rady – Kněžek a Křen – na Hospodářskou skupinu pro průmysl textilní za účelem projednání otázek souvisejících se znárodněním firmy. Následně na 23. schůzi závodní rady 19. listopadu 1945 tuto skutečnost sdělili ostatním členům. Schůze se zúčastnil i Bohuslav Jandera, který trval na tom, že firma pod znárodnění nespadá a svým zaměstnancům chtěl poskytnout stejné výhody, které měli zaměstnanci zestátněných podniků.

Na další schůzi 24. listopadu 1945 informovali Kněžek a Křen o dalším jednání na Hospodářské skupině a sdělili přítomným členům, že na základě počtů zaměstnanců zjištěných z výplatních listin v letech 1938, 1939 a 1940 dojde ke znárodnění firmy.²¹³ S dalšími informacemi bylo osazenstvo seznámeno 27. listopadu 1945. Tato schůze byla prvním otevřeným a ostrým sporem mezi stoupenci politiky Košického vládního programu a zastánci Jandery, mezi kterými byli i dělníci ovlivnění předchozím působením Bohuslava Jandery. Nejprve J. Kněžek zopakoval účastníkům schůze, že závod bude znárodněn na základě počtu zaměstnanců v letech 1938 až 1940 a následně přednesl tento návrh vedení firmy.²¹⁴ Potom vystoupil Bohuslav Jandera, který prohlásil, že jednání o znárodnění jsou předčasná a celý případ označil jako „hon na medvědy“. Tvrdil, že dle informací od ministerstva průmyslu firma znárodněna nebude, neboť počet zaměstnanců dosahoval počtu, který nebyl předpokladem ke znárodnění. Současně předložil kopie o počtu zaměstnanců z let 1938 až 1940, které taktéž zaslal na ministerstvo.

²¹² Dekret prezidenta republiky č. 100/1945 Sb., Sbírká zákonů a nařízení republiky Československé, ročník 1945.

²¹³ František Musil – Lenka Suchomelová – Jiřina Vašková, *Přehled vývoje národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel řádu práce, Ústí nad Orlicí v letech 1946 – 1985*, Ústí nad Orlicí, nedatováno (xerokopie), s. 10.

²¹⁴ SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 1, inventární číslo 9.

Předložené údaje se zcela rozcházel s údaji, které měla k dispozici závodní rada. Kněžek seznámil přítomné s tím, že závodní rada ví o snahách majitele falšovat údaje o počtu zaměstnanců a žádal Bohuslava Janderu o vysvětlení, jakým způsobem došel k předloženým číslům.²¹⁵ Jandera nebyl schopný odpovědět a místo jasného argumentu se začal dovolávat, jak slušně a spravedlivě vždy zacházel s dělníky a že by mu měli být vděční za vše, co pro ně během válečných let vykonal. Zdůraznil také fakt, že znárodnění firmy povede ke zhoršení dělnické situace. Proti Janderovi vystoupili členové závodní rady a zdůraznili, že měli povinnost ukázat pravdu a znemožnit podávání nesprávných údajů.²¹⁶ Na schůzi 29. listopadu bylo rozhodnuto, že hlasování o novém vedení závodu, které bylo naplánováno na půl šestou večer po odchodu zaměstnanců z práce, bude provedeno tajně. Nutno podotknout, že cílem této schůze nebylo projednání znárodnění závodu.²¹⁷

Bohuslav Jandera, který se snažil zabránit znárodnění, spoléhal především na předválečné styky s významnými politiky buržoazních stran. Na tyto styky navazoval prakticky od konce války v květnu 1945 a využíval zejména svého velmi vysokého postavení v podnikatelských kruzích. Hlavní osobou, která měla zabránit znárodnění majetku, byl tehdejší ministr průmyslu, člen sociální demokracie Bohumil Laušman, se kterým měl Jandera velmi vřelé vztahy.²¹⁸ Proto předpokládal, že může prezentovat nepravdivé statistiky zaměstnanců z let 1938 až 1940. Bohuslav Jandera totiž uvedl část svých zaměstnanců jako dočasné pracovníky. Šlo o dělníky, kteří pracovali na stavebních úpravách prováděných firmou Tošovský. Počtem osob se tak vešel do limitu 500, takže by firma nespadala pod znárodnění. Kromě toho Jandera uváděl, že závod má pouze 400 stavů, tudíž počet stálých zaměstnanců nemůže být v žádném případě vyšší než

²¹⁵ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, Jindřich, NYGRÍN, *Kroniky bavlnářských závodů UTEXU národních podniků, ředitelství v Ústí nad Orlicí, Ústí nad Orlicí, 1952, číslo přírůstkové 1310, D3789, s. 43.*

²¹⁶ *Tamtéž*, s. 43.

²¹⁷ SOA Zámorsk, fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 1, inventární číslo 19.

²¹⁸ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, Jindřich, NYGRÍN, *Kroniky bavlnářských závodů UTEXU národních podniků, ředitelství v Ústí nad Orlicí, Ústí nad Orlicí, 1952, číslo přírůstkové 1310, D3789, s. 39.*

500. Ovšem prokazatelnými materiály (v tomto případě výplatními listinami) bylo doloženo, že Jandera nepodal pravdivé informace.²¹⁹

Po ukončení schůze 29. listopadu 1945 byl schválený návrh na vedení znárodněné firmy odeslán do hospodářské komory. V celém závodě vládla nervozita, neboť příchozí zprávy k vyřešení situace se značně lišily.²²⁰ 31. ledna 1946 projednávala závodní rada dokument Krajské odborové rady ze dne 19. ledna 1946, ve kterém bylo sděleno, že firma byla znárodněna. Následně se ukázalo, že sdělení neodpovídá skutečnosti. 4. března 1946 předseda závodní rady Kněžek oznamuje závodní radě, že oficiální sdělení o znárodnění firmy doposud nepřišlo a veškeré informace jsou zatím neoficiální.²²¹ 18. března 1946 byl na zasedání závodní rady projednáván další přípis z Krajské odborové rady, který hovořil o znárodnění ke dni 26. února 1946. Jak se záhy ukázalo, ani toho sdělení nebylo oficiální. 25. března 1946 bylo v závodní radě projednáváno stanovisko, které opět řešilo znárodnění firmy.

V tuto chvíli se vyostřil spor mezi zastánci Jandery a zastánci znárodnění. V čele boje za znárodnění stáli komunisté, kteří byli zaměstnanci firmy a členy závodní rady – již zmínění Josef Křen a Josef Kněžek. Do tohoto souboje nebyli vtaženi pouze zaměstnanci závodu, ale stal se také tématem rozhovorů a politického života v Ústí nad Orlicí a širokém okolí. Komunistům se dařilo ničit Janderovu pověst. Jako příklad lze zmínit leták z jara 1946 vydaný komunistickou organizací v Ústí nad Orlicí. Upozorňoval na kolaboraci zmíněného továrníka s Němci a také na fakt, že Jandera byl zbaven volebního práva.²²² Kromě této agitační práce trvala závodní rada na tom, aby ministerstvo průmyslu bylo informováno o skutečném stavu zaměstnanců v letech 1938 až 1940.

²¹⁹ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, *Organizační vývoj národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel Řádu Práce, Ústí nad Orlicí na léta 1945 – 1971*, inventární číslo 206/75, s. 6.

²²⁰ SOA Zámorsk, fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 2, inventární číslo 31.

²²¹ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, Jindřich, NYGRÍN, *Kroniky bavlnářských závodů UTEXU národních podniků, ředitelství v Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí, 1952, číslo přírůstkové 1310, D3789, s. 43.

²²² *Tamtéž*, s. 44.

Na základě zjištěných fakt, které shromáždila národní rada, nakonec vláda na svém zasedání 17. května 1946 rozhodla o znárodnění firmy.²²³ Toto rozhodnutí velmi rozhněvalo zástupce buržoazních stran, které Janderu podporovaly. Znárodnění bylo vyhlášeno 23. května 1946 se zpětným datem 27. prosince 1945.²²⁴ Vydání rozhodnutí vlády bylo velkým úspěchem pro ústecké komunisty, kterým pomohlo v předvolební kampani. V době, kdy byl boj o znárodnění téměř dokončen, navštívil město předseda vlády Klement Gottwald, který vystoupil na manifestaci na ústeckém náměstí. Ve svém vystoupení ocenil ústecké komunisty v jejich snaze o znárodnění firmy a jejich důsledný postoj v celém případě.²²⁵

Dne 6. července 1946 byla vyhláškou ministerstva průmyslu číslo 1785 znárodněná firma Adolf Jandera včleněna jako závod 9 do národního podniku Spojené české a moravské bavlnářské závody (SČMBZ).²²⁶ Bohuslavu Janderovi bylo nabídnuto místo ředitele závodu číslo 9, ten však odmítl, protože jako ředitel závodu by nemohl vystupovat proti národnímu podniku a usilovat o získání majetku. Místo sebe prosadil do čela ředitele Františka Milera, který měl za úkol prosazovat Janderovy zájmy a udržovat jeho politiku.²²⁷

²²³ *Tamtéž*, s. 45.

²²⁴ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, *Organizační vývoj národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel Řádu Práce, Ústí nad Orlicí na léta 1945 – 1971*, inventární číslo 206/75, s. 3.

²²⁵ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, Jindřich, NYGRÍN, *Kroniky bavlnářských závodů UTEXU národních podniků, ředitelství v Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí, 1952, číslo přírůstkové 1310, D3789, s. 44.

²²⁶ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, *Organizační vývoj národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel Řádu Práce, Ústí nad Orlicí na léta 1945 – 1971*, inventární číslo 206/75, s. 3

²²⁷ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, *Něco málo z historie národního podniku Perla v Ústí nad Orlicí po znárodnění*, inventární číslo 1011/75, s. 2.

5.2 Bohuslav Jandera jako národní správce firmy Braunstein a spol. v Červené Vodě

Po rozhodnutí o znárodnění firmy v Ústí nad Orlicí hledala rodina možnost odškodnění. Otevřeně zasáhnout proti rozhodnutí vlády bylo nereálné, ale nakonec bylo rozhodnuto odměnit Bohuslava Janderu národním správcovstvím konfiskované firmy Braunstein a spol., komanditní společnost v Červené Vodě a Těchoníně.²²⁸ Oba závody tvořící konfiskát měly velmi podobný výrobní program jako bývalá Jandera firma. Měly ale vyšší kapacitu. Mohlo by se zdát, že Jandera ziskem správcovství ještě vydělal, ale celá situace ovšem nebyla tak jednoduchá. Janderovo jmenování muselo odsouhlasit dělnictvo, které ovšem od počátku volalo po znárodnění konfiskátu. Již 3. dubna 1946 byla situace znárodnění řešena a požadavek zněl jasně: konfiskát má být znárodněn a připojen k některému ze stávajících národních podniků.²²⁹

26. dubna 1946 bylo rozhodnuto, že dojde k připojení k některému z národních podniků, k čemuž došlo 8. června 1946, kdy ústřední ředitelství Československých textilních závodů (ČTZ) rozhodlo o připojení konfiskátu k národnímu podniku SČMBZ se sídlem v Ústí nad Orlicí. Na základě rozhodnutí zemského národního výboru v Brně, byl dne 23. září 1946 jmenován národním správcem konfiskátu Braunstein a spol., závodu v Těchoníně, Stanislav Ryšavý, dosavadní náměstek ředitele SČMBZ v Ústí nad Orlicí.²³⁰ 9. září 1946 vyzývá ministerstvo průmyslu závodní radu firmy, aby se její zástupci dostavili co nejdříve k doktoru Nešporovi, který zastával na ministerstvu pravděpodobně funkci náměstka ministra. Cílem tohoto setkání bylo vynutit souhlas se jmenováním Bohuslava Jandery národním správcem. Delegace, která sestávala z pěti členů, se dostavila 16. září 1946.

²²⁸ SOA Zámrsrk, inventář archivního fondu Braunstein a spol., komanditní společnost Červená Voda, s. 1.

²²⁹ SOA Zámrsrk, inventář archivního fondu Braunstein a spol., komanditní společnost Červená Voda, s. 2.

²³⁰ *Tamtéž.*

Členy delegace byli J. Barnet, J. Nikles, J. Uhlíř, J. Šimek a F. Suchomel, který byl předsedou místní odborové rady a zároveň v rodinném vztahu s národním správcem Ryšavým. Dr. Nešpor se snažil Janderu vyzdvihnout jako skvělého podnikatele, díky kterému by se dělnictvu dařilo lépe a celý závod by prosperoval. Pozitivního výsledku nebylo dosaženo a následovalo vyhrožování delegaci a předložení stížností na tehdejšího správce závodů v Červené Vodě Josefa Suchomela. Delegace nakonec se jmenováním Bohuslava Jandery souhlasila.²³¹

Bohuslav Jandera byl jmenován ministrem průmyslu správcem firmy Braunstein, závodů v Červené Vodě 20. září 1946.²³² 23. září 1946 bylo zrušeno rozhodnutí o postoupení firmy národnímu podniku SČMBZ. Bohuslav Jandera se ihned ujal funkce a během svého působení přemístil část správy závodu (konkrétně exportní oddělení) do Ústí nad Orlicí. Janderovo jednání vylíčil článek „*Zbytkovým fabrikantem nebo před soud*“, který vyšel 23. října 1946 v Rudém právu. Napsal ho F. J. Kolár.²³³ Popsal v něm také zacházení s delegací u doktora Nešpora a jakých prostředků bylo použito pro dosazení Jandery. Poukazuje také na to, že postup ministerstva průmyslu byl proti zájmu národního podniku. Janderovo působení ve funkci národního správce Braunstein a spol. ukončil Únor 1948, neboť 28. února byl odvolán z funkce národního správce v Červené Vodě.

5.2.1 Braunstein a spol., komanditní společnost Červená Voda

Závod, který byl založen v roce 1885 firmou Ferdinand Schmied a syn, zpočátku fungoval jako tkalcovna bavlněného zboží a do roku 1915 byl značně rozšířen. Celý závod sestával zhruba ze 420 stavů, a to hladkých i předkáváných. Vše bylo zařízeno na transmisní pohon, přičemž závod měl k dispozici vlastní elektrárnu. Kromě toho disponoval byty pro zaměstnance a mistry. V roce 1925, kdy závod koupili Židé, bratři Perutzové, měla firma Ferdinand Schmied a syn závody také

²³¹ *Tamtéž.*

²³² *Tamtéž.*

²³³ Jan, DANIELIS, *Několik vzpomínek na boj o znárodnění firmy Adolf Jandera v Ústí nad Orlicí*, Z dějin textilu, 5, Ústí nad Orlicí 1983, s. 120.

v Praze, Těchoníně, Varnsdorfu a dokonce v Maďarsku, ve městě Pápa. Také ty se staly majetkem bratrů Perutzových. V závodě v Červené Vodě byla zavedena produkce dámských šatovek, které se vyráběly z bavlny i z umělohedvábných materiálů, a dále výroba košilovin, podšívek a lůžkovin.²³⁴

S nástupem nacismu k moci v Německu byly postupně majetky Židů v Německu arizovány. Později k tomu došlo rovněž na území Protektorátu Čechy a Morava. V roce 1939 byl majetek Perutzových arizován a převeden do firmy Braunstein .a spol., komanditní společnost. Ve válečných letech 1939–1945 byla výroba udržována přibližně na stejné výši jako před válkou, ale zavedeno bylo několik nových druhů tkanin určených pro německou armádu.

Po skončení války, v květnu 1945, byla do závodu okresním národním výborem dosazena národní správa, a to na základě dekretu prezidenta republiky číslo 5 ze dne 19. května 1945. Národním správcem se stal Josef Suchomel, dosavadní ředitel závodu v Praze. Po vydání dekretu prezidenta republiky číslo 108 ze dne 25. října 1945 o konfiskaci nepřátelského majetku byla firma konfiskována. Dne 20. září 1946 byl novým národním správcem jmenován Bohuslav Jandera. Janderovi byl závod v Červené Vodě přidělen do národní správy jako náhrada za znárodněný závod v Ústí nad Orlicí. Bývalý národní správce Josef Suchomel byl jmenován správcem v Těchoníně a nahradil Stanislava Ryšavého²³⁵. Výměrem ze 28. února 1948 vydaným okresním národním výborem v Zábřehu na Moravě byl Bohuslav Jandera jako národní správce odvolán a prozatímním správcem se staly SČMBZ, tj. Spojené české a moravské bavlnářské závody, národní podnik se sídlem v Ústí nad Orlicí.²³⁶

²³⁴ Inventář archivního fondu Braunstein a spol., komanditní společnost Červená Voda, s. 1.

²³⁵ SOA Zámorsk, inventář archivního fondu Braunstein a spol., komanditní společnost Červená Voda, s. 1.

²³⁶ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, Jindřich, NYGRÍN, *Kroniky bavlnářských závodů UTEXU národních podniků, ředitelství v Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí, 1952, číslo přírůstkové 1310, D3789, s. 39.

5.3 Boj o dům č. p. 412 v Ústí nad Orlicí

Zisk národního správcovství v Červené Vodě patrně zvedl Bohuslavu Janderovi sebevědomí, proto od podzimu 1946 začal se svým synovcem vyvíjet snahy o získání některého znárodněného majetku zpět. Již 1. října 1946 se Janderovi obrátili na ministerstvo průmyslu se žádostí, aby ze znárodněného majetku byl vyňat dům č. p. 412 v Lukesově ulici v Ústí nad Orlicí a byl jim navrácen.²³⁷ V době podnikatelského rozmachu Jandery a jeho rodiny byla v budově umístěna čistírna hotového zboží a expedice výrobků, nesl proto označení obchodní dům. Po znárodnění jej národní podnik SČMBZ využíval stejně.

Dne 29. října 1946 došlo k šetření, které iniciovali Janderovi a kterého se zúčastnili zástupci ministerstva průmyslu i ředitel SČMBZ, kterým byl člen druhého významného textilního rodu v Ústí nad Orlicí – Emil Hernych. Ten se postavil na stranu Janderových a prohlásil, že SČMBZ danou nemovitost nepotřebují. Na základě toho byl 18. března 1947 vydán výnos, že dům č. p. 412 může být vyňat z majetkové podstaty znárodněné firmy a navrácen rodině Janderových.²³⁸ Nutné je ovšem poznamenat, že o tomto rozhodnutí ani setkání nebyla informována závodní rada SČMBZ závodu 09 (číslo 09 bylo označení nemovitosti v rámci vnitropodnikového značení jednotlivých závodů), o ministerském rozhodnutí se proto členové rady dozvěděli až z denního tisku. Z tohoto důvodu zaslala závodní rada 8. dubna 1947 ostrý protest adresovaný ředitelství SČMBZ, ve kterém bylo zdůrazněno, že vrácení domu nepřipustí.²³⁹

I přes tento protest ovšem ředitel SČMBZ Emil Hernych 15. dubna 1947 provedl (na příkaz ministerstva průmyslu) předání domu zpět do vlastnictví Bohuslava a Jaroslava Jandery. Zároveň bylo stvrzeno, že národní podnik musí vyklidit dům nejpozději do 15. června 1947, což vyvolalo další ostrý protest závodní rady. 18. dubna 1947 přijala rozhodnutí, že dům č. p. 412 musí být za

²³⁷ *Tamtéž.*

²³⁸ SOA Zámorsk, archivní fond Utex, bavlnářské závody, n. p. Ústí nad Orlicí, karton 8, inventární číslo 12.

²³⁹ SOA Zámorsk, archivní fond Utex, bavlnářské závody, n. p. Ústí nad Orlicí, karton 8, inventární číslo 15.

každou cenu vrácen do vlastnictví SČMBZ a zároveň byl vznesen požadavek, aby byl Emil Hernych odvolán z funkce ředitele SČMBZ. Hernych se pokoušel celou situaci objasnit a hájit své i Janderovy zájmy, ovšem ani jeho zastání nebylo nic platné. Na nápor členů podnikové rady SČMBZ přislíbil, že zařídí, aby se Janderovi vzdali domu dobrovolně, a to nejdéle do sedmi dnů.²⁴⁰

Bohuslav Jandera však již do nových prostor nastěhoval část vedení a exportní oddělení firmy Braunstein. Důvodem přemístění byla také snaha získat pro firmu, kterou Jandera dříve vlastnil, zákazníky zvyklé chodit nakupovat do tohoto domu. 6. a 7. května se konala mimořádná schůze na ředitelství ČTZ v Praze, které se zúčastnili zástupci SČMBZ a ČTZ. Ing. Voleský, náměstek ředitele ČTZ, přislíbil, že 8. května projedná s Hernychem, aby nastoupil na dovolenou, a že v nejbližší době bude zasedání představenstva ČTZ řešit odvolání Hernycha z funkce. Hernych byl dokonce k dovolené písemně vyzván, ovšem odmítl na ni nastoupit, což vyvolalo vlnu nespokojenosti u zástupců SČMBZ.²⁴¹

13. května 1947 se sešla podniková rada SČMBZ a sdělila vedení, že vzhledem k situaci odmítá nést odpovědnost za případný neklid v podniku a zároveň zdůraznila, že nebude projednávat žádné záležitosti s centrálním ředitelem Emilem Hernychem. K dokumentu bylo připojeno dvanáct podpisů členů podnikové rady. Obdobný dopis, ve kterém je požadováno odvolání Hernycha z funkce a navrácení domu č. p. 412 národnímu podniku, byl zaslán také generálnímu řediteli ČTZ. Na základě dopisu bylo 21. května 1947 zahájeno komisionální šetření Hernychova jednání v Ústí nad Orlicí, jehož výsledkem bylo rozhodnutí o jeho odvolání, a to na schůzi 29. května 1947 počtem šesti hlasů ku dvěma. Aby se tak skutečně stalo, bylo nutné, aby rozhodnutí podepsal ministr průmyslu. Podniková rada zaslala 9. června dopis místopředsedovi vlády Zdeňku Fierlingerovi, ve kterém byl informován o chování Emila Hernycha a byl žádán o vyřešení otázky.

²⁴⁰ *Tamtéž.*

²⁴¹ *Tamtéž.*

V polovině června propukl boj o dům č. p. 412 v nové síle, tentokrát za podpory většiny pracujících v SČMBZ. Důvodem byla snaha Bohuslava a Jaroslava Jandery přimět podnik k vyklizení zbývajících místností v domě. Náladu pracujících bouřilo také to, že se objevil značný problém se skladováním hotových výrobků. I v tomto případě se Emil Hernych jako centrální ředitel SČMBZ postavil na stranu Janderů, místo toho, aby hájil zájmy národního podniku.²⁴² Tyto vznětlivé události započaly 14. června 1947. Bohuslav Jandera vyzval závod 09, aby urychleně vyklidil místnosti, které doposud využíval v domě č. p. 412. Hernych i ředitel závodu 09 J. Michalička s požadavky souhlasili a 17. června vydal Hernych příkaz objekt vyklidit. Následujícího dne se proti této akci velmi razantně postavila ráda závodu 09.

V průběhu následujících dnů probíhala intenzivní jednání, jejichž výsledkem byl protokol sepsaný 19. června v podvečerních hodinách za účasti E. Hernycha a členů závodní rady, komunistů J. Křena a J. Kněžka. Obsahem tohoto protokolu bylo, že stav v objektu se nebude měnit do půlnoci 21. června. Pokud ministerstvo průmyslu dá do této doby příkaz k vyklizení objektu, bude vyklizen.²⁴³ 23. června bylo svoláno zvláštní jednání na ředitelství SČMBZ, kterého se zúčastnil zástupce ministerstva průmyslu, zástupce ředitelství ČTZ, centrální ředitel SČMBZ, tři ředitelovi náměstci, sedm členů podnikové rady a zástupci závodu 09. Jednání dospělo k závěru, že podnik SČMBZ jednoznačně potřebuje prostory závodu 09, proti byl pouze centrální ředitel Emil Hernych, který zastával opačný názor. Jednání dále dospělo ke stanovisku, že objekt nebude vyklizen do vydání konečného rozhodnutí.²⁴⁴

O dva dny později se k celé záležitosti měl vyjádřit ministr průmysl Bohumil Laušman, který však své rozhodnutí stále odkládal. 30. června odjela delegace v čele s Josefem Křenem do Pardubic, kde na krajském výboru KSČ tuto situaci projednávali. Mezitím ministerstvo průmyslu vypracovalo návrh, který ve své

²⁴² SOA Zámorsk, archivní fond Utex, bavlnářské závody, n. p. Ústí nad Orlicí, karton 4, inventární číslo 7.

²⁴³ *Tamtéž.*

²⁴⁴ SOA Zámorsk, archivní fond Utex, bavlnářské závody, n. p. Ústí nad Orlicí, karton 4, inventární číslo 11.

podstatě vyjadřoval souhlas s počínáním Janderů. Obsahem návrhu bylo, že národní podnik si měl objekt ponechat po dobu 1,5 roku a po uplynutí této doby by byl navrácen Janderům.²⁴⁵ Sdělení se však setkalo s odporem, a tak ještě téhož dne proběhla jednání.

Po zvážení celé nastalé situace bylo rozhodnuto 2. července zorganizovat stávku pracujících s požadavkem, aby byl dům navrácen národnímu podniku. Výzva ke stávce byla zveřejněna 2. července ráno plakátem vyvěšeným přímo v závodě 09. Stroje byly zastaveny v 10:15 a většina zaměstnanců se odebrala na náměstí v Ústí nad Orlicí, kde manifestovali požadavek navrácení domu národnímu podniku. Druhým požadavkem bylo odvolání Hernycha z funkce. V 1 hodinu odpoledne se dělníci vrátili a pokračovali v práci. Jako symbol podpory přerušili práci na krátkou dobu také zaměstnanci zbylých závodů národního podniku SČMBZ.²⁴⁶ Těmito událostmi vyvrcholila nespokojenost pracovníků v závodě 09, kteří nesouhlasili s politikou ministerstva průmyslu.

Ministerstvo následně po tlaku dělnictva rozhodlo, a to i přes odbor členů sociální demokracie v Pardubicích a Ústí nad Orlicí, vydat 10. července 1947 výnos pozastavující rozhodnutí z 18. března o navrácení objektu do vlastnictví Janderů, protože byly zjištěny nové skutečnosti a celá záležitost byla postoupena k novému řízení.²⁴⁷ V následujících dnech probíhala ještě krátká jednání, ve kterých stojí za povšimnutí, že již nebyla vedena s cílem odvolat centrálního ředitele Hernycha. Ten na své pozici zůstal až do února 1948 a po skončení celého případu již otevřeně nevystupoval proti zájmům národního podniku.²⁴⁸

Od 12. července 1947 ministerstvo pokračovalo v odkládání konečného rozhodnutí v celém případě. ČTZ apelovaly celkem třikrát na ministerstvo, které se však odvolávalo na letní dovolenou ministra a následně na dovolené dalších

²⁴⁵ *Tamtéž*, karton 4, inventární číslo 19.

²⁴⁶ *Tamtéž*, karton 4, inventární číslo 30.

²⁴⁷ SOA Zámorsk, archivní fond Utex, bavlnářské závody, n. p. Ústí nad Orlicí, karton 4, inventární číslo 33.

²⁴⁸ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, Jindřich, NYGRÍN, *Kroniky bavlnářských závodů UTEXU národních podniků, ředitelství v Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí, 1952, číslo přírůstkové 1310, D3789, s. 43.

pracovníků zabývajících se případem. Zajímavé je, že 8. srpna 1947 apeluje na ministerstvo průmyslu dokonce sám Emil Hernych. Z důvodu neaktivity se v Ústí nad Orlicí schyluje k další krizové situaci. 12. srpna se sešla podniková rada SČMBZ a po skončení jednání zaslala dopis národohospodářské komisi, ve kterém se vyjadřuje k situaci oddalování rozhodnutí ve věci domu č. p. 412 a žádá o pomoc.²⁴⁹ Obdobný dopis byl zaslán také na ředitelství ČTZ a obsahuje žádost o poskytnutí protokolu z jednání předsednictva vlády 11. července 1947.

Tato neschopnost vyšších orgánů vyústila v požadavek, aby celá záležitost ohledně objektu byla vyřešena do 7. září 1947. V opačném případě chtěli dělníci, kteří si zkrátili dovolenou, jelikož chtěli dostát závazkům a splnit plánované úkoly, požadovat náhradu dovolené v plném rozsahu. O tomto rozhodnutí informovala podniková rada 25. srpna ředitelství ČTZ.²⁵⁰ Až 10. září vydalo ministerstvo průmyslu výnos, kterým je dům č. p. 412 navrácen národnímu podniku, a to se zpětnou platností k 18. březnu 1947.²⁵¹ Bezprostředně po vydání tohoto výnosu vneslo vedení závodu 09 požadavek, aby v místnostech, kde dosud operuje firma Braunstein, mohlo být prováděno čištění zboží ze závodu 09, neboť na čištění nebyly v závodě k dispozici potřebné prostory. Téhož dne žádalo ředitelství SČMBZ Bohuslava a Jaroslava Janderu, aby vyklidili používané prostory a celý dům předali závodě 09 národního podniku SČMBZ.²⁵²

Janderovi se tomuto rozhodnutí odmítali podřídit a podali stížnost k okresnímu soudu, který jejich námitky ovšem 24. října 1947 zamítl a potvrdil oprávněnost národního podniku dožadovat se prostor. Proti tomuto rozhodnutí se Janderovi odvolali ke krajskému soudu v Chrudimi, i ten ovšem 22. listopadu 1947 zamítl

²⁴⁹ SOA Zámorsk, fond Utex, bavlnářské závody, n. p. Ústí nad Orlicí, karton 5, inventární číslo 33.

²⁵⁰ SOA Zámorsk, archivní fond Utex, bavlnářské závody, n. p. Ústí nad Orlicí, karton 5, inventární číslo 37.

²⁵¹ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, Jindřich, NYGRÍN, *Kroniky bavlnářských závodů UTEXU národních podniků, ředitelství v Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí, 1952, číslo přírůstkové 1310, D3789, s. 46.

²⁵² Městské muzeum Ústí nad Orlicí, Jindřich, NYGRÍN, *Kroniky bavlnářských závodů UTEXU národních podniků, ředitelství v Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí, 1952, číslo přírůstkové 1310, D3789, s. 46.

jejich stížnost.²⁵³ Soudy přesto vyšly vstříc rodině v jiném případě, neboť povolily zapsat vlastnické právo ve třech složkách pozemkové knihy v Ústí nad Orlicí. Současně však soud zamítl, aby byla jako vlastník uvedena firma Adolf Jandera, nýbrž museli být uvedeni přímo členové rodiny. Toto rozhodnutí soudu v podstatě zvrátilo vlastnické nároky národního podniku i předchozí usnesení, přičemž justiční aparát tímto zrušil kroky ke znárodnění firmy. Definitivní výhru rodiny mělo přinést rozhodnutí nejvyššího soudu, ke kterému byla podána stížnost. Je však nutné podotknout, že rovněž protistrana pokračovala v boji proti Janderovým.

Když okresní soud v říjnu zamítl námitky rodiny, požádal národní podnik SČMBZ okresní národní výbor (ONV), aby byl v souladu s tehdejší právním řádem vydán příkaz k exekuci. 11. listopadu 1947 bylo Bohuslavovi a Jaroslavovi Janderovým sděleno, že musí vyklidit osm místností v domě č. p. 412 do patnácti dnů a následně je předat k užívání SČMBZ, v opačném případě by bylo přistoupeno k exekuci. Avšak ve prospěch Janderů zasáhl dr. Nešpor. 15. listopadu byl doručen SČMBZ a ONV dopis, ve kterém byl ONV vyzván, aby od exekuce opustil. Část domu měla být využívána SČMBZ, zatímco další část národní správou firmy Braunstein. Toto vyklízení by totiž poškodilo zájmy firmy Braunstein včetně jejího exportu.

Po podřízení se rozhodnutí ministerstva byl nastolen „klid řízení“.²⁵⁴ Výše zmíněné rozhodnutí však vyvolalo vlnu nespokojeností, zejména mezi zaměstnanci národního podniku. Již 18. listopadu zaslaly SČMBZ dopis ministerstvu průmyslu, ve kterém vyjádřily nesouhlas s rozhodnutím z 15. listopadu. V dopise bylo zdůrazněno, že národní podnik dům potřebuje a mezi oběma subjekty neexistuje žádná nájemní smlouva, která by upravovala využívání nemovitosti. Jandera tedy svévolně užíval prostory domu a narušoval chod národního podniku. Ve stejný den zaslal národní podnik dopis také ČTZ, ve

²⁵³ SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna, Ústí nad Orlicí, karton 5, inventární číslo 12.

²⁵⁴ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, *Organizační vývoj národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel Řádu Práce, Ústí nad Orlicí na léta 1945 – 1971*, inventární číslo 206/75, s. 2.

kterém protestoval proti zastavení exekučního řízení. ČTZ se k protestu připojily a 22. listopadu zaslaly dopis ministerstvu průmyslu, ve kterém velmi ostře protestovaly proti zastavení exekučního řízení a opět zdůrazňovaly, že Janderovi dům užívají bez jakéhokoliv právního podkladu. Dále bylo zpochybněno, zda vůbec ministerstvo průmyslu disponuje kompetencí zasáhnout do rozhodnutí ONV.²⁵⁵

Další protest zaslala ministerstvu průmyslu podniková rada SČMBZ dne 29. listopadu a ve svém dopisu upozorňuje na fakt, že již jednou otázka vlastnictví domu vyvolala stávkou mezi pracujícími a nyní se schyluje k dalším nepokojům. Dále bylo vyžadováno, aby do 15. prosince 1947 došlo k rozhodnutí, jinak by byla podniková rada SČMBZ nucena učinit kroky k ochraně zájmů svých i zájmů pracujících.²⁵⁶ V tomto období došlo k personálním změnám na ministerstvu průmyslu: 25. listopadu byl dosavadní ministr průmysl Bohumil Laušman odvolán a nahrazen ministryní Ludmilou Jankovcovou, která byla rovněž členkou sociální demokracie, ale oproti Laušmanovi byla výrazněji levicově orientovaná a neměla zájem hájit práva soukromých osob. Záležitost domu č. p. 412 byla znovu projednávána ministerstvem průmyslu v prosinci 1947. V první řadě byla řešena právní stránka věci, tedy zda má stížnost Janderů k nejvyššímu soudu odkladný účinek ve věci vyřčení konečného rozhodnutí. Konzultováno to bylo rovněž s ČTZ, které zdůraznily, že věc nemohla mít odkladný účinek, neboť se jednalo o vlastnictví soukromé osoby proti národnímu podniku, který jednal ve veřejném zájmu všeho dělnictva.

9. prosince následovalo rozhodnutí ministerstva, že celá věc bude vyřešena politickým jednáním KSČ na úrovni vlády, kde bude rozhodnuto o vyjmutí domu ze soukromého vlastnictví a přidružení do národního podniku SČMBZ.²⁵⁷ 2. ledna 1948 sdělily ČTZ ředitelství SČMBZ, že byl ministerstvem průmyslu vydán

²⁵⁵ SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna, Ústí nad Orlicí, karton 4, inventární číslo 26.

²⁵⁶SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna, Ústí nad Orlicí ž, karton 4, inventární číslo 27.

²⁵⁷ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, *Organizační vývoj národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel Řádu Práce, Ústí nad Orlicí na léta 1945 – 1971*, inventární číslo 206/75, s. 3.

výměr o přidělení domu č. p. 412 národnímu podniku. K nabytí výměru došlo 5. ledna a byl doručen ONV v Ústí nad Orlicí, které mohlo pokračovat v exekučním řízení. Poslední snaha o udržení majetku Janderů byla zaznamenána 19. ledna na radě ONV, kde se čtyři zástupci lidové strany a strany národně socialistické postavili proti exekuci a obhajovali stanovisko rodiny.

Vzhledem k tomu, že rada měla celkem sedm členů a čtyři se vyslovili proti, nebylo možné exekuci provést, a to vedlo k další vlně nepokojů mezi zaměstnanci SČMBZ. 23. ledna zaslal národní podnik stížnost na postup ONV Zemskému národnímu výboru v Praze, který v reakci na to zrušil rozhodnutí ONV. Nové datum exekuce bylo stanoveno na 27. února 1948 ve 12:00. Během exekuce došlo ke sporu o nábytek v několika místnostech. Tímto datem končí éra rodu Janderů v Ústí nad Orlicí.²⁵⁸ 28. února 1948 bylo ukončeno také správcovství Bohuslava Jandery v Červené Vodě a Těchoníně.²⁵⁹ Ve stejný měsíc byl odvolán spojenec rodiny Emil Hernych z funkce ředitele SČMBZ a 2. března byl novým ředitelem národního podniku jmenován Josef Nesejt.²⁶⁰

Továrník Bohuslav Jandera a jeho synovec Jaroslav Jandera, který byl spolumajitelem firmy, v důsledku rázného přístupu členů komunistické strany v závodní radě a jejich „protijanderovské“ politice, prohráli boj o udržení firmy ve vlastních rukou. Nepomohli jim přitom ani známosti ve vyšších kruzích. Podobných případů bylo před únorem 1948 v Československu mnoho, jeho zvláštnost ovšem spočívá v tom, že ani znárodněním firmy neskončil boj proti nové hospodářské politice znárodnování – naopak nabral na obrátkách. Janderovi chtěli získat náhradu za znárodněný majetek prostřednictvím národní správy a

²⁵⁸ František Musil – Lenka Suchomelová – Jiřina Vašková, *Přehled vývoje národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel řádu práce, Ústí nad Orlicí v letech 1946 – 1985*, Ústí nad Orlicí, nedatováno (xerokopie), s. 28

²⁵⁹ *Inventář archivního fondu Braunstein a spol., komanditní společnost Červená Voda*, s. 1

²⁶⁰ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, *Něco málo z historie národního podniku Perla v Ústí nad Orlicí po znárodnění*, inventární číslo 1011/75, s. 1

později získáním Němci konfiskovaného majetku. Komplikovali tak zájmy národnímu podniku SČMBZ.²⁶¹

²⁶¹ Městské muzeum Ústí nad Orlicí, Jindřich, NYGRÍN, *Kroniky bavlnářských závodů UTEXU národních podniků, ředitelství v Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí, 1952, číslo přírůstkové 1310, D3789, s. 4

6. Rodina Janderů v druhé polovině 20. století

Po únorovém převratu bylo Československo na dalších 41 let uvrženo do totalitní diktatury. Komunistický režim začal ihned uplatňovat svoji představu, kterou převzal od sovětského Ruska. Bylo nutné se zbavit osob, které by mohly nějakým způsobem režimu škodit. Z vedoucích pozic byli postupně odvoláváni vlivní lidé, kteří byli pro režim nekorektní – asi 28 tisíc osob; z armády bylo propuštěno na 5 tisíc důstojníků. Dalšími byli profesori, studenti a na řadu přišly i osoby s buržoazními kořeny, které neodpovídaly obrazu „člověka budujícího socialismus“. Tito lidé byli zbaveni majetku a nuceni hledat svůj život jinde. Podle informací ministerstva vnitra opustilo republiku do roku 1951 na 25 334 osob.²⁶² Z tohoto čísla živnostníci představovali kolem pěti procent a větší podnikatelé do jednoho procenta – sem byla také zařazena rodina Bohuslava Jandery (1889 – 1975), která emigrovala koncem března nebo počátkem dubna 1948, předpokládám ²⁶³ První vlna emigrace započala bezprostředně po Únoru. Lidé, kteří nelegálně překročili hranice, obvykle odcházeli s myšlenkou, že se vrátí, neboť se domnívali, že komunistický režim nebude mít dlouhé trvání.

Nejčastější cestou úniku byla tzv. šumavská cesta, vedoucí do Bavorska nebo do americké okupační zóny ve Vídni. Rizikovější byl útěk přes jižní Moravu, neboť bylo nutné překonat řeku Dyji a sovětskou okupační zónu ve Vídni. Hrozilo vysoké riziko, že pokud budou uprchlíci zadrženi, mohou být vráceni do Československa. Nutno však konstatovat, že hranice byly v prvních týdnech po Únoru, předpokládám, „otevřené“, respektive nebyly střeženy tolik, jak tomu bylo v následujících letech. Důvodem byla nejasná představa, jak na odchod osob na Západ reagovat. Nicméně slova Klementa Gottwalda: „Ať si jdou“ sama poukazují na nepřipravenost migraci čelit.²⁶⁴ Nutno podotknout, že ani Západ nebyl na vlnu migrace připraven. Evropa stále čelila důsledkům druhé světové

²⁶² Jaroslav, VACULÍK, *České menšiny v Evropě a ve světě*. Praha 2009, s. 24.

²⁶³ Přesné datum emigrace je neznámé.

²⁶⁴ Libor, VYKOUPILOV, *Slovník českých dějin*, Brno 2000, s. 165.

války, stále fungoval přidělový lístkový systém a bylo velmi obtížné najít práci. A pokud práce byla, bývala podřadná.

Dalším, velmi účinným prostředkem, který režim používal k utlačování některých dříve vlivných a aktivních osob, bylo jejich zatýkání a následné věznění. Lidé byli zatýkáni na základě Zákona na ochranu lidově demokratické republiky.²⁶⁵ Trestné činy byly dle něho – předpokládám děleny do několika okruhů. Prvním z nich byly trestné činy proti vnější i vnitřní bezpečnosti, druhým činy proti mezinárodním vztahům a třetím trestné činy proti státu. Skutkové podstaty trestných činů byly definovány velmi nepřesně. Dalo by se říct, že za skutkovou podstatu mohlo být účelově považováno jakékoliv jednání. Řada těchto obvinění byla vykonstruována. Z hlediska tématu mé práce je potřeba věnovat pozornost skupinovému politickému – předpokládám procesu, který nese označení XXIX a byl veden s Jindřichem Janderou a jeho manželkou Miladou Janderou odsouzenými v roce 1955.²⁶⁶

6.1. Emigrace rodiny Adolfa Jandery

Po prohraném boji rodiny o vlastní majetek na jaře 1948 bylo zřejmé, že setrvat v Československu by bylo až příliš nebezpečné pro budoucnost. Proto na jaře 1948 došlo k emigraci rodiny do zahraničí. Odešel Bohuslav Jandera s manželkou Vilemínou, jejich dcera Taťána, provdaná Junková, s manželem Bohumírem, jejich děti, synovec Bohuslava Jandery Jaroslav Jandera a jeho manželka Leonora.²⁶⁷

Počátkem března odcestoval Jandera s manželkou z Ústí nad Orlicí do Prahy, kde se podle výpovědi Anežky Papáčkové, která v rodině pracovala jako služebná, měli zdržet asi dva týdny. Podle její výpovědi cestovali s kufry a

²⁶⁵ Zákon č. 231/1948 Sb.

²⁶⁶ Radim, DUŠEK, *Osudy politických vězňů: Zdokumentováno na území okresu Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí 1996, s. 423.

²⁶⁷ Archiv bezpečnostních složek, fond KR/MV, signatura KR-951019 MV, č. 1.

vlakem. Bohuslav Jandera se po pár dnech do Ústí vrátil, jednu noc zde přenocoval a opět odjel zpět do Prahy.²⁶⁸

Dle zatykače, který byl na Bohuslava Janderu vydán 12. října 1948, mělo k nelegálnímu překročení hranice dojít někdy v březnu a nebo počátkem dubna, přesné datum známo není.²⁶⁹

Z Československa emigrovali Janderovi do Švýcarska a odtud do Austrálie, konkrétně do Sydney. Ve zprávě spolupracovnice StB Boženy Pešavé z roku 1973 stojí, že Bohuslav Jandera v Austrálii vlastnil továrnu, tu potom předal zeťovi, tedy Bohumíru Junkovi a nyní dožívá v penzi.²⁷⁰ Jaroslav Jandera s manželkou ze Švýcarska odcestovali do Kanady, kde se jim údajně podnikatelské záměry nepodařilo naplnit, a proto byli oba zaměstnání.²⁷¹

Co se rodinného majetku týče, byl rozprodán v dražbě v únoru 1950.²⁷²

6.2 Soudní proces s Jindřichem a Miladou Janderovými

Po znárodnění firmy Jindřicha Jandery bylo zřejmé, že ani jeho část rodiny neujde trestu za svůj buržoazní původ. Oproti Bohuslavu Janderovi se však lišil tím, že o svůj majetek nesvedl takový boj a rozhodnutí s nelibostí přijal. Navzdory tomu byli manželé Janderovi odsouzeni 10. září 1955 u Krajského soudu v Pardubicích.²⁷³

Spletitá doba pro Jindřicha Janderu započala v polovině roku 1950, kdy se vrátil z dvouleté základní vojenské služby. Bezprostředně po svém návratu byla rodina nucena opustit svůj byt a přestěhovali se do domu se společnou koupelnou a toaletou. Po vojenské službě byl povolán k pomocným technickým praporům

²⁶⁸ Archiv bezpečnostních složek, fond KR/MV, signatura KR-951019 MV, č. 15.

²⁶⁹ Archiv bezpečnostních složek, fond KR/MV, signatura KR-951019 MV, č. 12.

²⁷⁰ Tamtéž, č. 25,

²⁷¹ Tamtéž, č. 24.

²⁷² Tamtéž, č. 23.

²⁷³ Radim Dušek, *Rok 1989 v dokumentech komunistické strany Československa, okresního výboru Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí 2015, s. 423.

(PTP) na východ Slovenska. Po svém návratu v roce 1952 pracoval ve strojní traktorové stanici.²⁷⁴

Dne 30. dubna 1955 byli manželé Janderovi zatčeni, aniž by věděli proč. Janderovi byli obviněni, že neoznámili čin velezrady, kterého se měli dopustit Růžena Beránková a Pavel Sluka, oba z Ústí nad Orlicí.²⁷⁵ Z dochovaných výpovědí je zřejmé, že manžele Janderovi znali tyto osoby jen velmi povrchně. Růžena Beránková byla kolegyní Jandery v zaměstnání a jeho manželka ji neznala vůbec. Je tedy velmi pravděpodobné, že celý případ byl vykonstruovaným za účelem diskreditace manželů Janderových. Z dochovaných archiválií je totiž zřejmé, že Janderovi nebyla doposud vyplacena náhrada za znárodněný majetek.²⁷⁶ Žaloba uvádí, že Sluka a Beránková kontaktovali manžele Janderovi za účelem získání kontaktů na jejich rodinné příslušníky, kteří v roce 1948 emigrovali do zahraničí, aby mohli skrze ně provádět protistátní činnost. Janderovi měli tyto adresy přislíbit. Dále měla Milada Janderová, v té době zaměstnaná u Československých státních drah, poskytovat Růženě Beránkové jízdenky, díky kterým by mohla cestovat a rozšiřovat protistátní letáky. Žaloba také uvádí, že manželé Janderovi měli mít u sebe v bytě umístěnou vysílačku, kterou dostali od Pavla Sluky již v roce 1951.²⁷⁷

Manželé byli shledáni vinnými a odsouzeni 10. září 1955. Jindřich Jandera byl odsouzen na čtyři roky odnětí svobody a jeho manželka Milada na tři a půl roku odnětí svobody. Kromě odnětí svobody manželé přišli o veškerý majetek, který propadl státu a na pět let byli zbaveni čestných práv občanských. Pod rozsudkem byl podepsán JUDr. Pavel Zálešák, soudce krajského soudu v Pardubicích.²⁷⁸

Proti rozsudku se Jindřich Jandera odvolal, avšak bez úspěchu, jak dokládá rozsudek ze dne 11. listopadu 1955.²⁷⁹

²⁷⁴ Tamtéž, s. 424.

²⁷⁵ Archiv bezpečnostních složek, fond KR/MV, signatura V2526, č. 3.

²⁷⁶ Archiv bezpečnostních složek, fond KR/MV, signatura V2526, č. 75.

²⁷⁷ Archiv bezpečnostních složek, fond KR/MV, signatura V2526, č. 76.

²⁷⁸ Archiv bezpečnostních složek, fond KR/MV, signatura V2526, č. 78.

²⁷⁹ Archiv bezpečnostních složek, fond KR/MV, signatura V2526, č. 86.

Milada Janderová byla propuštěna po šesti měsících na amnestii, kterou vyhlásil 1. ledna 1957 nový prezident ČSR Antonín Zápotocký.²⁸⁰ Jindřich Jandera byl propuštěn na podzim roku 1957. Vrátil se s podlomeným zdravím, přišel o všechny zuby a stal se alkoholikem a silným kuřákem. Toto vše si odnesl z doby, kdy byl vězněn na Jáchymovsku, o konkrétním umístění dokumenty mlčí. Stejně tak jako o místě věznění Milady Janderové.²⁸¹

Po návratu do Ústí nad Orlicí bylo pro manžele Janderovi velmi náročné najít si povolání. Paní Milada pracovala jako kuchařka a Jindřich jako dělník v nejnižší platové třídě. Manželé město nikdy neopustili. Jindřich Jandera byl ústeckým patriotem i přes všechno, co musel prožít. Podle výpovědi jeho dcery Milady Havlíčkové nikdy nehovořil o době před osudnými roky 1945 – 1948 a zcela se uzavřel do sebe.²⁸²

Manželé Janderovi byli rehabilitováni 7. prosince 1990 u Krajského soudu v Hradci Králové na základě zákona č. 119/1990 Sb. o soudní rehabilitaci, který navracel občanskou čest těm, kteří byli v době komunistického režimu nespravedlivě odsouzeni ve vykonstruovaných procesech.²⁸³

²⁸⁰ Ústav pro studium totalitních režimů, Jaroslav Rokovský, *Amnestie 1960: in Paměť a dějiny*, 1/2011, s. 39.

²⁸¹ Archiv bezpečnostních složek, fond KR/MV, signatura V2526, č. 80.

²⁸² Radim Dušek, *Rok 1989 v dokumentech komunistické strany Československa, okresního výboru Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí 2015, s. 425.

²⁸³ Radim Dušek, *Rok 1989 v dokumentech komunistické strany Československa, okresního výboru Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí 2015, s. 425.

Závěr

V Ústí nad Orlicí, stejně tak jako v mnoha dalších městech podhorských oblastí českých zemí, se úspěšně rozvíjela textilní výroba. Tento vývoj započal již ve středověku a skrze následující století až do století dvacátého. V rámci rozvoje textilnictví došlo ve městě ke vzniku řady textilních firem, které se staly po druhé světové válce základem pro vznik velkých národních podniků. Každá z firem má zajímavou historii, která by stála za bližší zkoumání a zpracování.

V práci se věnuji historii podnikání jedné z nejvýznamnějších ústeckoorlických rodin spjatých s textilní výrobou, rodiny Janderů. Její tradice sahá do sedmnáctého století. V něm je doložen první příslušník rodu Janderů. V devatenáctém století došlo ke vzniku několika firem členů rodiny. Jejich podnikání ukončila až změna poměrů v poválečném Československu. V práci se věnuji také postavení dělníků ve firmách Janderů.

Velmi důležitá část práce potom patří situaci rodiny Janderů po druhé světové válce a úsilí Bohuslava Jandery a Jaroslava Jandery, udržet si svůj majetek. Tento boj, který trval celé tři roky, nakonec skončil pro Jandery negativně, avšak je důkazem toho, že ne všichni orlickoústečtí textilní podnikatelé se tehdy „vzdali bez boje“.

Poslední část práce je věnována osudům rodiny v druhé polovině dvacátého století. Zde se setkáváme s dvěma naprosto odlišnými příběhy. Na straně jedné s příběhem rodiny Bohuslava Jandery, která po ztrátě svého majetku a s vědomím, že jsou pro nový režim „nežádoucími osobami“, emigrovala do zahraničí a začala podnikat v Austrálii. Na straně druhé s příběhem rodiny Jindřicha Jandery, která ačkoliv žádný boj o znárodněný majetek nevedla a nechtěla opustit rodné Ústí, upadla v nevoli režimu a náležitě za svůj původ pykala. Manželé Janderovi byli ve vykonstruovaném soudním procesu odsouzeni. V šedesátých letech byli sice rehabilitováni, nicméně nálepky „buržoazní“ je to nezbavilo.

Historie textilních firem které tito lidé založili, rozšiřovali a věnovali jim svůj život jsou odrazem vývoje textilního průmyslu v Ústí nad Orlicí. V žádném případě by neměly upadnout v zapomnění. A stejně tak osudy jejich bývalých majitelů. V první řadě by se mělo hledat smysluplné využití budov a areálů těchto firem. Nikoliv je nechat bez využití, jako se tomu stalo v případě areálu bývalé orlickoústecké Perly, které jsem věnovala bakalářskou práci. Využita byla pouze malá část stavby. Slouží jako prodejna cyklistických potřeb. V provozu zůstala bývalá závodní jídelna. Stále slouží veřejnosti. Ve své diplomové práci jsem se snažila nastítnit vývoj textilnictví v Ústí nad Orlicí, a to zejména na příkladu rodiny textilních podnikatelů Janderů. Pokusila jsem se v ní nastítnit zašlou slávu odvětví průmyslu, které je u nás v současné době prakticky mrtvé a také přiblížit zašlou slávu jedné z rodin, která se o zrod a rozvoj orlickoústeckého textilnictví v nemalé míře zasloužila.

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny archivní povahy

Archiv bezpečnostních složek, fond KR/MV, signatura KR-951019 MV, č. 1.

Archiv bezpečnostních složek, fond KR/MV, signatura KR-951019 MV, č. 12.

Archiv bezpečnostních složek, fond KR/MV, signatura KR-951019 MV, č. 15.

Archiv bezpečnostních složek, fond KR/MV, signatura KR-951019 MV, č. 23.

Archiv bezpečnostních složek, fond KR/MV, signatura KR-951019 MV, č. 24.

Archiv bezpečnostních složek, fond KR/MV, signatura KR-951019 MV, č. 25.

Archiv bezpečnostních složek, fond KR/MV, signatura V2526, č. 3.

Archiv bezpečnostních složek, fond KR/MV, signatura V2526, č. 75.

Archiv bezpečnostních složek, fond KR/MV, signatura V2526, č. 76.

Archiv bezpečnostních složek, fond KR/MV, signatura V2526, č. 78.

Archiv bezpečnostních složek, fond KR/MV, signatura V2526, č. 80.

Archiv bezpečnostních složek, fond KR/MV, signatura V2526, č. 86.

Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, 100 let textilní výroby v závodě Perla 03.

Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, fond Řemesla, továrny a podnikatelské subjekty, inventární číslo 246/1891.

Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, fond Řemesla, továrny a podnikatelské subjekty, inventární číslo 146/1893.

Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, fond Řemesla, továrny a podnikatelské subjekty, inventární číslo 3996/1903.

Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, fond Řemesla, továrny a podnikatelské subjekty, inventární číslo 4893/1903.

Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, fond Řemesla, továrny a podnikatelské subjekty, inventární číslo 7093/1906.

Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, fond Řemesla, továrny a podnikatelské subjekty, inventární číslo 553/1908.

Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, fond Řemesla, továrny a podnikatelské subjekty, inventární číslo 19553/1911.

Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, fond Řemesla, továrny a podnikatelské subjekty, inventární číslo 22877/1911.

Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, fond Řemesla, továrny a podnikatelské subjekty, inventární číslo 23307/1911.

Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, fond Řemesla, továrny a podnikatelské subjekty, inventární číslo 35400/1911.

Městské muzeum Ústí nad Orlicí, *Jindřich, NYGRÍN, Kroniky bavlnářských závodů UTEXU národních podniků, ředitelství v Ústí nad Orlicí, Ústí nad Orlicí, 1952, číslo přírůstkové 1310, D3789.*

Městské muzeum Ústí nad Orlicí, Něco málo z historie národního podniku Perla v Ústí nad Orlicí po znárodnění, inventární číslo 1011/75.

Městské muzeum Ústí nad Orlicí, *Organizační vývoj národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel Řádu Práce, Ústí nad Orlicí na léta 1945 – 1971, inventární číslo 206/75.*

Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, Věra Sekotová, *První dělnický spolek v Ústí nad Orlicí*, In: Sborník okresního archivu Ústí nad Orlicí 1989, 1989.

NYGRÍN, Jindřich, *Vznik a vývoj soukenického a tkalcovského průmyslu v Ústí nad Orlicí a okolí od nejstarších dob, in: Ústí nad Orlicí město přírodních krás a dobrého textilu, Ústí nad Orlicí 1946. (strojopis)*

NYGRÍN, Jindřich, *Staré rody Ústecké věrny svému rodovému zaměstnání, in: Ústí nad Orlicí město přírodních krás a dobrého textilu, Ústí nad Orlicí, 1946. (strojopis)*

SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 1, inventární číslo 1.

SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 1, inventární číslo 2.

SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 1, inventární číslo 4.

SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 1, inventární číslo 7.

SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 1, inventární číslo 9.

SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 1, inventární číslo 12.

SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 1, inventární číslo 18.

SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 1, inventární číslo 19.

SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 2, inventární číslo 19.

SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 2, inventární číslo 31.

SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna, Ústí nad Orlicí, karton 4, inventární číslo 26.

SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna, Ústí nad Orlicí ž, karton 4, inventární číslo 27.

SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna, Ústí nad Orlicí, karton 5, inventární číslo 12.

SOA Zámorsk, fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna v Ústí nad Orlicí, karton 5, inventární číslo 19.

SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 8, inventární číslo 178.

SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 15, inventární číslo 142.

SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 15, inventární číslo 143.

SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 17, inventární číslo 202.

SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 18, inventární číslo 205.

SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 18, inventární číslo 210.

SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 18, inventární číslo 210.

SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 22, inventární číslo 135.

SOA Zámorsk, fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna v Ústí nad Orlicí, karton 23, inventární číslo 110.

SOA Zámorsk, fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna v Ústí nad Orlicí, karton 23, inventární číslo 111.

SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 31, inventární číslo 233.

SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 33, inventární číslo 405.

SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 33, inventární číslo 417.

SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 33, inventární číslo 423.

SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 33, inventární číslo 448.

SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 34, inventární číslo 524.

SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 34, inventární číslo 532.

SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 35, inventární číslo 575.

SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí, karton 35, inventární číslo 581.

SOA Zámorsk, archivní fond Ema Janderová a Jindřich Jandera, továrna na plst, Ústí nad Orlicí, karton 1, inventární číslo 1.

SOA Zámorsk, archivní fond Jindřich Jandera bělidlo, barevna a úpravna a mercerizace, Ústí nad Orlicí, karton 1, inventární číslo 2.

SOA Zámorsk, archivní fond Jindřich Jandera bělidlo, barevna a úpravna a mercerizace, Ústí nad Orlicí, karton 1, inventární číslo 5.

SOA Zámorsk, archivní fond Jindřich Jandera bělidlo, barevna a úpravna a mercerizace, karton 1, inventární číslo 12.

SOA Zámorsk, archivní fond Jindřich Jandera bělidlo, barevna a úpravna a mercerizace, Ústí nad Orlicí, karton 1, inventární číslo 24.

SOA Zámorsk, archivní fond Jindřich Jandera bělidlo, barevna a úpravna a mercerizace, Ústí nad Orlicí, karton 1, inventární číslo 66.

SOA Zámorsk, archivní fond Jindřich Jandera bělidlo, barevna a úpravna a mercerizace, Ústí nad Orlicí, karton 2, inventární číslo 1.

SOA Zámorsk, archivní fond Jindřich Jandera bělidlo, barevna a úpravna a mercerizace, Ústí nad Orlicí, karton 3, inventární číslo 45.

SOA Zámorsk, archivní fond Jindřich Jandera bělidlo, barevna a úpravna a mercerizace, Ústí nad Orlicí, karton 3, inventární číslo 51.

SOA Zámorsk, archivní fond Utex, bavlnářské závody, n. p. Ústí nad Orlicí, karton 4, inventární číslo 7.

SOA Zámorsk, archivní fond Utex, bavlnářské závody, n. p. Ústí nad Orlicí, karton 4, inventární číslo 11.

SOA Zámorsk, archivní fond Utex, bavlnářské závody, n. p. Ústí nad Orlicí, karton 4, inventární číslo 19.

SOA Zámorsk, archivní fond Utex, bavlnářské závody, n. p. Ústí nad Orlicí, karton 4, inventární číslo 30.

SOA Zámorsk, archivní fond Utex, bavlnářské závody, n. p. Ústí nad Orlicí, karton 4, inventární číslo 33.

SOA Zámorsk, archivní fond Utex, bavlnářské závody, n. p. Ústí nad Orlicí, karton 5, inventární číslo 33.

SOA Zámorsk, archivní fond Utex, bavlnářské závody, n. p. Ústí nad Orlicí, karton 7, inventární číslo 6.

SOA Zámorsk, archivní fond Utex, bavlnářské závody, n. p. Ústí nad Orlicí, karton 8, inventární číslo 12.

SOA Zámorsk, archivní fond Utex, bavlnářské závody, n. p. Ústí nad Orlicí, karton 8, inventární číslo 15.

SOA Zámorsk, archivní fond Velkostatek Lanškroun, č. kartonu 7, inventární číslo 10.

SOA Zámorsk, fond Texa, tkalcovna pestrobarevného zboží, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 1, karton 1.

SOA Zámorsk, fond Texa, tkalcovna pestrobarevného zboží, Ústí nad Orlicí, inventární číslo 3, karton 1.

SOA Zámorsk, fond Velkostatek Lanškroun, č. kartonu 10, inventární číslo 22.

SOA Zámorsk, fond Velkostatek Lanškroun, č. kartonu 10, inventární číslo 25.

SOkA Ústí nad Orlicí, archivní fond Cechu tkalcovského, inventární číslo 18.

SOkA Ústí nad Orlicí, archivní fond Cechu tkalcovského, inventární číslo 22.

SOkA Ústí nad Orlicí, archivní fond Okresní úřad Lanškroun, přírůstkové číslo 540.

SOkA Ústí nad Orlicí, archiv města Lanškroun, berní rula revitalizace panství 1650, přírůstkové číslo 14.

SOkA Ústí nad Orlicí, archiv města Lanškroun, berní rula revitalizace panství 1654, přírůstkové číslo 16.

SOkA Ústí nad Orlicí, archiv města Ústí nad Orlicí, inventární číslo 17.

SOkA Ústí nad Orlicí, archiv města Ústí nad Orlicí, inventární číslo 3/32.

SOkA Ústí nad Orlicí, archiv města Ústí nad Orlicí, přírůstkové číslo 41.

Archivní pomůcky

SOA Zámorsk, inventář archivního fondu Adolf Jandera mechanická tkalcovna Ústí nad Orlicí.

SOA Zámorsk, inventář archivního fondu Braunstein a spol., komanditní společnost Červená Voda

SOA Zámorsk, inventář archivního fondu Ema Janderová a Jindřich Jandera, továrna na plst, Ústí nad Orlicí.

SOA Zámorsk, inventář archivního fondu Jindřich Jandera bělidlo, barevna a úpravna a mercerizace, Ústí nad Orlicí.

Literatura a periodika

CIHLÁŘ, Jiří, *Za chléb, práci a svobodu, za šťastný život v socialismu*, Ústí nad Orlicí 1979.

CIHLÁŘ, Jiří, *Založení KSČ na Orlickoústecku*, Hradec Králové 1979.

DANIELIS, Jan, *Několik vzpomínek na boj o znárodnění firmy Adolf Jandera v Ústí nad Orlicí*, Z dějin textilu, 5, Ústí nad Orlicí 1983.

Dekret prezidenta republiky č. 16/1945 Sb., Sbíрка zákonů a nařízení republiky Československé, ročník 1945.

Dekret prezidenta republiky č. 88/1945 Sb., Sbíрка zákonů a nařízení republiky Československé, ročník 1945.

Dekret prezidenta republiky č. 100/1945 Sb., Sbíрка zákonů a nařízení republiky Československé, ročník 1945.

DUŠEK, Radim, *Osudy politických vězňů: Zdokumentováno na území okresu Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí 1996.

DUŠEK, Radim, *Rok 1989 v dokumentech komunistické strany Československa, okresního výboru Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí 2015.

DUŠEK, Radim, *Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí 2005.

JÍŠA, Václav, *Vznik revolučního odborového hnutí*, Praha 1977.

LESÁK, Vladimír, *Textilní průmysl v Ústí nad Orlicí od poloviny 19. století do konce první republiky*, Hradec Králové 1993.

KALINOVÁ, Lenka, *Transformace sociálního systému v Československu po únoru 1948. Z hospodářských a sociálních dějin Československa 1918 – 1992*, Praha 1998.

MUSIL, František – SUCHOMELOVÁ, Lenka – VAŠKOVÁ, Jiřina, *Přehled vývoje národního podniku Perla, bavlnářské závody, nositel řádu práce, Ústí nad Orlicí v letech 1946 – 1985*. Ústí nad Orlicí, nedatováno (xerokopie)

Nezávislé listy, 22.2.1919.

Nezávislé listy, 7.6.1919.

PFOHL, Ernest, *Průmyslový atlas Československé republiky*, Liberec 1920.

SEKOTOVÁ, Věra, *Když v Ústí stavy klapávaly, psaly historii: lnářství a počátky rozvoje bavlnářství*, Ústí nad Orlicí 1994.

SEKOTOVÁ, Věra, *Křížová cesta v Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí 1994.

SEKOTOVÁ, Věra, *Ústecká radnice a městské dějiny*, Ústí nad Orlicí 1998.

SEKOTOVÁ, Věra *Zapomenuté Ústí textilních manufaktur*, Ústí nad Orlicí 2014.

STEINER, Jan, *Základní rysy textilní výroby v českých zemích v letech 1918 – 1938. Z dějin textilu. Studie a materiály*. č. 12., 1988.

URBAN, Otto, *Česká společnost 1848 – 1918*, Praha 1982.

Ústav pro studium totalitních režimů, Jaroslav Rokovský, *Amnestie 1960: in Paměť a dějiny*, 1/2011.

VACULÍK, Jaroslav, *České menšiny v Evropě a ve světě*. Praha 2009.

VYKOUPILO, Libor, *Slovník českých dějin*, Brno 2000.

Zájmy textilníků. Časopis svazu českých textilníků v Rakousku, ročník 3., 1912, 6. červen.

Zákon č. 231/1948 Sb.

Zařízení muzejního typu

Městské muzeum v Ústí nad Orlicí, expozice Textilní Oustí, duben 2016.

Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě, výstava Textilní Vysoké Mýto, září 2016.

Muzeum textilu v České Skalici, pobočka Uměleckoprůmyslového musea v Praze, srpen 2016.

Uměleckoprůmyslové museum v Praze, výstava Šílený hedvábník. Zika a Lída Ascher: Textil a móda, květen 2019.

Uměleckoprůmyslové museum v Praze, výstava Hana Podolská, Legenda české módy, listopad 2018.

Seznam zkratk

ČTZ – Československé textilní závody

KSČ – Komunistická strana Československa

ONV – Okresní národní výbor

PTP – Pomocně technický prapor

SČMBZ – Spojené České a Moravské bavlnářské závody

Vysvětlení odborných pojmů

Barchet – tkanina z bavlny, viskózy s flanelovým charakterem, která je jednostranně počesaná.

Počesaná příze – příze, ze které byla odstraněna část krátkých vláken.

Flanel – tkanina v plátnové, nebo keprové vazbě, upravená česáním po jedné či obou stranách.

Juta – surovina využívaná ke zpracování lan, provazů a pytloviny.

Mezulán – vlnářská tkanina s vysokým podílem bavlny, případně lnu či konopí.

Mykaná příze – každá příze bez vyčesaných krátkých vláken.

Popelín - tenká měkká hustá tkanina obvykle s plátnovou vazbou

Prýmek – pletenec, nebo úzký pas, který je obvykle zhotoven jako krajka, případně výšivka.

Přadláctví – obor zabývající se předemím textilních vláken.

Soukenictví – obor zabývající se výrobou suken (vlněných textilií).

Šlichtovna – místo, kde dochází k úpravě osnovních nití.

Tkalcovství – obor zabývající se výrobou tkaných textilií.

Véba - hrubší lněná nebo bavlněná tkanina v plátnové vazbě užívaná k výrobě ložního prádla.

Zefír - středně jemná látka v plátnové vazbě z bavlněné nebo směsové příze.

Rejstřík jmenný a místní

Rejstřík jmenný

- Andres, Augustin s. 21
- Andresovi s. 19
- Arnst a spol. s.26
- Barnet, J. s. 66
- Beneš, Edvard s. 26, 40, 59
- Beránková, Růžena s. 81
- Booms s. 29
- Breitfeld, Daněk a spol. s. 30
- Braunstein a spol. s. 13, 14, 68, 76, 88
- Broulík, Jiří s. 41
- Brožek, Antonín s. 26
- Brožek, Václav s. 41
- Brožkovi s. 9, 19
- Čermák, Jan s. 46
- Dědek, Jan s. 41
- Doleček, František s. 47
- Felcmanovi s. 42
- Ferdinand I. s. 19
- Fierlinger, Zdeněk s. 70
- Freud, Rudolf s. 26
- Freudová, Hana s. 26
- Gottwald, Klement s. 65, 78
- Havlíčková, Milada s. 82
- Hernych, Emil s. 27, 69, 70, 71, 72, 73, 76

Hernych, Florian s. 23, 30, 37
Hernych, Jan s. 23, 35, 37, 49
Hernych, Josef s. 23, 30
Hernychovi s. 9, 23, 26, 27, 48, 49
Heydrich, Reinhard s. 57
Hrdina a Roscher s. 35
Chamaré, Jan Ludvík Harbuval s. 21
Jahoda, Jan s. 37
Jahoda, Václav s. 37
Jan z Pernštejna s. 19
Jandera, Adolf s. 9, 10, 11, 12, 13, 17,
23, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 39, 46, 47,
48, 49, 53, 54, 55, 56, 59, 60, 61, 65,
74, 79
Jandera, Bohuslav s. 12, 13, 28, 31, 32,
34, 36, 61, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70,
71, 73, 74, 76, 78, 79, 80, 83
Jandera, František s. 29
Jandera, Jan s. 13, 23, 28, 38,43
Jandera, Jaroslav s. 12, 28, 30, 31, 32, 34,
35, 36, 69, 71, 73, 74, 76, 79, 80, 83
Jandera, Jindřich s. 9, 10, 11, 12, 13, 23,
28, 29, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 47, 49, 53,
55, 57, 79, 80, 81, 82, 83
Jandera, Josef s. 29
Jandera, Oldřich s. 31
Jandera, Otto s. 28, 29, 37, 38, 39
Jandera, Václav s. 28, 29

Janderová, Arnoštka s. 38
Janderová, Ema s. 29, 37, 38
Janderová, Julie s. 32
Janderová, Leona s. 31
Janderová, Leonora s. 79
Janderová, Marie s. 32
Janderová, Milada s. 81, 82
Janderová, Vilemína s. 79
Janderová Vlasta s. 32
Janderovi s. 9, 10, 11, 12, 13, 14, 19,
23, 26, 28, 29, 36, 37, 44, 47, 48, 49,
53, 58, 62, 63, 64, 65, 66, 69, 70, 71,
72, 74, 75, 76, 78, 80, 81, 82, 83, 84
Jankovcová, Ludmila s. 75
Jareš, Leopold s. 29
Jarešová, Julie s. 29
Jinoch, Václav s. 46
Junek, Bohumír, s. 79, 80
Junková, Taťána s. 79
Kazílek s. 29
Kolár, F. J. s. 67
Kostkové z Postupic s. 18
Knapovský, Petr s. 41
Kněžek, Josef s. 61, 62, 64
Krása, Jan s. 41
Kreutzová, Ludmila s. 32
Křen, Josef s. 61, 62, 64, 71
Kučera, Josef s. 24, 53

Laušman, Bohumil 63, 71, 75
Lidumil, spolek s. 47
Lichtenštejnové s. 19, 20, 40
Lounger, Norbert s. 32
Marie Terezie s. 21
Mareš, Josef s. 29
Marešová, Františka s. 29
Markl, Theodor s. 46, 74, 52
Michaliček, J. s. 71
Miler, František s. 65
Milltner, Jindřich s. 41
Nesejt, Josef s. 76
Nešpor, dr. s. 66, 67, 74
Nikles, J. s. 66
Novotný, Josef s. 53
Papáčková, Anežka s. 79
Pernštejnové s. 18
Perutzové s. 67, 68
Pešavá, Božena s. 80
Pfeiferová, Karla s. 54
Pollak, Bedřich s. 26
Pokrok, spolek s. 52
Roller, Jan s. 42, 43
Rössler s. 31
Rudolf II. s. 19
Ryšavý, Stanislav s. 66, 67, 68
Schlesinger, Alois s. 22
Schmeid, Ferdinand s. 67

Slavík, František s. 42
Sluka, Pavel s. 81
Suchomel, F. s. 66
Suchomel, Josef s. 67, 68
Šimek, J. s. 66
Tošovský s. 32, 35, 63
Uhlíř, J. s. 66
Urban, Vincenc s. 42
Václav II. s. 18
Vavřinec, Antonín s. 29
Vojtěch z Pernštejna s. 18
Voleský, Ing. S. 70
Vorel, František s. 37
Vorlová Antonie s. 37
Zajíček, Josef s. 37
Zálešák, Pavel, JUDr. s. 81
Zápotocký, Antonín s. 55, 81
Zemanovi s. 31

Rejstřík místní

Amerika s. 23
Andrlův Chlum s. 34
Austrálie s. 5, 12, 80, 83
Balkán s. 44, 50
Bavorsko s. 78
Bohnice s. 31
Borohrádek s. 37

Brno s. 22, 46, 47, 66
Brusel s. 33
Čenkovice s. 42
Červená Voda s. 66, 67, 68, 69, 76
Česká Třebová s. 9, 20, 21, 27, 33, 47, 53, 56
Československo s. 10, 11, 12, 16, 17, 24,
25, 33, 37, 40, 45, 52, 55, 59, 60, 66, 76,
78, 79, 80, 81, 83
Dlouhá Třebová s. 56
Dolní Dobrouč s. 33
Dvůr Králové s. 11, 40
Dyje s. 78
Evropa s. 17, 78
Felcmanova hospoda s. 42
Florida s. 33
Friml, hotel s. 52
Hamburk s. 33
Hanspaulka s. 34
Hořice s. 37
Hradec Králové s. 14, 82
Hylváty s. 26, 29, 31, 34, 47, 56
Choceň s. 27
Chotěšiny s. 32
Chrudim s. 37, 74
Itálie s. 53
Jáchymov s. 8
Kanada s. 80
Koclířov s. 18

Kornice s. 33
Knapovský potok s. 32
Krč s. 34
Kralický Sněžník s. 18
Křížová cesta s. 16, 21
Kubincův kopec s. 40
Kyšperk s. 33
Lanškroun s. 13, 18, 20, 21, 22, 41, 52
Lanškrounské panství s. 18, 19, 20, 21
Lanšperk s. 18, 19, 34
Lanšperské panství s. 18
Lažany s. 33
Lázně s. 43
Liberec s. 11, 37
Libchavy s. 41
Liteň u Berouna s. 32
Litomyšl s. 18, 21, 33, 43, 52
Letohrad s. 27, 33
Lukesova ulice s. 32, 69
Luže s. 33
Lvov s. 22
Maďarsko s. 67
Mimoň s. 11, 37
Mírové náměstí s. 18
Mladkov s. 34
Náchodsko s. 48
Na Bělisku s. 40
Na Štěpnici s. 35

Německo s. 26, 35, 36, 45, 55, 57, 61, 68
Nizozemí s. 38
Norsko s. 38
Opava s. 22
Orlické hory s. 18
Oršava s. 33
Oustí s. 18
Palestina s. 38
Panský mlýn s. 37, 39, 41, 42
Pápa s. 67
Pardubice s. 56, 71, 72, 80, 81
Paříž s. 33
Písečná s. 33
Podorlicko s. 47
Polička s. 21
Praha s. 18, 22, 30, 34, 79
Prostějov s. 22
Protektorát Čechy a Morava s. 48, 56, 57, 68
Předlitavsko s. 24, 44
Přívrat s. 29
Rakousko – Uhersko s. 44, 46, 51
Roškotovo divadlo s. 34
Rumunsko s. 33, 55
Rusko s. 78
Řepníky s. 33
Řetová s. 34, 56
Slovensko s. 80
Srbsko s. 22, 33

Sudety s. 11, 33, 34
Svitavsko s. 18, 27
Sydney s. 80
Švédsko s. 38
Švýcarsko s. 38, 80
Terst s. 22
Těchonín s. 66, 67, 68, 76
Tichá Orlice s. 18, 40
Třebechovice pod Orebem s. 33
Třebovka s. 18, 30, 32, 40
Ústí s. 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24,
25, 26, 30, 33, 45, 46, 48, 50, 51, 52, 61, 139
Ústí nad Orlicí s. 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15,
16, 17, 18, 25, 26, 27, 28, 29, 33, 34, 36, 37,
38, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 52, 56, 59,
61, 62, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 76,
79, 81, 82, 83, 84
Ústeckoorlicko s. 13, 18, 35, 83
Varnsdorf s. 67
Vídeň s. 20, 47, 78
Voděřady s. 33
Vysoké Mýto s. 33
Wellington s. 33
Zábřeh na Moravě s. 68
Zalitavsko s. 24
Zbraslav s. 18
Žamberk s. 52

Seznam příloh

Příloha č. 1 – Ústí nad Orlicí na konci 18. století, zdroj Alena Janková.i	
Příloha č. 2 – Pohled na město Ústí nad Orlicí v roce 1894, zdroj Alena Janková.....	ii
Příloha č. 3 – Pohled na město Ústí nad Orlicí v roce 1943, zdroj Alena Janková.....	iii
Příloha č. 4 – Pohled na město v 50. letech 20. století, zdroj Alena Janková.....	iiii
Příloha č. 5 – Pohled na firmu Adolfa Jandery v roce 1932, zdroj Alena Janková.....	v
Příloha č. 6 – Pohled na firmu Jindřicha Jandery na počátku 20. století, zdroj Alena Janková.....	vi
Příloha č. 7 – Pohled na firmu Jindřicha Jandery v Mlýnské ulici, fotografie z knihy Když v Ústí stavy klapávaly... ..	vii
Příloha č. 8. - Pohled na ruiny firmy Jana Jandery po požáru v roce 1924, fotografie z knihy Počátek a konec textilní tradice města Ústí nad Orlicí.....	viii
Příloha č. 9 – Fotografie z továrny Adolfa Jandery, 1927, SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna, Ústí nad Orlicí.....	iix
Příloha č. 10 - Ústřížek z neznámého periodika, reklama na firmu Adolfa Jandery, 1939. SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna, Ústí nad Orlicí.....	x
Příloha č. 11 - Ústřížek z neznámého periodika, reklama na firmu Jindřicha Jandery, bez datace. SOA Zámorsk, archivní fond Jindřich Jandera bělidlo, barevna a úpravna a mercerizace, Ústí nad Orlicí.....	xi
Příloha č. 12 - Ústřížek z neznámého periodika, reklama na firmu Emy a Jindřicha Janderových bez datace. SOA Zámorsk, archivní fond Ema Janderová a Jindřich Jandera, továrna na plst, Ústí nad Orlicí,.....	xii
Příloha č. 13 – Ústřížek z periodika Večerní slovo, upomínka na výročí firmy Adolfa Jandery, ročník 1939, SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna, Ústí nad Orlicí.....	xiii
Příloha č. 14 – Parte o úmrtí Jindřicha Jandery, SOA Zámorsk., archivní fond Jindřich Jandera bělidlo, barevna a úpravna a mercerizace, Ústí nad Orlicí.....	xiv
Příloha č. 15 – Pozůstatek firmy Adolfa Jandery, zima 2010, archiv V. Jedličky.....	xv
Příloha č. 16 – torzo budov firmy Adolfa Jandery, 2006, archiv V. Jedličky.....	xvi
Příloha č. 17 – Plán firmy Adolfa Jandery, SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna, Ústí nad Orlicí.....	xvii
Příloha č. 18 – plán firmy Emy Janderové, SOkA Zámorsk, archivní fond Ema Janderová a Jindřich Jandera, továrna na plst, Ústí nad Orlicí, s. 2.....	xviii
Příloha č. 19 – Situace v Ústí nad Orlicí, včetně zaznamenání firem A. Jandery a J. Jandery, SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna, Ústí nad Orlicí.....	xix
Příloha č. 20 až 23 – vzorníky firmy Adolfa Jandery, SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna, Ústí nad Orlicí.....	xx

Příloha č. 24 a 25 – Fotografie Bohuslava a Vilemíny Janderových, ABS, archivní fond KR/MV.....	xxiv-xxiv
Příloha č. 26 a 27, Fotografie Jindřicha a Milady Janderových, ABS, archivní fond KR/MV.....	xxvi

Přílohy

Příloha č. 1 – Ústí nad Orlicí na konci 18. století, zdroj Alena Janková.

Město Ústí n. Or. koncem 18. století

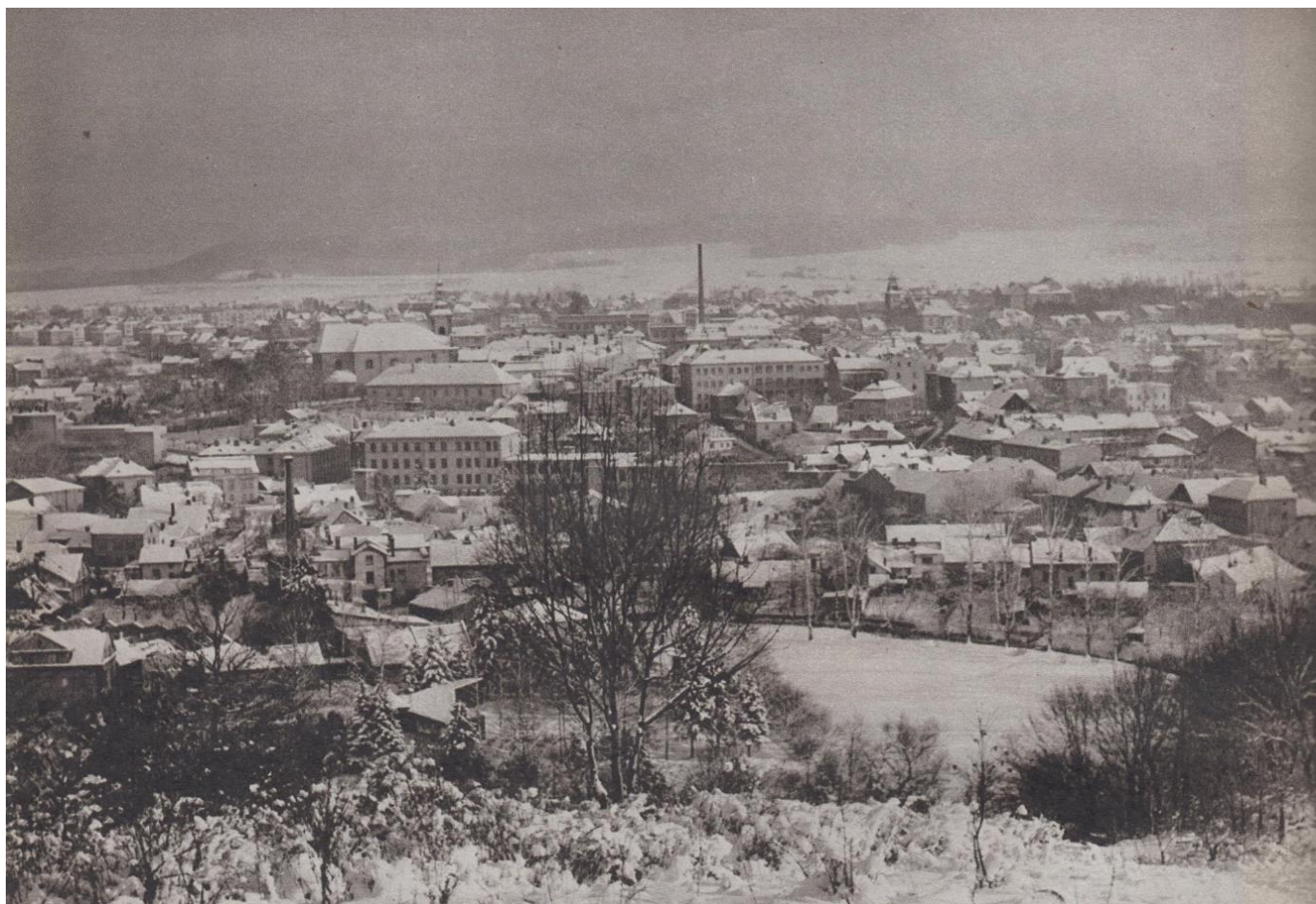
**Příloha č. 2 – Pohled na město Ústí nad Orlicí v roce 1894, zdroj
Alena Janková.**

**Příloha č. 3 – Pohled na město Ústí nad Orlicí v roce 1943, zdroj
Alena Janková**

Příloha č. 4 – Pohled na město v 50. letech 20. století, zdroj Alena Janková

**Příloha č. 5 – Pohled na firmu Adolfa Jandery v roce 1932, zdroj
Alena Janková**

Příloha č. 6 – Pohled na firmu Jindřicha Jandery na počátku 20. století, zdroj Alena Janková

**Příloha č. 7 – Pohled na firmu Jindřicha Jandery v Mlýnské ulici,
fotografie z knihy Když v Ústí stavy klapávaly...**

**Příloha č. 8. - Pohled na ruiny firmy Jana Jandery po požáru
v roce 1924, fotografie z knihy Počátek a konec textilní tradice
města Ústí nad Orlicí**

**Příloha č. 9 – Fotografie z továrny Adolfa Jandery, 1927, SOA
Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna, Ústí
nad Orlicí.**

*Za svědomitou péčí věnovanou
stroji od roku 1908 - 1927
Bohuslav Jandera, Janoslav Jandera*

Příloha č. 10 - Ústřížek z neznámého periodika, reklama na firmu Adolfa Jandery, 1939. SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna, Ústí nad Orlicí.

TEXTILNÍ ZÁVODY

ADOLF JANDERA

ÚSTÍ NAD ORLICÍ
SÍDLO PRAHA XIX.

OCHRANÁ ZNAMKA

75 let
poctivé práce
1864-1939

VYRÁBÍ: Jemné mako-popelny na pánské košile, bluzy,
pyjama, látky na sportovní košile a zboží flanelové.

VÝVOZ DO CELÉHO SVĚTA

Příloha č. 11 - Ústřížek z neznámého periodika, reklama na firmu Jindřicha Jandery, bez datace. SOA Zámorsk, archivní fond Jindřich Jandera bělidlo, barevna a úpravna a mercerizace, Ústí nad Orlicí.

ém
eal.
/II.
71a
Isl.
bez
71a
na-
a
ně-
71a
re-
ou:
5a
ak
na
fa
U
ý,
01
ne
t.
va
3,
a
y-
a
L.
01

NEMOCI
Dr. „Diskretní otázky“,
Kč. Naki. O. Petr, Praha I, Jilská
18. Sepsa! MUDr. J. Ermačenko.
4013

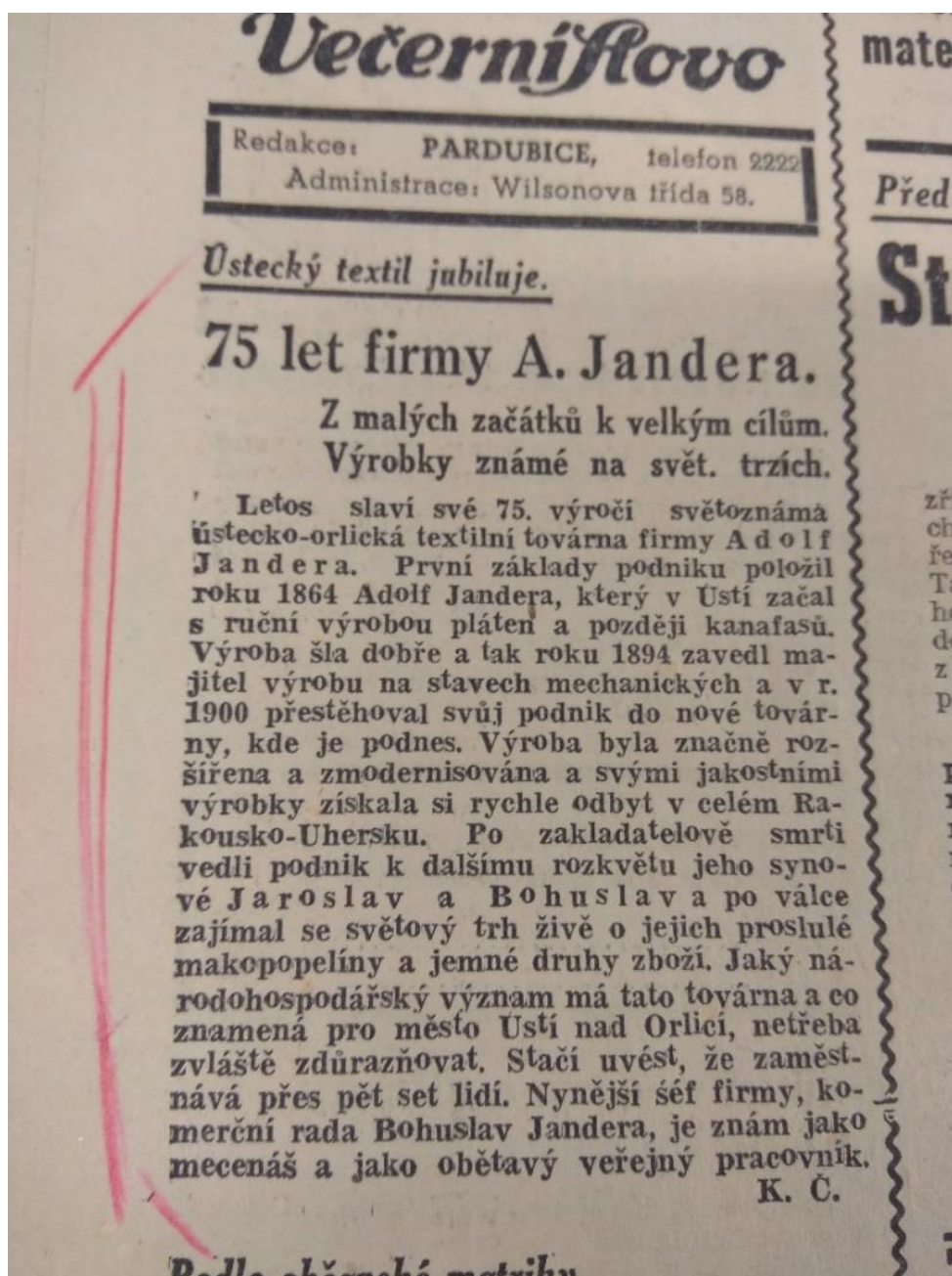
Zušlechťovací závody firmy
Jindřich Jandera,
Ústí nad Orlicí,
bělidlo, barevna, úpravna a mercerisace,
provádí **veškeré úpravy** zboží bavlněné-
ho kusového i z umělého hedvábí a přízí.

40061a

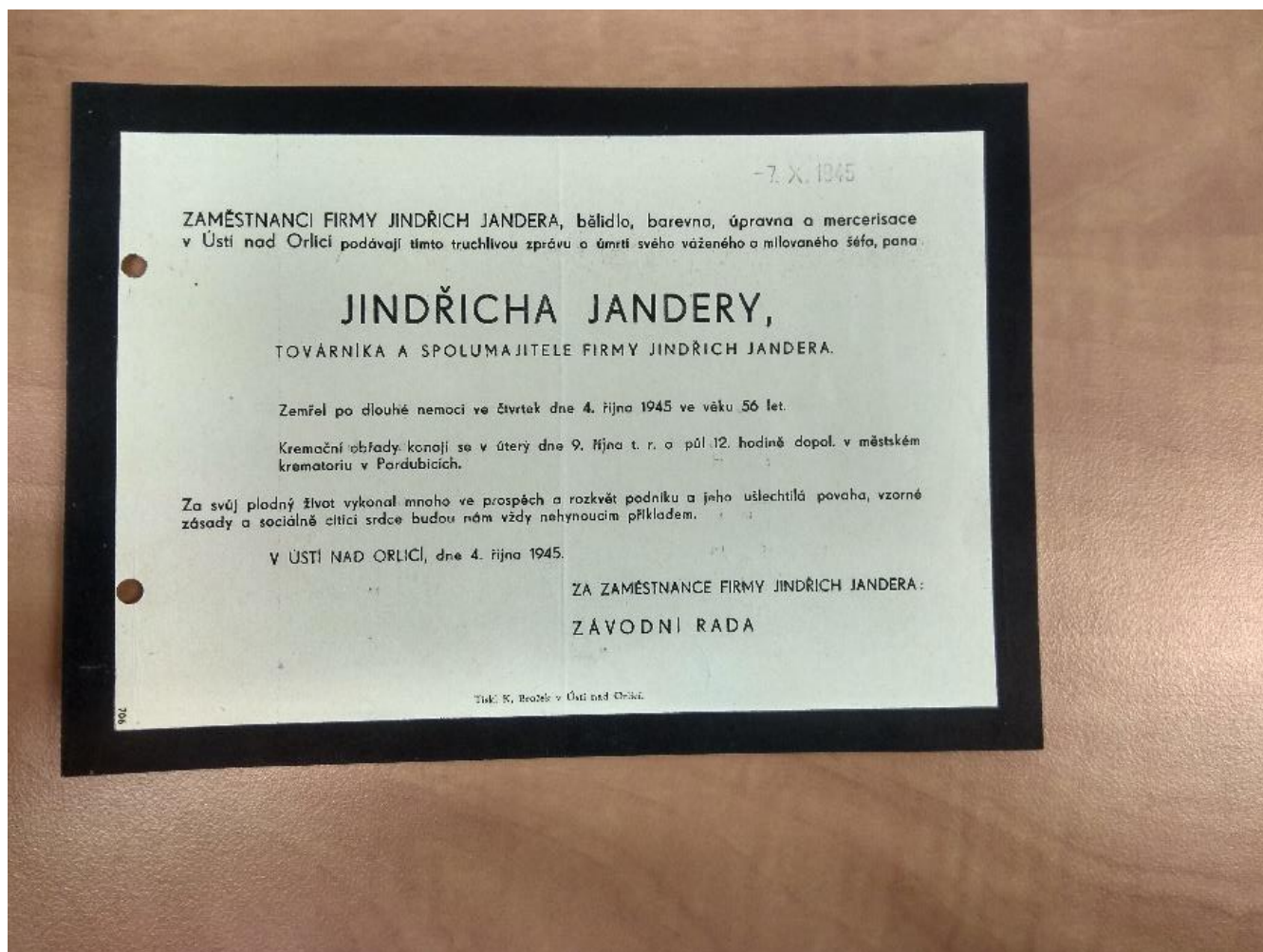
Příloha č. 12 - Ústřížek z neznámého periodika, reklama na firmu Emy a Jindřicha Janderových bez datace. SOA Zámorsk, archivní fond Ema Janderová a Jindřich Jandera, továrna na plst, Ústí nad Orlicí,.

Příloha č. 13 – Ústřížek z periodika Večerní slovo, upomínka na výročí firmy Adolfa Jandery, ročník 1939, SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna, Ústí nad Orlicí.

**Příloha č. 14 – Parte o úmrtí Jindřicha Jandery, SOA Zámorsk.,
archivní fond Jindřich Jandera bělidlo, barevna a úpravna a
mercerizace, Ústí nad Orlicí.**

**Příloha č. 15 – Pozůstatek firmy Adolfa Jandery, zima 2010,
archiv V. Jedličky.**

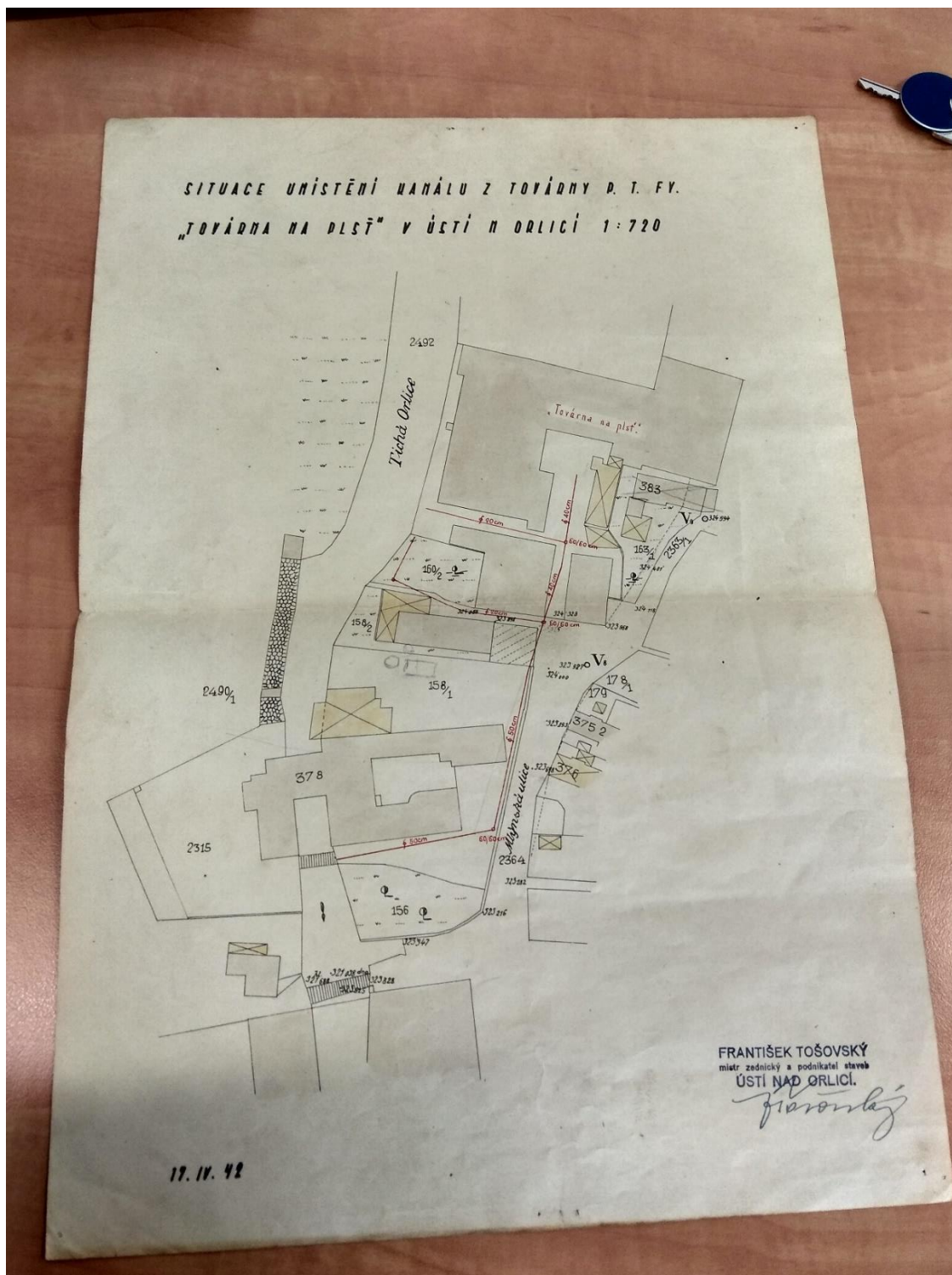
Příloha č. 16 – torzo budov firmy Adolfa Jandery, 2006, archiv V. Jedličky.

Příloha č. 17 – Plán firmy Adolfa Jandery, SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna, Ústí nad Orlicí.

**Příloha č. 18 – plán firmy Emy Janderové, SOkA Zámorsk,
archivní fond Ema Janderová a Jindřich Jandera, továrna na plst,
Ústí nad Orlicí, s. 2.**

Příloha č. 19 – Situace v Ústí nad Orlicí, včetně zaznamenání firem A. Jandery a J. Jandery, SOA Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna, Ústí nad Orlicí

**Příloha č. 20 až 23 – vzorníky firmy Adolfa Jandery, SOA
Zámorsk, archivní fond Adolf Jandera, mechanická tkalcovna, Ústí
nad Orlicí.**

25. VIII. 1939

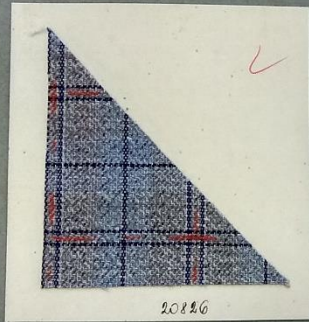
Sportovní:

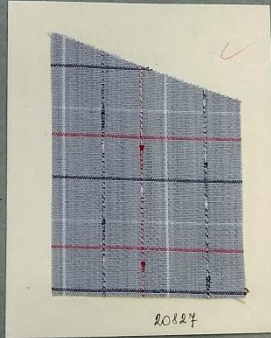
20124

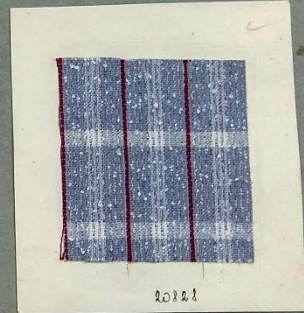
20125

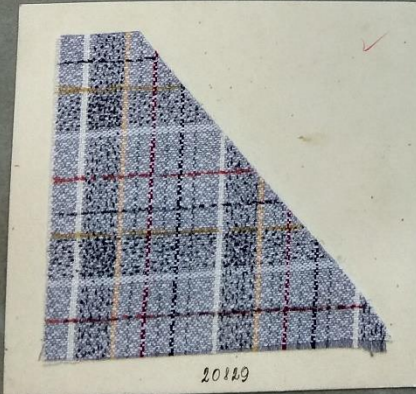
20126

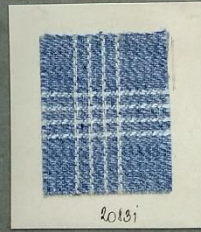
20127

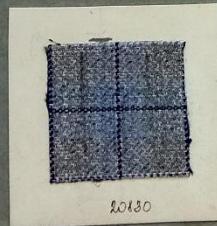
20128

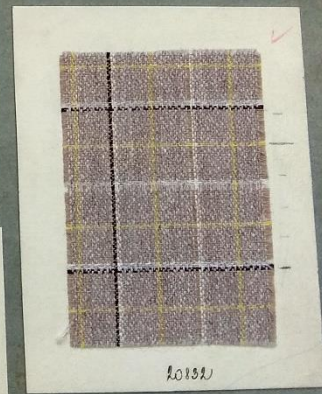
20129

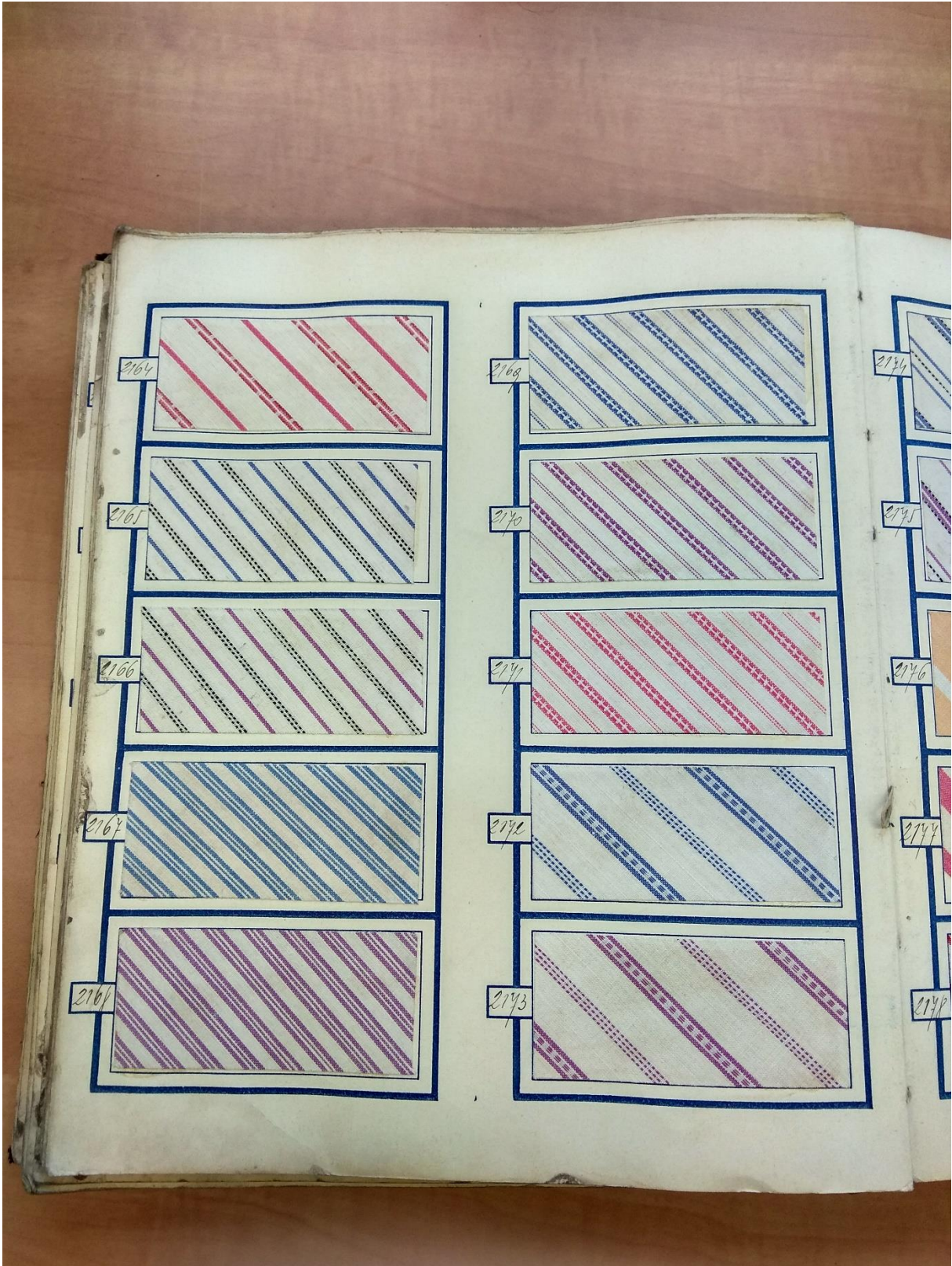
20131

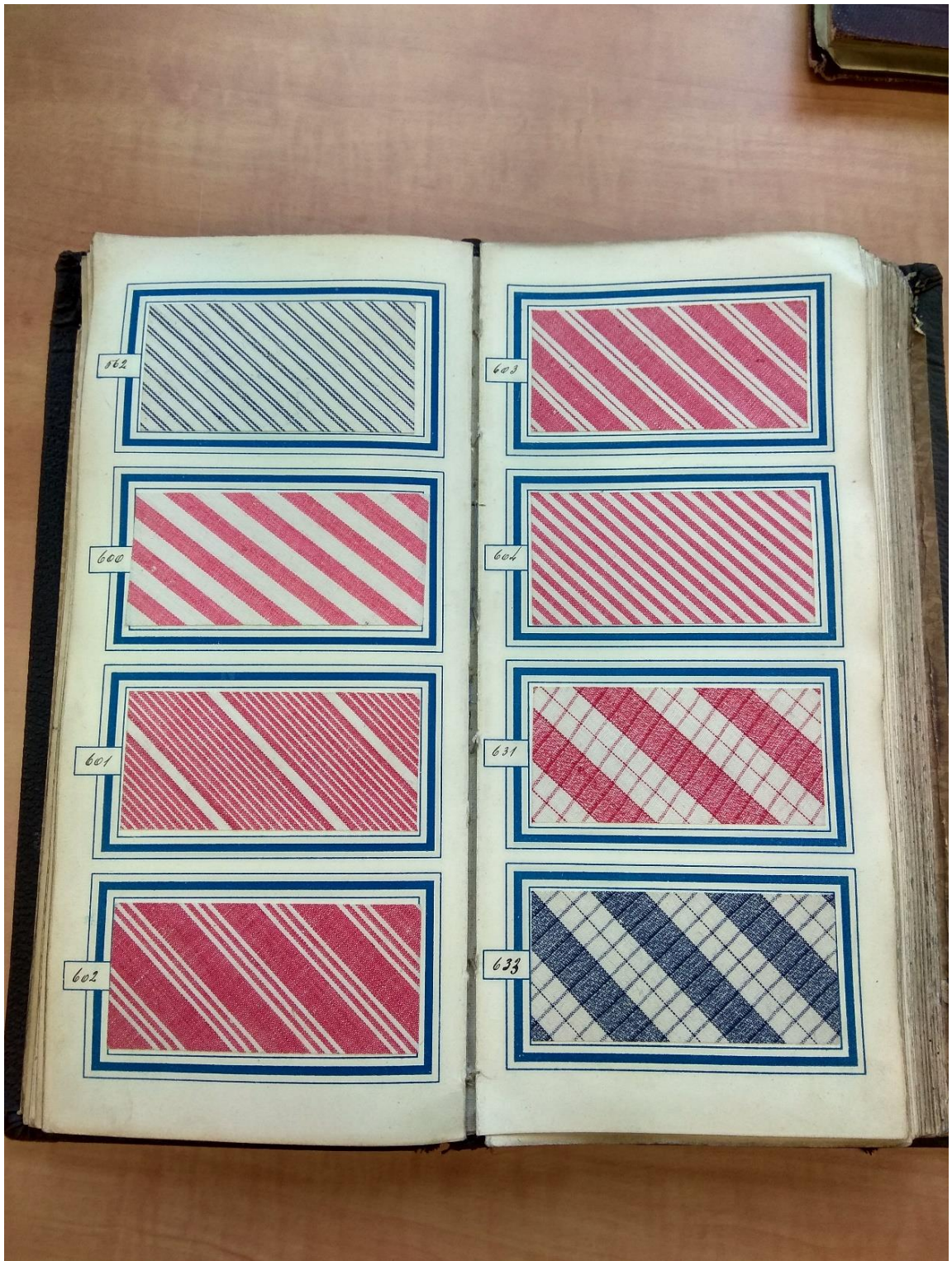

20130

20132

Příloha č. 24 a 25 – Fotografie Bohuslava a Vilemíny Janderových, ABS, archivní fond KR/MV.

**Příloha č. 26 a 27, Fotografie Jindřicha a Milady Janderových,
ABS, archivní fond KR/MV.**

